

АБЎАЛИ ИБНИ СИНО

МАҶМУАИ
АСАРҲОИ
АДАБИ

Душанбе - 2016

~1~

ББК 83 тоҷик 2.
И - 14

Абӯалӣ ибни Сино. Маҷмӯаи асарҳои адабӣ. –
Душанбе: Маориф-2016, 108 саҳифа.

Таҳияи доктори илмҳои филология, профессор
Худой Шариф

Мухаррир: доктори илмҳои фалсафа, профессор
Саид Нуриддин Саид

© **Маҷмӯаи асарҳои адабӣ**
© **Душанбе 2016**

МУНДАРИЧА

Муқаддима..... 4

Қисми якум

«Фанни шеър» аз китоби мантиқи «Шифо»

Фасли якум. Дар мутлақи шеър ва анвои хунарҳои шеърӣ ва қисмҳои ашъори ҷунонӣ 9

Фасли дувум. Дар ақсоми ғаразҳо ва муҳокотҳои куллии шуаро 15

Фасли сеюм. Дар гузориши ҷигунагии пайдоиши шеър ва анвои он 19

Қисми дуюм

Қиссаҳои адабӣ

Саргузашт..... 25

Рисолат-ут-тайр (Рисолаи парандагон)..... 41

Қиссаи «Ҳай ибни Яқзон» (Зинда писари Бедор)..... 47

Саломон ва Абсол..... 58

Пирӯзинома..... 63

Қисми сеюм

Шеърҳои Ибни Сино

1. Шеърҳои тоҷикӣ..... 71

2. Ашъори тарҷумашуда аз арабӣ..... 80

Тавзеҳот..... 87

Маъхазҳо..... 107

МУҚАДДИМА

Абӯалӣ ибни Сино файласуф ва донишманди бузурги асрҳои миёнаи тоҷик аст, ки дар саросари ҷаҳон шуҳрат дорад. Ибни Сино дар моҳи сафари (16 август–14 сентябр) соли 980 дар деҳаи Афшанаи (Хурмайсани) Бухоро дар хонадони Абдуллоҳ ва Ситорабону ба дунё омадааст. Баъдан хонаводаи онҳо ба Бухоро кӯчид. Дар Бухоро аз Абӯабдуллоҳи Нотилӣ илми мантиқро омӯхт ва тибу риёзиётро ҳам фаро гирифт. Дар ҳафдаҳсолагиаш амири Бухороро муолиҷа кард ва ба ин восита ба китобхонаи машҳури Сомониён роҳ ёфт ва аз ганҷинаи пурбаҳои он истифода кард. Баъди инқирози давлати Сомониён ҳамроҳи бародараш ба шаҳри Гурганчи Хоразм рафт. Аз соли 1002 то соли 1012 дар он шаҳр буд ва ба табобати мардум ва таҳқиқи илмӣ машғул шуд.

Пас аз барқарор шудани ҳокимияти султони Маҳмуд дар Хоразм Ибни Сино бо ҳамроҳии бародараш ва Абӯсаҳли Масеҳӣ пинҳонӣ аз он ҷо берун рафт. Дар биёбони регзори Туркманистони имрӯза Абӯсаҳли Масеҳӣ, ки донишманди илми нучум буд, вафот кард. Ибни Сино аввал ба шаҳри Нисо, пас ба Абевард ва Тус рафт. Дар соли 1013 ба Гургон, баъд Деҳистон, пас аз як сол ба шаҳри Рай ва сипас ба Қазвин рафт. Дар соли 1015 ба дарбори Шамсуддавлаи Дайламӣ рафта, ба мақоми вазирӣ расид. Дар замони Самоъуддавлаи Дайламӣ чор моҳ зиндонӣ буд. Пас аз озод шудан ба Исфаҳон ба назди Алоуддавлаи Кокуя рафт. Дар он ҷо ӯро зиёд эҳтиром мекарданд ва ҳамвора ба навиштани китобҳо ва дарс додан машғул шуд. Дар як сафари Алоуддавла ба Ҳамадон бо ӯ ҳамроҳ буд, дар он ҷо бемор шуд ва дар соли 1037 вафот кард.

Ибни Сино бештар дар илмҳои фалсафа ва тиб шуҳрат дорад. Дар соҳаи фалсафа китобҳои бузурги «Китоб-уш-шифо», «Ишорот ва танбеҳот», «Китоб-ун-начот», «Донишнома», «Ҳикмат-ул-машриқия» ва дигар асару рисолаҳоро таълиф кардааст. Дар соҳаи тиб «Ал-қонун фӣ – т-тиб» асари бузурги ӯст, ки дар тӯли асрҳои миёна дар Шарқу Ғарб донишмандону табибон аз он истифода мекарданд. Китобҳои «Донишнома» ва «Меъроҷнома»-и ӯ

кадимтарин асарҳои фалсафӣ ба забони форсии тоҷикӣ мебошанд.

Омузиши илму дониш дар он замон аз таълими адаб оғоз меёфт. Ибни Сино дар рисолаи «Саргузашт» менависад, ки дар даҳсолагӣ Куръон ва бисёре аз адабиётро ёд гирифта будам. Дар он замон адабиёт ё илмҳои адабӣ аз дониши қироат, луғат, сарфу наҳв, маонӣ, баёну бадеъ, арӯзу қофия ва ғайра иборат буд. Камолоти ӯ дар ин соҳа ба дараҷае буд, ки дар 21 - солагӣ бо хоҳиши ҳамсояш Абулҳасани Арӯзӣ маҷмӯаеро бо номи «Ал-арӯзия» навишт. Боре луғатшинос Абӯмансури Ҷабон ба Шайх таъна зад, ки ту марди ҳақимӣ, дар соҳаи луғат чизе нахондай. Шайх биранҷид, ду сол ба мутолиаи китобҳои луғат машғул шуд ва ба дараҷае расид, ки камтар касе ба он мақом расидааст.

Дар ин маҷмӯа асарҳои адабии Ибни Сино чамъ оварда шудаанд. Ибни Сино донишманди илмҳои шеър ва хитоба ҳам буд. Асарҳои Арасту «Фанни шеър» ва илми «Хитоба» ба забони арабӣ тарҷума ва ба онҳо Абӯнаصري Форобӣ, Ибни Сино, Ибни Рушди Кордовӣ, Насируддини Тӯсӣ ва баъзе дигарон аз ҷумлаи донишмандони мантику балоғат шарҳҳо навиштаанд. Барои ошноии хонандаи ҷавон бо ақидаҳои шеършиносии Ибни Сино ба ин маҷмӯаи «Фанни шеър» аз китоби «Шифо» ворид карда шуд (қисми якум).

Қисми дуюми ин маҷмӯа аз рисолаҳои адабии Шайх фароҳам оварда шуд, ки аз панҷ рисола иборат мебошад. Ибни Сино барои баёни андешаҳои фалсафӣ ва илмӣ тарзи нақли қиссаҳоро интихоб намудааст. Файласуфон ва донишмандони асрҳои миёна ба гузориши андешаҳо дар қолаби ҳикоёту тамсилот майлу рағбати зиёде доштанд. Шайхурраис Абӯалӣ ибни Сино аз ҷумлаи саромадони ин равия дар адабиёти тоҷик мебошад. Панҷ рисолаи ин маҷмӯа бори аввал бо унвони «Пирӯзинома» бо саъйи Ш. Ҳусейнзода ва мусаввиди ин сатрҳо соли 1980 дар нашриёти «Маориф» чоп шудаанд.

1. Рисолаи «Саргузашт» бо қалами Ибни Сино ва шогирдаш Абӯубайди Ҷузҷонӣ (вафоташ соли 1047) таълиф шудааст. Ҷузҷонӣ аз солҳои 1013-1014 ҳамроҳи Шайх буд, тафсилоти зиндагонии ӯро медонист ва рисолаи

«Саргузашт»-ро аз забони Ибни Сино такмил кард ва ба поён расонд.

2. «Рисолат-ут-тайр» (Рисола дар бораи парандагон) хангоми маҳбусии муаллиф дар зиндони Фардҷон навишта шудааст. Қисми аввали рисола аз панду ҳикмат иборат аст. Қисми дуюм тафсили тамсилии қиссаи парандагон буда, дар он саргузашти нависанда ба тариқи тамсил баён мешавад. Дар асоси ин ҳикоят парвариши баданро ба шугли илмию ақлӣ, ки ба ақидаи ӯ асоси камолоти инсон аст, муқобил мегузорад. Донишмандон ба ин рисола шарҳу тафсирҳо навиштаанд. Ин рисоларо Аҳмад ибни Муҳаммад ибни Қосим ибни Хидеви Аҳсикатӣ аз арабӣ ба форсӣ – тоҷикӣ тарҷума кард. Марде адибу фозил буд ва дар илми адаб аз бузургони замони худ ба ҳисоб мерафт. Вай соли 1029 таваллуд ёфта, соли 1132 дар синни 103 - солагӣ вафот кард.

Пас аз Ибни Сино дар ин мавзӯё ду асар навиштаанд. Абӯҳомид Муҳаммади Ғаззолӣ (1058-1111) ба унвони «Ат-тайр» рисола навишта, Шайх Фаридуддини Аттор (1148-1221) маснавии «Мантиқ-ут-тайр»-ро ба ин равия анҷом додааст. Мақсади Ибни Сино талқини илму дониш ва раҳой аз тобеъ будан ба талаби ҷисмонӣ буда, ҳадафи Аттор раҳой аз гирифтории муҳит ва хоҳишҳои ҷисмонӣ ба хотири расидан ба ваҳдати кул мебошад. Ибни Сино камолотро дар маърифати ҳастӣ ва сайру такомули ақлонӣ доништа, ба назари Аттор камолот раҳой аз ин чизҳо ва дарёфти ваҳдат аст.

3. Қиссаи «Ҳай ибни Яқзон», маънии тоҷикии он «Зинда писари Бедор» аст. Ин рисоларо ба монанди «Рисолат-ут-тайр» солҳои 1024-1025 хангоми дар қалъаи Фардҷон маҳбус буданаш навиштааст. Қиссаи «Ҳай ибни Яқзон» маъноӣ мураккаби рамзӣ дорад. Ибни Сино дар ин асар такомули хиради одамиро пайваста бо таркиби ҳастӣ тасвир менамояд. Баъдан ин қиссаро Абӯбақр Муҳаммад ибни Туфайли Андалусӣ (1110-1186) аз нав навишт ва ба он достони «Саломон ва Абсол»-ро илова кард. Дар ин мавзӯё ориф ва донишманди маъруф Шаҳобуддини Сӯҳравардӣ (соли қатл 1183-84) низ асар навиштааст. Дар замони зиндагии Шайх шогирдаш Абӯмансур ибни Тоҳир ибни Зила онро ба форсии тоҷикӣ бо шарҳе муқаммал таълиф кард.

Тарчума ва шарҳе, ки мо имрӯз дар даст дорем, матни сарехи таълифи шоғирди Ибни Сино буданаш маълум нест.

4. Қиссаи «Саломон ва Абсол» аз ду рисолаи болоӣ тафовут дорад. Онҳо ба тарзи ҳикоят аз забони шахси яқум (гӯянда) нақл карда мешаванд. «Саломон ва Абсол» бошад, хусусияти дostonӣ дошта, муаллиф мазмунро аз забони шахси сеюми ғoиб баён мекунад ва мочарoи хулку атвору кирдoри қахрамонoро баён менамoяд. Маънои он ҳам асоси рамзӣ дорад. Саломон асли шахс – одам, Абсол – қуввати ҳаёл ва илмии инсон, ки ба маърифати ҳастӣ равона шудааст, мебошад. Зани Саломон – майлҳои (қувватҳои) ҷисмонӣю ғайриаклии одам мебошанд. Ибни Сино мегӯяд, ки агар майли одам ба танпарварӣ вусъат ёбад, қобилияти идроку фаҳмиш ва дониш мемирад.

Ин қисса дар адабиёти асрҳои миёнаи тоҷик ва араб хеле паҳн шудааст. Манбаи асосии пайдоиш ва интишори он адабиёти Юнони қадим аст. Аввалин бор ин қиссаро тарҷумони машҳури осори илмию адабии Юнон Абӯбайд Хунайн ибни Исҳоқ (810-873) ба забони арабӣ тарҷума кард. Дар тарҷумаи Хунайн ибни Исҳоқ ин қисса шакли дostonро дорад. Саломон ва Абсол на ба монанди қиссаи Ибни Сино бародарон, балки писару духтар мебошанд. Ин қисса дар китоби Ибн-ал-Арабӣ (757-846) «ал-Наводир» сабт аст. Онро Абӯбакр Муҳаммад ибни Туфайли Андалусӣ яқоя бо «Ҳай ибни Яқзон» таълиф кардааст.

5. Рисолаи «Пирӯзинома»-ро гӯё Ибни Сино аз забони паҳлавӣ ба порсии дарӣ тарҷума кардааст. Дар китоби «Кашф-уз-зунун» Ҳочӣ Халифа овардааст, ки ин асарро Бузургмеҳр барои Анӯшервон навишта ва онро Абӯалӣ ибни Сино бо амри Нӯҳ ибни Мансур ба порсии дарӣ дар соли 997 мелодӣ тарҷума кард. Матни ин асарро Козими Раҷавӣ бо таҳқиқи манобеъ омода ва чоп кардааст. Шакли суолу ҷавоб ва муқоламавии асар ба анъанаҳои аҳди паҳлавӣ мувофиқ будани онро тасдиқ менамояд.

Қисми сеюми ин маҷмӯа ашъори форсӣ-тоҷикии Ибни Синоро дар бар мегирад. Бори аввал ашъори тоҷикии Ибни Синоро Михаил Занд дар китоби «Маҷмӯаи шеърҳо» ҷамъ овард ва онро соли 1953 Нашриёти давлатии Тоҷикистон чоп кард. Дар ин маҷмӯа ду ғазал, як қитъа, ҳаҷдаҳ рубоӣ ва

як байт чоп шудааст. Дар қисми дуом дувоздаҳ пора ва қитъаи шеър ва шаш байт чоп шудаанд, ки онҳоро Михаил Занд аз забони арабӣ тарҷумаи таҳтуллафзӣ намуда, шоир Суҳайлӣ Ҷавҳаризода ба назми тоҷикӣ даровардааст.

Соли 1980 ба муносибати ҷашни ҳазораи Ибни Сино маҷмӯаи шеърҳои ӯ ба унвони «Авҷи Зуҳал» чоп шуд. Дар ин маҷмӯа ашъори арабии Ибни Сино ба забон ва ҳуруфи арабӣ, ашъори форсӣ-тоҷикӣ бо ҳуруфи форсӣ ва алифбои имрӯзаи тоҷикӣ чоп шудаанд. Дар баҳши аввали маҷмӯаи мазкур 4 ғазал, 5 қитъа, 38 рубой ва 2 фардбайти ашъори форсӣ-тоҷикии мансуб ба Ибни Сино бо иловаи тарҷумаи форсии «Қасидаи айния» дарҷ гардидаанд. Тарҷумаи ашъори форсӣ-тоҷикӣ ва ашъори арабии ин маҷмӯа ба забони русӣ аз ҷониби Яков Козловский анҷом дода шудааст.

Дар китоби «Ашъори ҳакимон ва орифон», ки дар силсилаи ахтарони адаб соли 2010 чоп шудааст, ашъори форсӣ-тоҷикии Ибни Сино бо иловаи тарҷумаи «Қасидаи айния» ва қитъаю абёти арабӣ шомил гардидаанд.

Дар «Маҷмӯаи асарҳои адабӣ» бори аввал қиссаҳои адабӣ ва шеърҳои мансуб ба Ибни Сино ҷамъ оварда шудаанд. Барои шиносоии хонанда бо назари Шайхурраис ба таълимот дар бораи шеър ғасли «Фанни шеър» аз китоби мантиқи «Шифо» ба он ҳамроҳ карда шуд.

Данте - шоири машхури Итолиё, муаллифи асари ҷовидони «Мазҳакаи илоҳӣ» мартабаи бузургони илму маърифати қадимро муайян карда, Арастура «устоди доноён» шинохт, ки дар гирди ӯ Суқрот, Афлотун, Зимқиротис, Толис, Ҳироқлидис, Зенун, Уқлидус, Батлимус, Буқрот, Ҷолинус, Ибни Сино ва Ибни Рушд гирд омада буданд. Барои илму маданияти тоҷик Ибни Сино мақоми «устоди доноён» - ро дорад.

ҚИСМИ ЯКУМ «ФАННИ ШЕЪР» АЗ КИТОБИ МАНТИҚИ «ШИФО»

ҲАСЛИ ЯКУМ ДАР МУТЛАҚИ ШЕЪР ВА АНВОИ ҲУНАРҶОИ ШЕЪРӢ ВА ҚИСМҶОИ АШЪОРИ ЮНОНӢ

Аввал мегӯем:

-Шеър суханест хаёлангез¹, ки аз суханоне мавзуну баробар² сохта шуда ва назди арабҳо дорои қофия ҳам бошад.³

Мавзунии суханон он аст, ки оҳанги шумурда дошта бошад ва баробарии онҳо иборат аст, аз ин ки ҳар сухане аз як даста суханони оҳангдоре таркиб шавад ва шумораи замони он бо шумораи замони сухани дигар баробар бошад⁴ ва қофия доштани суханон ба ин маънӣ аст, ки ҳарфҳои охири ҳар қавл якхела бошанд.

Вале мантикиро ба ҳеч як вазну баробарӣ ва қофия назар нест, магар бубинад, ки чӣ гуна сухан хаёлангезу шӯронанда мешавад, зеро баҳси таҳқиқӣ ва кулӣ дар вазн (вазифаи) мусикидон аст ва баҳси таҷрибӣ, он тавре ки ҳар яке аз миллатҳо ба қор мебаранд, аз онӣ арӯзшинос ва назар дар қофия махсуси қофиясанҷ мебошад.

Аммо мантиқӣ ба шеър аз он рӯй менигарад, ки хаёдро барангезад ва бишӯронад. Ва мухайялу шӯрангез сухане аст, ки нафс ба он мутеъ шавад ва бе ҳеҷ гуна тааммулу андеша ва ихтиёр аз умуре (амрхое) шоду хурсанд шавад ва аз умуре дигар гирифта ва андӯхгин гардад.⁵

Хулоса, инфиол ва таъсири нафсонӣ ва на аз рӯйи фикр дар ӯ ҳосил шавад, хоҳ онро бовар кунад ё накунад. Сабаб ин аст, ки тасдиқу бовар кардан гуфтори чуз он аст, ки хаёдро барангезад, ё барнаангезад,⁶ зеро гоҳе суханеро бовар мекунад ва аз он мутаассир намешаванд. Агар дар мавриди дигар ва ба шакле дигар гуфта шавад, иттифоқан сабаби инфиол гашта, вале сабаби тасдиқ нашавад ва гоҳе дурӯғи ошкоро ҳам мухайялу шӯрангез мешавад.⁷

Чун намоиши дурӯғи чизе ва ҳикоят аз он, чӣ хеле ки ҳаст, сабаби чунбиши нафс ва шӯронидани он мегардад, бо ин ки ба дурӯғ вонамуд шудааст, таачҷубовар нест, ки тавсифи он дар шакле ки воқеан ҳаст ё ин ки ба ростӣ намоиш дода шудааст, боз ҳаракате дар нафс эҷод кунад. Балки намоиши рост мебоист бештар ҳаяҷоновар бошад, магар ин ки мардум ба ангезиши хаёл нисбат ба тасдиқу бовар кардан мутеътаранд. Ва аксари онҳо, агар (чизҳои) шоистаи боварино бишнаванд, (онро) инкор кунанд ва аз онҳо бигрезанд.

Намоишу муҳокот⁸ аҷобати дигаре дорад, ки ростгӯӣ надорад, чунки рости машхур гӯё дастраси ҳама аст ва тозагӣ надорад ва ростеро, ки надонандаш ба он тавачҷухе нахоҳанд кард. Агар гуфтори ростиро аз шакли маъмулӣ дур кунанд ва ба он чизе бияфзоянд, ки нафс бо он унс гирад, он гоҳ ҳам (маънии) муфид тасдиқ мегардад ва ҳам хаёдро бармеангезад. Бисёр вақт мешавад, ки чанбаи хаёли ва шӯронандагии он аз бовар карданаш боздорад ва нагузорад, ки тавачҷухе бад-он шавад.

Тахайюлу шӯрангезӣ ва тасдиқу бовар ҳар ду изъон ҳастанд, магар ин ки тахайюл изъоне ҳаст барои ҳайратангезӣ ва шод шудан аз ҳуди гуфтор, вале тасдиқ изъоне аст, барои пазируфтани ин ки гуфтор бо воқеъ баробар мебошад. Пас, тахайюл ва шӯрангезӣ натиҷаи ҳуди

гуфтор аст, вале тасдику боварро гуфтор аз он лиҳоз эҷоб (қабул) мекунад, ки бо воқеъ мутобиқ бошад, яъне бо холи гуфта таваҷҷуҳ мешавад.

Шеърро гоҳе барои тааҷҷуби танҳо месароянд ва гоҳе барои ғаразҳои иҷтимоӣ шеър мегӯянд, чунонки ашъори ҷониби хамин тавр будааст.

Ғаразҳои иҷтимоӣ яке аз ҷинсҳои сегона хоҳанд буд, яъне умури сиёсӣ ё мушовириёт (муҳокимаҳои сиёсӣ) ва қазоӣ ё мушочириёт (мунозираҳо) ва ситоишҳову нақӯшиҳо ё мунофириёт. Хитоба ва шеър дар ин умур шариканд, магар ин ки хитобаро⁹ барои бовар қардан ба қор мебаранд ва шеърро барои тахайюл ва шӯрангезӣ.

Тасдиқҳои фикрӣ шумурда ва поёнбанда мебошанд ва мебояд навъи мавзӯҳои барои онҳо муқаррар дошт. Лекин умури ҳаёли намоиши ҳақду ҳудуде надорад. Чӣ тавр мумкин аст, ки онҳо маҳдуд бошанд, дар сурате ки дар ҳудуд ва доираи ҳамон умуре ҳастанд, ки машхур ё наздик ба зеҳн бошанд ва ба ғайр аз он ҷинсҳои, ки дар шеър нақӯст. Балки дар шеър он ҷизе мезебад, ки аз нав бисозанд ва тоза бошад.

Қисме аз амрҳои, ки гуфторро шӯрангез ва мухайял месозад,¹⁰ ба замони гуфтор ва шумораи он ки ҳамон вазн бошад, вобастагӣ доранд, қисме дигар ба гуфторе, ки шунида мешавад ва чанде аз онҳо ба маънӣ ва мафҳуми сухан ва баъзе ба шунида ва дарёфта ё лафзу маънӣ – ҳар ду вобастаанд. Ва ҳар яке аз ин лафзу маъно гуворо ва ҳайратангез ба ду вачҳ хоҳанд буд: ё суханбозие ба қор нарафта ва ҳуди сухан, бо он ки санъате дар он ба қор баранд, шевост. Ё ин ки маънӣ худ ба худ, бидуни санъат ғаробате дорад, сарфи назар аз ғаробате, ки намоишу муҳокот ва тахайюл эҷоб мекунад ва ё ин ки санъате дар лафз ё маънӣ – хоҳ басит ва хоҳ мураккаб ба қор бурдаанд ва сабаби ҳайратангезӣ шудааст.¹¹

Санъати таркиби лафз,¹² монанди сачъу мушокилат дар вазн ва тарсеъ ва қалб ба шарҳе, ки дар фанни хитоба (балоғат) дода шудааст. Ва ҳар санъате аз нисбати миёни ҷузъҳои ҳосил мешавад. Ва нисбат низ ё ба мушокилат аст ё

ба муҳолифат.¹³ Ва мушокилат ҳам ё том аст ва ё ноқис. Ва ҳамчунин, муҳолифат ё том аст ё ноқис.

Ва ҳамаи инҳо ё лафзӣ ҳастанд ё маънавӣ. Ва нисбати лафзӣ ё дар алфозе аст, ки далолати ноқис доранд ва ё ҳеч далолат надоранд, монанди адавоҷ ва ҳарфҳои, ки дар охири калимот воқеъ мешаванд ва ё дар алфозе, ки далолат мекунад; хоҳ басит (сода) бошанд, хоҳ мураккаб. Санъати маънавӣ ҳам ё дар маонии сода аст ва ё дар маонии мураккаб.

Пас, аз исми нахустин оғоз кунем ва гӯем, санъатҳои қисми аввал монанди мақотее (қатъҳои-истҳое) аст, ки дар чузъиёти калом муқаррар шаванд, ё адавоҷе, ки пайҳам биёянд.

Ва яке аз саноеи қисми аввал он аст, ки оғоз ва анҷоми мақотее монанди ҳам бошанд. Ва ҳамчунин аст қисме махсус, ки мурассаъ¹⁴ меноманд, чун... .

***

Аз ин қабил аст адавоҷ ва мушокилат ё муҳолифати онҳо,¹⁵ монанди мин (аз) ва ило (то), ки муҳолиф ҳастанд ва «мин» ва «ил» (аз), ки муташокил мебошанд.

Аммо санъатҳои қисми дувум, он ки мушокилати (ҳамшаклии) комил аст, он аст, ки лафзҳои ҳамреша ва якнавоҳт дар байте муқаррар шаванд ва он ки танҳо дар реша яксон бошанд, вале дар тасриф мухталиф.¹⁶

Ва он ки аз рӯйи мушокилат ноқис аст, он аст, ки алфоз дар решаи танҳо ва ё дар реша ва соҳт ҳар ду наздик бошанд.¹⁷ Мисоли аввалӣ «айн» ва «ғайн» ва дувумӣ «шамал» (дар бар гирифтани) ва «шимол» (номи кутб).

Ин аст шаклҳои, ки ба ҳуди лафз марбут аст. Ва гоҳе дар он мушокилати маънавӣ пайдо мешавад, ки ду лафз аз рӯйи монандӣ, таносуб ё ҳамчинсӣ маъмул мегарданд, лекин онҳоро ба маънии дигар истеъмол мекунад, монанди «қавқаб» ва «наҷм», ки аз (қалимаи) дувум гиёҳ ирода мешавад.¹⁸ Ё «саҳм» ва «қавс», ки аз он асари осмонӣ ирода кунанд.¹⁹

Аммо он санъате, ки аз мухолифати лафзӣ пайдо мешавад: чун ҳеҷ лафзе мухолифи лафзи дигар, ба чуз ин ки маонии онҳо, яъне маъноӣ маъмулии лафз мухолиф бошанд, нахоҳанд буд, бинобар ин калимаҳое ҳамчу санъат (истифода мешаванд), ки маънии онҳо зид бошад ва ё гумон равад, ки бо ҳам (муносибати) тазод ва танокуз доранд ва яке аз он маонӣ зидди маънии дигар мутаносиб ва мушобеҳ бошад, вале ба наҳви дигар истеъмол кунанд. Монанди «савод» – ба маъноӣ дех, ё ниёз, ё раҳмат, ё чаҳаннам ва монанди онҳо.²⁰

Аммо санъати қисми севум. Як навъи он ки аз рӯйи мушокилат аст, он аст, ки калима аз чузҳои дорои сохт ва ҳарфи махсус мураккаб бошад ва онҳо бо тартибе хос чумлае бисозанд ва монанди онҳо ҳам наёваранд. Ё чумлаеро аз калимаҳое, ки дорои санъатҳои лафзии сода аст, бисозанд ва монанди онҳо ҳам биёваранд. Навъи дигар он ки аз рӯйи мухолифот аст, он аст, ки миёни чузҳои ду чумла мураккаб ва умури чузҳои муштараки онҳо, ё чузҳои ки муштарак нест, ихтилофи тартиб бошад.

Аммо санъатҳои қисми чаҳорум, он (аст), ки аз лиҳози мушокилат том аст, аз такрори як маънӣ бо шаклҳои гуногун дар байт. Ва он ки аз лиҳози мушокилат ноқис аст, он аст, ки дар байт маонии муфради мутазод ё мутаносибе бошад. Монанди маънии «сахм» (тир) ва «қавс» (камон), ки ба маънии чирми осмонӣ ҳам истифода мешаванд.

Ва таносуб ҳам гоҳе аз монандӣ дар нисбат аст ва гоҳе аз ҷиҳати истеъмол ва гоҳе аз иштирок дар ҳимл (гаронӣ) ва гоҳе аз иштирок дар исм. Мисоли аввалӣ – «мулк» ва «ақл» ва дувумӣ – «қавс» ва «сахм». Мисоли севумӣ «тӯл» ва «арз». Мисоли чаҳорумӣ «шамс» ва «матар».

Аксаран ҷиҳати мушокилатро сарехан бигӯянд ва гоҳе сарех намекунанд ва агар тасрех кунанд, гоҳе мушокилат воқеӣ аст ва гоҳе вазъӣ.

Мухолифат ҳам ё том аст, чунонки дар зидҳо ва монанди онҳо, ва ё ноқис, чунонки миёни як чиз ва монанд, ё мутаносиби зиддаш ва миёни ду монандӣ ё ду таносиби ду зид, чунин мухолифате вучуд дорад. Ва мухолифат ҳам гоҳе

чихате дорад, ки бештар ёд мекунанд ва гоҳе чихати воқеӣ дорад ва зикре аз он намешавад.

Аммо (аз) санъатҳои қисми панҷум онҳое, ки аз рӯйи мушокилат аст, аз ин ки як маънӣ аз маонии дигаре мураккаб бошад ва маонии дигар ғайри он, вале дар таркиб монанд бошад, иборат хоҳад буд. Ё ин ки ду чузъ шарик бошанд. Ва он ки аз рӯйи муҳолифат аст, он аст, ки ду маънӣ дар чузъиёт шарик бошанд ё набошанд, ҳар як ба тавре махсус мураккаб шаванд. Аз ин қабил аст, чунонки мегӯянд: ё чунин чунон аст, ё чунон чунин.

Ва низ ҷамъу тафриқ, чунонки мегӯянд: туву фалон дарёед, вале ту барои ободию ӯ барои шӯре.

Ва ҳамчунин ҷамъи ҷумла барои баёни муфассал, чунонки гӯянд: аз вай ҳам умедворанду ҳам метарсанд. Аз ҳаёти ӯ умедворанду аз саҳтгириҳои ӯ метарсанд.

Ин аст шумораи саноеи шеър, ки ба ихтисор ёд гардид.

ҒАРАЗҲОИ АШЪОРИ ЮНОНИ

Юнониёнро дар шеър ғаразҳои маҳдуд буд, ки дар онҳо шеър месурӯданд. Ва ҳар ғаразро ба вазне ҷудогона ихтисос медоданд ва ба ҳар вазне номе махсус мегузоридаанд.²¹

Навъе аз он троғӯзиё²² ном дошт ва онро вазне зебо ва дилписанд буд ва дар он аз неқӣ ва неқӯкорон ва манокӯби инсоният ёд мекарданд. Сипас, ҳамаи онҳоро ба паҳлавоне, ки мехостанд биситоянд, нисбат медоданд.²³ Ва бо ин вазн назди подшоҳон тағанӣ мекарданд ва басо мешуд, ки дар марги шоҳон барои мӯя ва марсияи онҳо нағмаҳое ба ин вазн меафзуданд.

Навъи дигар дисуромбус²⁴ номида мешуд, ки мисли троғӯзиё аст, магар ин ки ба ситоиши як тан ё як гурӯҳ мардуми муайян ихтисос надорад, балки ҳама некоро дар он меситоянд.

Навъи дигаре аз шеър кумудиё²⁵ ном дорад ва дар ин навъ аз бадихо ва хислатҳои паст ва ҳаҷвҳо ёд мекарданд. Ва ҳатто зикри қабоҳатҳои муштараки миёни инсон ва ҳайвоноти дигар, нағамоте ба он меафзуданд.

Дигар аз навъҳои шеър ёмбус ²⁶ номида мешуд, ки он аз казоёи машхур ва масалҳои мутаориф дар ҳар фанне ёд мегардад ва онро ҳам барои ҷудой ва ёдоварии ҷангҳо ва барангехтан ба он ва ҳам дар мавзӯи хашму гирифтагӣ месурӯданд.

Яке аз анвои шеър дромато ²⁷ ном дорад ва он навъест монанди ёмбус, магар ин ки дар он назар ба инсонӣ муайяне ва мардумонӣ маъмуле дорад.

Навъи дигаре аз шеър диқро (харуюкус)²⁸ ном дорад, ки коҳинон ва асҳоби навомис онро ба қор мебаранд, то бадқоронро аз охираат битарсонанд.

Дигар аз навъҳои шеър афуфӣ ²⁹ номида мешавад ва он назми фараҳангезе мебошад, ки суханони тарабовар дорад, ҳам барои шакли хуб ва ё барои ин ки ғаробат дорад.

Яке аз анвои шеър афафӣ ³⁰ ва битуриқӣ ном дорад, ки онро дар сиёсат ва қорҳои дин ва ахбори подшоҳон ба қор мебаранд.

Ва навъи дигари он сотуриқо³¹ номида мешавад ва онро мусикидонҳо ва хунёгарон махсус барои оҳангу навое, ки дорад, ба гумони ин ки ҳаракате бар хилофи одат дар ҳайвон эҷод мекунад, сохтаанд.

Навъе аз он қумуё ³² номида мешавад, ки норасоӣ ва зебоии шеър дар он ёд шуда ва ҳар як шабеҳ ба ҳамчинси худ будаанд.

Навъе дигар аз шеър алсаҳомодус, Импедеклус ³³ онро оварда ва дар он аз илми табиӣ ва ғайри он баҳс намудааст.

Ва навъе дигар аз анвои шеър афулиқӣ³⁴ аст ва ба он фанни мусиқӣ меомӯзанд ва дар ғайри он судманд нест.

ФАСЛИ ДУВУМ

ДАР АҚСОМИ ҒАРАЗҲО ВА МУҲОКОТҲОИ КУЛЛИИ ШУАРО

Акнун мо он миқдоре аз таълими аввалро, ки тавонистем бифаҳмем, тафсир ва таъбир мекунем, ки бештар мундариҷаҳои он баҳс дар ашъор ва ғусуле аст, ки ба

юниён ихтисос дошта ва миёни онҳо роиҷ будааст. Ва ҳамин ошноии онҳо ба ин гуна ашъору русум сабаб шуд, ки шарҳу басте дода нашавад ва аз он бениёз бошанд.

Чунонки гуфтем, юниёнро навъҳои муайяне аз шеър буд, ки барои мақсадҳои муайян ба қор бурда мешуд. Ва ҳар ғаразро ба вазне махсус ихтисос меоданд ва дар ҳар навъе равишҳои ба худ махсус доштаанд, чунонки арабҳо васфи манозилу тағазул ва ёд қардани биёбонҳо расм будааст. Пас, ин масъаларо боистӣ ба таври асл мусаллам ва маълум пазируфт.

Пас, мегӯем, муаллими аввал чунин гуфтааст:

«Сухан дар (бораи) шеър аст ва анвои он ва хавоси ҳар яке аз онҳо ва ҷӣ гуна дostonҳо ва афсонаҳо (амсол ва хурофот)-и шеъриро, ки суханоне аст шӯрангез (мухайял) ба ҳубӣ метавон сохт. Ва ҳамчунин (аст) баёни камият ва кайфияти ҷузъҳои ҳар навъе.³⁵

Пас, мегӯем ҳар дostonе ё афсонаест, ё муҳокоти чизест ба чизи дигар ва ё намоиши чизе, на он тавре ки ҳаст, балки бо роҳи табдил ва ба ҷойи чизи дигар (овардан) ва ин ҳамон истиора ё маҷоз аст ва ё бо омехтани мушобеҳу табдил (истиора ва маҷоз), зеро чун муҳокоту намоиш барои инсон амри табиист ва аз овардани масал ва монанди он, барои чизе ки ҳуди он вучуд надорад, иборат аст, монанди (ин ки) ҳайвоне ҳақиқиро бо сурате аз ҷихати зоҳир монанди он намоиш медиҳанд. Аз ин ҷост, ки баъзе одамон ҳолати дигаронро тақлид қарда ва якдигарро намоиш медиҳанд ва инчунин суратҳои ғайри худ (инсон)-ро низ муҳокот мекунанд. Ин гуна намоишҳо баъзан аз рӯи ҳунар аст ва гоҳе (бо) пайравии одат, қисме аз онҳо ба (воситаи тасвири) қирдор аст ва баъзе ба гуфтор.

Ва шеър аз он ҳунарҳост, ки шӯрангез ва мухайял мебошанд ва бо се чиз намоиш медиҳад:

Яке лаҳн ва оҳанге, ки бо он менавонанд, зеро лаҳн дар нафс таъсире дорад, ки дар он шубҳае нест. Ва ҳар ғаразро лаҳнест, ки аз ҷихати дуруштӣ ва нармӣ ва бо воситаи худ созгор мебошад. Ва сабаби ҳамин таъсир аст, ки нафс худ ба худ нишондиҳандаи андуҳу хашм ва амсоли он мегардад.

Дигаре, агар худи гуфтор шӯрангез бошад ва муҳокоти он чизе кунад.

Дигар вазн, чунки қисме аз вазнҳо мавчиби нишот шуда ва қисме дигар тамкину виқор меорад.

Ва аксар (чунин шавад), ки ҳарсеи онҳо дар шеър якҷоя биёянд ва гоҳо фақат вазну сухани мухайял якҷоя меоянд, зеро онҳо гоҳо аз якдигар ҷудо мешаванд, монанди он ки гоҳе оҳанге аз навоҳои якнавохт ва иқоъ дар танбӯру барбатҳо омехта шуда ва оҳанги содае, ки дорои иқоъ набошад, дар ной ва мизморҳои мурсале, ки бо ангушт бар онҳо назананд ва басо таносуб бисозанд. Аз ин ҷост, ки агар ракс бо оҳанг қарин шавад, некӯ ва дилпазир мегардад, то ин ки дар нафс таъсир мекунад.

Ва гоҳе суханони мансур мухайял аст, вале вазни шӯре надорад, зеро ки сода ва бидуни гуфтор аст. Ва шеър ҳангоме дилпазир аст, ки оҳанге ҳаёлангез ва вазн дошта бошад. Ва суханони манзуме, ки чанде файласуфон, аз ҷумла Сукрот сохтаанд, ё бо вазни мураккаб аз ҷаҳордаҳ поя ва ё вазни мураккаб аз понздаҳ поя ва ғайри онҳо мувофиқат мекунад. Ҳамчунинанд суханоне, ки воқеан шеър набуда, балки суханоне шабеҳ ба шеър аст ва инчунин суханони ба вазн дароварда ва дар табиӣ сурудаи Эмпедоклис ва Хӯмирус ба ғайр аз вазн умумияте нест. Манзумаҳои ӯ баҳсхое дар илмҳои табиӣ мебошад. Вале аз онҳо Хӯмирус суханоне аст шеърӣ. Аз ин рӯ, гуфтаи Эмпедоклис шеър намебошад.³⁶

Ҳамчунин касоне, ки суханон ба (риштаи) назм кашидаанд, на бо як вазн, балки (ҳар) ҷузъе бо як вазн шеър насурудаанд.

Мардумоне ҳам ҳастанд, ки шеър мегӯянд ва бо навое мавзун гуфтаи хешро менавозанд. Ва навъе аз шеъри юнониҳо, ки дисуромбус ном дорад, чунин будааст ва гумон мекунам шеъре буда, ки дар он на фард, ё дастаи муайяне, балки ҳамаи неконро месутуданд. Ва аз бисту ҷаҳор поя, ки ҳамон мақотех бошанд, сохта мешуд.

Ва ҳамчунин буд навъе аз шеъри юнонӣ, ки қоҳинон ба қор мебардаанд, то табаҳқоронро аз ҳавли рӯзи растохез

битарсонанд ва ба гумони ман ҳамон аст, ки ҳаруюқус номида мешудааст. Ва дар троғӯзиё низ ҳамин корро мекардаанд ва он мадеҳ ва ситоишест, ки инсони зинда ё мурдаеро дар он сутуда ва бо навое мардона бихонанд ва нахуст аз фазоил ва хубиҳо ёд карда, сипас онҳоро ба як тан нисбат диҳанд. Ва агар мурда бошад, бар тӯли байт ва ё лаҳни он нағамоте биафзоянд, то бирасонанд, ки расоё суруда ва сӯгворӣ кардаанд.

Аммо кӯмӯдиё шеърест, ки дар он касеро бо тамасхур ва киноя ҳачв кунанд ва ба инсоне қасд намоянд ва он чуз троғӯзиёст, зеро дар ин овардани ҳама васоили намоиш ва муҳокот аз лаҳну назм некӯст, вале дар кӯмӯдиё лаҳни хуб нест, зеро лаҳн бо танз намесозад.

Дар ҳар муҳокот манзур ситоиш аст, ё накӯҳиш, чи зебоӣ ё зишти чизеро метавон намоиш доду бас. Ва дар шеъри юнонӣ бештар аз рафтору кирдор ва ҳолат танҳо намоиш медоданд ва ҳеҷ гоҳ ба муҳокоти худӣ ашё наменпардохтанд, бар хилофи арабҳо, ки чунин муҳокотро доштанд, чи онҳо ба ду манзур шеър месурӯданд. Яке он ки нафсро аз чизе мутаассир созанд ва онро барои феъл ва инфироле омода кунанд. Дувум, барои таачҷуб ва шигифтии танҳо, ки ҳар чизеро ташбеҳ мекарданд, то бар асари ҳамон ташбеҳ дар шигифт шаванд. Вале юнониён мехостанд ба гуфтор мардумро ба сӯйи кирдоре барангезанд, ё аз он боздоранд.³⁷

Ва ин корро гоҳе бо равиши хитобӣ ва гоҳе бо равиши шеърӣ мекарданд. Аз ин ҷост, ки муҳокоти шеърии онҳо дар рафтору кирдор ва аҳволу ашхосе, ки инҳоро доро бошанд, маҳдуд будааст ва ҳар кирдоре ё зишт аст ва ё зебо.³⁸ Ва чун ба намоиши кирдор одат карда буданд, бархе танҳо барои ташбеҳи сирф, на барои ситоиш ё накӯҳиш аз онҳо муҳокот мекарданд. Вале ҳар ташбеҳ ва муҳокоте назди онон омода буд, ки ба ситоиш ва таҳсин, ё накӯҳиш ва тақбеҳ баргардад. Ва монанди суратгарон, ки фариштаро бо пайкаре зебо ва Аҳриманро бо пайкаре зишт нақш мекунанд, чунонки пайравони Монӣ ҳолати ҳашму меҳрубониро мучассам месозанд, ки онҳо ҳашмро бо сурате зишт ва меҳрубониро бо сурате накӯ дар меоваранд, дастае аз шуарои юнонӣ дар

тавсифи кирдор ташбеҳ мекарданд.³⁹ Аммо зишт ва зебой аз он дар зехн хутур намекард, балки мутобиқа ва табиатпардозии танҳо манзури онҳо буд.

Пас, ошкор шуд, ки фаслҳои фарқкунандаи неку бад ташбеҳ ин ситоиш ва накӯхиш ва табиатпардозӣ мебошанд. Ва ин маонӣ дар оҳангҳо ва вазнҳо ва иқоти сода нахоҳанд буд, балки дар гуфтор бояд онҳоро чувт.

Мутобиқа ва табиатпардозӣ савумин фасли мумайизи ташбеҳ буд ва онро ба тарафи зишти ё зебой баргардондан мумкин аст.⁴⁰ Ва гӯё муҳокот ва намоише омода барои ситоиш ё накӯхиш аст, чунонки чунбиши инсони хашмнокро ба чунбиши шер ташбеҳ мекунанд ва ин як навъ воқеъгӯӣ ва табиатпардозӣ аст, ки метавон ҳар ду чанбаро ба он дод ва гуфт, шере ситамгар ё шере далер частан кард. Ва аввали омодаи накӯхиш ва дувумӣ омодаи ситоиш мебошад. Пас, дар табиатпардозӣ агар чизи дигареро танзим кунанд, ба ситоиш ё накӯхиш бархоҳад гашт ва равиши Хӯмирус⁴¹ ҳамин будааст. Вале агар онро ба ҳол ва вазъи худ вогузоранд, ҳамон табиатпардозии сирф хоҳад буд.

Ҳар як аз ин муҳокотҳо ва намоишҳои сегона ба ҳамон се тариқе, ки пеш ёд шуд, мебошад. Чунонки бархе аз шуарои ҷунонӣ ба ташбеҳ мепардохтанд ва дастае монанди Хӯмирус бештар аз фазои танҳо намоиш медоданд ва бархе дигар фазоил ва қабоеҳи ҳар ду ро муҳокот мекарданд ва сипас, аз русуме, ки дар ин боб дар баъзе аз билод буд, ёд менамуданд. Ин аст мумайизоти худи муҳокот ва мақсуде, ки аз он доштаанд.

Аммо муҳокот се навъ аст: ташбеҳ ва истиора ва таркиб. Ва ғаразҳо низ се қисманд: таҳсин ва тақбеҳ (қабеҳ гуфтан) ва мутобиқа ё ситоишу накӯхиш ва табиатпардозӣ.

ФАСЛИ СЕВУМ

ДАР ГУЗОРИШИ ЧИГУНАГИИ ПАЙДОИШИ ШЕЪР ВА АНВОИ ОН

Ба ду сабаб инсон қодир ба сурудани шеър мегардад: яке лаззат бурдан аз муҳокот ва ба қор бурдани он аз ҳангоми кӯдакӣ, ки ҳамин ўро аз қонварони безабон чудо месозад. Чи инсон бештар аз қонварони дигар мустаиди муҳокот ва намоиш аст, зеро дастае аз қонварон ҳеҷ тавоноии тақлид ва муҳокот надоранд ва бархе андаке метавонанд муҳокот кунанд, хоҳ бо овоз, монанди тўтӣ, ё тақлид аз шаклу шамоили дигарон, монанди бўзина.⁴²

Муҳокоте, ки мардум доранд,⁴³ фоидае ҳам дорад ва он дар воситаест, ки маониро бо он мерасонанд ва қори омӯзиш ва таълиро мекунад ва қойи умури дигарро, ки пеш аз таълим бояд воқеъ гардад, мегирад. То ҳаде ки агар ишора ба таъбири қарин шавад, маъноӣ ошқоро дар зехн ворид месозад, зеро нафс аз муҳокот нишоте мегирад ва шод мешавад ва ҳамин боис мегардад, ки маънӣ ба бехтарин вачҳе дар зехн қойгир шавад.

Ва далел бар ин ки мардум аз муҳокот хуш ва хуррам мешаванд, ин аст, ки онҳо аз нигаристани пайкарҳои қонварони зишт ва нафратовар, ки нақл кунанд, масрур мегарданд, то ин ки агар ҳуди онҳоро бубинанд, рӯ дар ҳам кашида мегурезанд. Пас, пайкар ва нақше, ки шуда мояи хушӣ нест, балки ҳамон муҳокоте, ки аз чизе дигар қардаанд, агар хуб анҷом дода бошанд, фараҳангез хоҳад буд. Аз ин қост, ки илм танҳо барои файласуфон лаззатбахш нест, балки тӯдаи мардум низ аз он хуш ва хуррам мешаванд, чунки дар ҳуди таълим навъе аз муҳокот вучуд дорад, зеро таълими чизе тасвири он аст дар лавҳи зехн. Аз ин қост, ки мардум аз сувари манқуш шод мегарданд, агар асли ин нуқушро дида бошанд. Вале агар онҳоро аз пеш надида бошанд, чунин шодӣ ҳосил нахоҳад шуд, балки дар ин ҳангом лаззате мебаранд, наздик ба суруре, ки аз дидани чигунагӣ ва вазъи ҳуди нақш ва монанди онҳо даст медихад.

Сабаби дувум он аст, ки мардум сохтани навоҳои ҳамоҳанг ва алҳонро ба таъб доранд. Ва чун авзонро бо оҳангҳо созгор ёфтанд, хоҳони онҳо шуда ва назмҳо сохтанд.⁴⁴

Пас, бо ин ду сабаб аст, ки шеър пайдо шуда ва андак-андак ба таъби мизочҳо роҳи тараққиро паймуд. Ва шеърро бештар касоне, ки дорои завқ ҳастанд ва бадеҳагӯӣ табиин онҳост, сурудаанд ва ҳар як тибқи ғариза ба қареҳаи махсуси хеш ва бар ҳасби ҳӯю одати худ шеър гуфтаанд. Ва ҳар кадом покдомантар бувад, ба намоиши кирдорҳои писандида ва монанди онҳо ва ҳарки фурӯмоятар буд, ба ҳаҷв пардохт, яъне бадиҳоро ҳаҷв мекард ва ҳангоме, ки танҳо бадикирдоронро ҳаҷв мекарданд, ба ёди ҳӯйҳои неку сутуда меафтаданд, то бадиҳоро дар баробари онҳо зишттар вонамуд кунанд, зеро касе ки гуфт: - Фучур ва олудагӣ пастӣ аст ва ба ҳамин бас мекунад, он таъсиреро, ки дар гуфтани вай чунонки покдоманӣ барҷастагӣ ва нақӯхӯй аст, ҳаст, нахоҳад дошт.

Арасту гуфт:

- Магар ин ки мо наметавонем бипазирем, ки пеш аз Хӯмирус ва пеш аз ин ки вай дар баёни фазилатҳо доди сухан диҳад, касе дар шеър аз фазилатҳо ёд карда бошад.

Намегӯем, ки дигарон дар бораи фазоил назме насохтаанд, балки ӯ нахустин бор чунин шеъре сурудааст. Мисоли атвори ҳаҷвии пешиниён гуфтаи бархе аз онҳост, ки ин тавр метавон тарҷума кард: «Шахвату фиску парешонӣ ҳолаш бошад». Ва монанди он аз таъбироте, ки дар шеърҳои маъруф ба ёмбус меоварданд ва он вазнест, ки ба ситеза ва танзу ранҷишу густоҳӣ, бе он ки шахси муайянеро қасд кунанд, ихтисос дорад. Ва ин вазнро дувоздаҳ поя аст ва шуарои билоди Магоро ва Осной ва Пелупунис онро ба қор мебурдаанд.

Аммо Хӯмирус, агарчи нахустин бор ба назми троғӯзиё пардохт⁴⁵ ва ашъоре нақӯ суруд ва дар фазоил суханро вусъат дод, вале Секӣ⁴⁶ сурудани дромохоро низ пеш гирифта буд. Ва дромото дар маънӣ ҳамон ёмбус аст, магар ин ки шахс ё иддаи муайянеро аз он меҳоҳанд ва нисбати ин навъ ба кӯмӯд ё нисбати Илиёд ва Азусийё⁴⁷ аст ба троғӯзиё,

яъне ҳар як аз инҳо аз назари хеш омтар ва муқаддамтар ва дутои дигар дорои тафсили бештар ва замони дарозтаре ҳастанд ва пас аз онҳо пайдо мешаванд.

Пас аз ин дар тойиди матлаби гузашта муаллим шарҳ дод, ки чӣ гуна шеър аз навъе ба навъи дигар бар ҳасби таворихи маҷбути назди юнониҳо таҳаввул пайдо кард, то ин ки троғӯзиё ва қӯмӯдиё аз ҳам ҷудо шуда ва раванқи комил ёфтанд. Чи қӯмӯдиё аз дисуромбуси бостонӣ пайдо шуда ва қӯмӯдиё аз ашъори ҳаҷвӣ ва пасте, ки бузургон тарк гуфтаанд ва ба гуфтаи Арасту ханӯз дар деҳаҳои бетамаддун ба ҷо мондааст, сарчашма гирифт ва чун (троғӯзиё) пайдо шуд, таркаш накарданд, то ин ки бо тағйирот ва изофоте, ки дархури он буд, ба ҳадди камол расид. Сипас, сохтагӣ ё аз ба вучуд ба он изофа шудааст. Ва шуарое, ки гуфтори хешро бо тасаннӯъ меомехтанд, бад-он пардохтанд, то ин ки як чиз аз ду роҳ дар мешуд, яке бар ҳасби лафз, дигаре аз ҳайати хонанда. Сипас Исахӯлиси⁴⁸ бостонӣ омад ва онро бо оҳанг биомехт ва алҳоне барои троғӯзиё овард, ки назди хунёгарон ва раққосон маъмул аст. Ва Ўгсист, ки гуфтугӯро дар шеър марсум сохт, яъне пурсишу посух ва муноқиза, чунонки дар ғанни хитоба гуфта шудааст.

Сӯфӯклис⁴⁹ оҳангхоеро, ки бо онҳо дар маҳфилҳо аз роҳи шӯҳӣ ва танз бозӣ мекардаанд, бисохт ва он дар пеши каму андак будааст ва чунин троғӯзиё баъдҳо аз амали сотуриқус ё ҳаҷв пайдо шудааст. Ва сотуриқо аз рубоиёти ёмбусӣ аст ва сипас, дар ғайри ҳазл ба кор бурда ба ҷад ва ёди покдоманӣ нақл доданд ва гумон мекунам, ки рубоиёт (tetrametre) ҳамон вазнҳои кӯтоҳе бошад, ки ҳар байти он аз ҷаҳор асос ва ҳар мисрае аз ду қоида таркиб мешавад ва набояд ба тарҷума, ки меғӯяд, эътино намуд, балки тарҷумаи дуруст бар хилофи он аст, чи ин нақл мерасонад, ки чунин рубоӣ қадим аст ва аз рақсе аст, ки сотуриқо ном дорад. Ва қӯҳнатарин шеър ҳамон кӯтоҳтару қосататарин ашъор мебошад ва шеъре, ки дар рақс ба кор мебаранд, сабуктарини онҳост. Гуфтааст, ки:

-Ин гуна шеърро сотуриқо номиданд, чунки завқ ва қариха онро ба рақсе, ки сотуриқо ном дорад, созгор ёфт ва табоъ ҳам хоҳони ин гуфтор ва ин гуна вазн мебошад,

махусан, хангоме ки чузъҳои шеър вазне дошта бошад, бо ин ки бо оҳанг хонда шавад ва дар ҳар чузъе аз аҷзҳои байти мавзун вазне бо оҳанг бошад.

Муаллим гуфтааст:

- Далел бар ин ки чунин вазне табиӣ аст, он аст, ки мардум хангоми ҷидолу низоъ басо мешавад, ки ба бадеҳа чизе аз онро ба андозаи як мисраъ, ки шаш поя бошад, биёваранд. Аммо тамоми вазро, агар қареҳа бихоҳад, шояд ба камол адо кунанд. Ва чун гӯяндагон дар гуфтугӯҳо аз равиши муносиб бо муфорида баргарданд, ба ин қор хоҳанд пардохт, ё ин ки барои бузург сохтан ва ороштани гуфтор аз он вазн ба ин вазн баргаштанд, чи баргаштан аз суханони паст ба гуфтори барҷаста ва баланд ва дорои аҷзое, ки ҳар як нукоте нодир бошад, бештар барои ороиш аст, на ошқор сохтани матлаб. Ва, бешак, мардум ранҷи фаровон бурдаанд, то ин ки дар ҳар яке аз анвои сухан ба ороишҳои арҷманд расидаанд.

Дар қӯмӯдиё муҳокот ва намоишро, меҳонд, ки саҳт ваҳмовар аст, на ин ки ҳар гуна бадири аз он бихоҳанд, балки шаре, ки зишт бошад ва аз он қасди истехзо ва истихфӯф кунанд. Ва қӯмӯдиё навъе аз истехзо ва сухрия буда, ки аз пастӣ ва истеъдоди қабҳат ҳикоят менамуд, бо он ки хашме бо он қарин бошад ва ё озоре иҷтимоӣ ба шахси манзур бирасад. Ва инро дар ҳайате, ки дар хангоми истехзо ба худ мегиранд ва қиёфаро дигаргун месозанд, мебинӣ. Ва ин гуна тағйирро барои ин медиҳанд, ки бо фароҳам омадани се сифати зишт мардум бад-онҳо бингаранд, чи ниёзманданд, ки аз ҳайати табиӣ баргашта, ба сурате зишт ва ноҳинҷор дар оянд, зеро меҳонд дар ин ҷо чизеро ошқор созанд, ки андуҳовар бошад ва бирасонанд, ки камтар мебоист бад-он пардохт ва низ асроре дар ин маврид иброс кунанд. Аз ин ҷост, ки истехзокунанда ба чунин қиёфае, ки дар сурати зишт ҳаст, ниёзманд мебошад. Севум ин ки аз расондани андуҳ ёрӣ бошад, бар хилофи хашм, ки вазъу реҳте дорад ранҷонанда ва ҳам ғамангез. Вале истехзокунанда ҳайате дорад мавҷиби хуррамию шодӣ, на ҷунонки гирифтагиро андуҳ ва ранҷ ёд оварад.

Муаллим гуфтааст, ки оғози кори пайдоиши троғӯзиё ва анҷоми он амрест ошкоро ва ниёзе ба гуфтан надорад. Аммо кӯмӯдиё, чун аз чизҳое набувад, ки кунҷковон ва аҳли фазлу ривоят мебоистӣ бад-он бипарҳезанд, тарзи пайдоиши он надоништа монд ва решаю чигунагии зуҳури он фаромӯш шудааст, ки хунёгарон ва раққосон чун аз шоҳ Осинус иҷоза ёфтанд, ки кӯмӯдиёро ба кор баранд, он ҳам пас аз ин ки ҳукм ба ҳурмат дода буд, шеърҳое сохтанд, ки худ бар ҳасби орои хеш ихтироъ мекарданд, аз он чизҳое ки қонуни шеърии дурусте надошт. Ва дар наздику перомуни онон касе набуд, ки тарзҳои суханони шеъриро аз ӯ фаро бигиранд, то андозае ки ба ҳар гуна шеъре бармехӯрданд ва навову оҳанге бад-он медоданд ва ба ҳамон суханони мавзунӣ бостонӣ мепардохтанд, ё ин ки аз фанни тасаннуъ кӯмак мечустанд. Пас ин сарояндагон дар асри худ сазовори шинохтани кӯмӯдиё набуданд, чи бирасад бо ин ки бихоҳем нисбати кӯмӯдиёро ба касоне, ки пеш аз онҳо будаанд, муҳаққак бидорем.

ҚИСМИ ДУЮМ ҚИССАҲОИ АДАБИ

1. САРГУЗАШТ

*Эй бародарони ҳақиқат...
коҳилтарини халқ он аст,
ки аз камоли худ бозмонад!
Бадтарини суҳанҳо он аст, ки
зоёъ шавад ва беасар монад!*

Ибни Сино

Падарам аз мардуми Балх буд ва дар замони Нух ибни Мансур¹ аз он ҷо ба Бухоро кӯчида омад. Дар замони вай дар деҳаи Хармайсан, ки аз деҳҳои бузурги Бухоро² аст, корманди идораи давлат буд. Дар наздикии он деҳае буд, ки онро Афшана мегӯянд. Падарам дар он ҷо бо модарам хонадор шуд ва дар ҳамон ҷо монд. Ман дар он деҳа ба ҷаҳон омадам ва пас аз ман бародарам ба дунё омад.

Сипас, аз он ҷо ба Бухоро кӯчидем, падарам маро ба омӯзгори «Қуръон» ва омӯзгори адабиёт супурд. Вақте ки ба даҳсолагӣ расидам, «Қуръон» ва миқдори зиёде аз илми адабиётро ёд гирифта будам. Мардум аз ҳолати ман дар таачҷуб буданд.

Падари ман аз касоне буд, ки бо исмоилиҳо³ ҳамакидагӣ дошт. Ӯ бо бародарам, ки ӯ ҳам исмоилимазҳаб буд, ончиро исмоилиҳо роҷеъ ба ақлу рӯҳ мегуфтанд, қабул карда буданд... Онҳо ҳар ду дар бораи масъалаҳои ин мазҳаб баҳс мекарданд. Ман ки ба баҳси онҳо гӯш меодам, тамоми мақсад (маром)-и онҳоро дарк мекардам, аммо тарзи далел овардани онҳо маро қонеъ намекард ва дар ин маврид онҳо оғоз карданд, ки маро низ ба фаҳми чихати маъруфи исмоилия даъват кунанд. Гоҳе бо обутобе дар атрофи фалсафа, хандаса, ҳисоб низ баҳс мекарданд.

Сипас, падарам маро барои ёд гирифтани назди марде, ки сабзӣ мефуруҳт⁴ ва ҳисобро некӯ медонист, раҳнамоӣ кард, то аз вай таълим гирам ва ин илмро аз вай омӯхам. Каме

баъд аз ин Абӯабдуллоҳи Нотилӣ⁵ ба Бухоро омад. Ин шахс даъвоии он буд, ки фалсафаро хуб медонад. Падарам ба умеди ин ки ман аз ин шахс фалсафаро бояд омӯзам, хоҳиш намуд, ки дар хонаи мо маскан бигирад. Лекин пеш аз омадани вай ман дар назди Исмоили⁶ Зоҳид машғули омӯхтани фикҳ (дониши ҳуқуқ) будам ва аз беҳтарин ҷӯяндагони ин роҳ будам... .

Сипас, назди Нотилӣ ба хондани китоби «Исоғӯҷӣ»⁷ шуруъ кардам. Вақте ки ман қонунҳои илми мантикро аз ӯ меомӯхтам ва масъалаҳои мушкил ва печдарпечи онро бо далелу бурҳон бо шитоб ҷавоб меодам, ки ҳаргиз ӯ нашунида буд ва бениҳоят устод дар ҳайрат мемонд... ва масъалаеро, ки ба ман мегуфт, аз вай беҳтар тасаввур мекардам. Ин шахс падари маро огоҳ намуд, ки ман ба ғайр аз омӯхтани дониш ба ҳеҷ кори дигар набояд машғул бошам... .

Сипас, ман пеши худ ба хондани китобҳои мантик шуруъ намудам ва гуфтор – сухани шарҳдиҳандагонро мутолиа намудам, то ин ки дар илми мантиқ пухта шудам. Ҳамчунин аз китоби Уқлидус⁸ панҷ то шаш назди ӯ хондам ва аз он баъд бо худ аҳд бастам, ки бақияи масъалаҳои китобро худам ҳал намоям. Баъд аз он ба омӯхтани «Маҷастӣ»⁹ майл намудам. Вақте ки аз муқаддимоти он огоҳ шудам ва ба шаклҳои ҳандасӣ расидам, устоди ман Нотилӣ гуфт:

- Акнун худат ба хондан машғул бош ва масъалаҳоро низ худат мустақил ҳал нам. Агар ягон мушкилӣ пеш ояд, пеши ман биё ва бар ман арз кун, то дуруст ва нодурустии онро ба ту баён кунам.

Ҳақиқат ин аст, ки Нотилӣ воқеаи ин китобро барои ман ёд надод; ман худ ба ҳалли он иқдом ниҳодам. Шаклҳои мушкил ва печдарпеч, ки Нотилӣ аз онҳо хабар надошт, бисёр буд, ман онҳоро ба ӯ шинос намуда, фаҳмонидам.

Баъд аз ин Нотилӣ аз ман ҷудо шуд ва ба сӯи Гурганҷ¹⁰ рафт, ман бе муаллим мондам. Пас аз ин ман ба хондани китобҳо ва шарҳҳои табиӣёт ва илоҳиёт шуруъ намудам ва дарҳои дониш бар ман кушода мешуд.

Пас аз он ба ёд гирифтани илми тиб рағбат намудам. Аз ин рӯ, чамеи китобхое, ки дар ин илм навиштаанд, хондам. Илми тиб аз донишҳои душвор нест. Аз ин ҷиҳат дар камтарин фурсат сирри онро донистам ва табибони донишманд дар назди ман ба омӯхтани илми тиб машғул шуданд ва беморонро парасторӣ мекардам. Дарҳои муолиҷаҳо, ки аз таҷрибаҳои табибӣ ба даст овардам, он ҷунонки васфаш ҳайратангез аст, бар ман кушода мешуд. Бо вучуди ҳамаи ин бо мутолиа ва мувоҳиҷаи илми фикҳ (хуқуқ) машғул будам. Дар он ҳангом шонздаҳсола будам.

Сипас, як солу ними дигар дар дониш омӯхтан ва китоб хондан кӯшидам, хондани мантиқ ва тамоми қисматҳои фалсафаро аз нав мутолиа кардам. Дар тамоми ин муддат ягон шаб то субҳ нахобидам ва дар рӯз ҳам ба ғайр аз хондани илм ба чизи дигар майл надоштам. Феҳристе омода карда будам. Ҳар масъалаеро, ки бо ҳар далел мутолиа мекардам, натиҷаи муҳокимаҳои онро дар он феҳрист, мураттабан менавиштам, сипас ба натиҷа баровардан машғул мешудам. Ҳар гоҳ ягон масъаларо устувор ва маҳкам меиддам, ки шояд далели дигаре ёбам, ба низому тартиби ҳолатҳо ва муҳокимаҳо диққат мекардам ва ба ҳамин тартиб пеш мерафтам, то ҳақиқати ҳар масъала махсус барои ман ошкор мешуд... . Шаб ба хонаам бозмегаштам ва чароғро дар пеши худ мениҳодам, ба хондан ва навиштан саргарм мешудам... .

Баъд аз он ки ман ба хондан машғул мешудам ва агар хоб бар ман ғалаба мекард... ҳамон масъалаҳои илмиеро, ки мутолиа мекардам, дар хоб меиддам.

Ба ҳамин тариқа, ҳангоми хоб бисёре аз масъалаҳои илмӣ барои ман ошкор мешуданд, то он ки дар ҳамаи илмҳои устод шудам. Ба ҳамин гуна ба таҳсил машғул будам.

Акнун ман он илмҳоро то ба андозае, ки қувваи инсонӣ тавоноӣ дорад, воқиф шудам ва он чи дар он замон омӯхтам, акнун ҳамаро ба тамом медонам ва ба дониш то имрӯз ҷизе изофа нашудааст.

Вақте ки ман дар донишҳои мантиқ, табиӣёт, сипас, риёзиёт мустаҳкам шудам, ба илмҳои ақлӣ тавачҷуҳ пайдо

карда, ба хондани ҳикмат (фалсафа) машғул шудам ва китоби «Мобаъд-ут-табиат»¹¹-ро хондам. Вале он чи дар он китоб буд, чизе нафаҳмидам. Андешаи муаллифи он бар ман пӯшида монд, то чиҳил бор ин китобро хондам ва матни онро аз бар кардам ва бо вучуди ин ҳам онро нафаҳмидам ва мақсади муаллифро фарқ накардам. Аз худам маъюс шуда мегуфтам:

- Ин китобест, ки маро барои фаҳмидани он роҳ нест!

Дар ҳамон рӯзо, рӯзе чоштгоҳ ба бозори китобфурушон рафтам. Даллоле дар дасташ китобе дошт ва бо овози баланд мардумро ба харидани он даъват мекард. Даллол китобро ба ман таклиф намуд, ман онро саҳт рад кардам, чунки ба ин ақида будам, ки дар ин дониш аз он ғоидае нест. Вале он даллол аз нав маро ба харидани китоб даъват кард ва изҳор намуд, ки:

- Китоб арзон аст, онро ба чаҳор дирҳам¹² мефурушам, соҳиби китоб ба он пул муҳтоҷ аст.

Ниҳоят он китобро ба ҳамин маблағ харидам. Вақте ки диққат кардам, дидам, ки «Мобаъд-ут-табиат»-и Арасту¹³ аст, ки Абунасири Форобӣ¹⁴ онро ба унвони «Ағрози (мақсадҳои) «Мобаъд-ут-табиат»-и Арасту навиштааст.

Шитобон ба хона баргашта, ба хондани он машғул шудам. Азбаски онро аз ёд карда будам, дар ҳамон ҳангом мақсадҳои он барои ман ошкор шуд. Пас, ман аз ин пешомад шод шудам. Рӯзи дигар ба шукронаи он ба бечорагон чизи бисёре садақа додам.

Дар он миён подшоҳи Бухоро Нӯҳ бинни Мансур ба беморие дучор шуд, ки куллияти табибон аз сихати он касалӣ очиз монданд. Ман ки дар миёни онон ба воситаи фузунии дониш ва бисёрии китоб хондан машҳур шуда будам, аз ман ном бурда хостанд, ки маро ба ҳузураш талаб намоянд. Пас, ман ба иҷозати подшоҳ ба хонаи бемор даромадам ва дар муолиҷа кардани бемор бо табибон ҳамкорӣ намудам. Ба ҳамин тариқ ба хидмати подшоҳ ёр шудам.

Рӯзе аз ӯ барои дидани китобхонаи шоҳӣ, ба муроди он ки аз китобҳои тиббии он истифода кунам, иҷозат

талабидам. Нӯҳ бинни Мансур хоҳиши маро қонеъ гардонд. Ман ба қасре дохил шудам, ки чандин хона дошт ва дар ҳар хонае сандуқҳои китоб буд, ки бо як тартибу низом сандуқхоро пур карда буданд. Дар як хона китобҳои луғату шеър, дар дигаре китобҳои фикҳ (қонуни шариат). Ба ҳамин тартиб ҳар хона барои як соҳаи илм махсус чудо шуда буд.

Пас, ба феҳристи китобҳои юнониҳои қадим назар намуда ва он китобҳое, ки мавриди эҳтиёҷам буд, талаб намудам ва ба мутолиаи онҳо шурӯъ намудам.

Дар он китобхона китобҳои бисёре дидам, ки ҳатто номашон ба бисёр қасон номаълум буд ва ман ҳам пеш аз он надида будам ва то кунун ҳам надидаам. Он китобҳо ба масъалаҳое пайвастагӣ дошт, ки ҳанӯз ҳам номаълум аст. Ман он китобхоро мутолиа намуда, аз онҳо ёддоштҳо бардоштам. Ман дар ин китобхона мақом ва мартабаи ҳар як муаллифоро нисбат ба илмаш шинохтам.

Пас, вақте ки ба ҳаждаҳсолагӣ расидам, тамоми ин илмхоро чавҳаркашӣ намуда будам. Ҳофизаи ман дар он рӯзҳо барои дарки илмҳо (донишҳо) беҳтар буд, аммо акнун комилтар ҳастам. Сарфи назар аз инҳо огоҳӣ ва маърифати ман айнан ҳамон аст, ки пеш аз ин буд, ба захираи илмии ман то ба ҳол чизе изофа нашудааст.

Дар айёме, ки ман 21 - сола будам, Абулҳасани Арӯзӣ ном шахсе бо ман ҳамсоягӣ дошт. Вай аз ман навиштани китобе оид ба илми арӯз, ки қобили фаҳм бошад, талаб кард. Ман барои вай китоби маҷмӯеро навиштам ва онро ба номи вай «Ал-арӯзия» ниҳодам. Дар он китоб ба ғайр аз илми риёзиёт ҳама донишero чамъ намудам. Боз дар ҳамсоягии мо марди дигаре буд, ки ўро Абубакри Барақӣ мегуфтанд. Вай аз аҳли Хоразм ва марди поксиришт буд. Ў ба илми фикҳ, тафсир ва порсой майли тамом дошт. Вай аз ман хоҳиш намуд, ки ба китобхояш шарҳе бинависам. Ман барои ў китоби «Ал-ҳосил вал-маҳсул»-ро, ки тақрибан аз 21 ҷилд иборат буд, навиштам. Боз барои вай китоби дигаре ҳам дар мавзӯи ахлоқ навиштам, ки онро «Китоб-ул-бар вал-асм» ном гузоштам. Ин ду китоб танҳо дар китобхонаи шахсии ў

мавчуд буда ва ҳеҷ касро нагузоштааст, ки аз онҳо нусха бардорад.

Дар ин айём падарам вафот кард, вазъияти ҳоли ман дигаргун шуд. Пас, корҳои давлатиро ба гардан гирифтаам ва зарурат маро водор кард, ки аз Бухоро баромада, ба ҷониби Гурганҷ ҳаракат намоям.¹⁵ Дар он ҷо Абулхусайни Сухайлӣ¹⁶, ки дӯстдори донишхо буд, вазир буд. Ё маро ба назди Амир Алӣ¹⁷ бурда, шинос намуд ва ман дар он замон дар бар ҷомаи фақеҳон доштам¹⁸... Барои ман моҳиёнаи мувофиқ муқаррар-таъйин карданд, ки ба зиндагӣ кифоят мекард¹⁹.

Сипас, ман маҷбур шудам, ки²⁰ ба Нисо²¹ ва аз он ҷо ба Овард²² (Абевард) ва аз он ҷо ба ҳамин тартиб ба Тӯс²³, Шаккон²⁴, Самангон²⁵, Ҷочарм²⁶ (дар сарҳади Хуросон) ва Ҷурҷон²⁷ ҳаракат кунам. Мақсадам ин буд, ки ба назди амир Қобус²⁸ биравам. Лекин иттифоқан дар ин мобайн Қобусро дастгир карда, дар қалъае ҳабс намуданд ва дар ҳамон ҷо вафот кард. Сипас, ман ба Деҳистон рафтаам ва дар он ҷо бемори саҳт шудам ва баъд аз он боз ба Ҷурҷон (Гургон) бозгаштам, дар он ҷо ба Абуубайди Ҷузҷонӣ²⁹ ошно ва дӯст шудам. Дар бораи аҳволи худ қасидае сурудам, ки дар он байти зеринро гуфтаам:

*Бузург гаштаму майдон васеъ нест маро,
Фузуд қимати ман, муштарист нопаёдо!*

Дар ҳамин ҷо ҳикояти Ибни Сино, ки аз саргузашти худ баён кардааст, тамом шуд. Бозмондаи онро то дами охири ӯ шогирдаш Абуубайдуллоҳ Абдулвоҳиди Гургонӣ давом додааст. Абуубайдуллоҳ гуфт:

Ин буд, он чи Шайх (Ибни Сино) ба забони худ барои ман ҳикоят кард. Аз ин пас ман он чизе, ки дар борааш шундаам ё дидаам, гувоҳӣ медиҳам:

Мегӯянд, ки вай дар овони кӯдакӣ аз зеботарин мардуми рӯзгор буд. Мардум рӯзи ҷумъа дар роҳҳо ва гузарҳо дар паноҳгоҳ меистоданд, то ҳангоме ки аз хона ба масҷиди ҷомеъ мерафт, зебоии ҷамолашро тамошо кунанд.

Дар Гургон марде буд, ки ўро Абумуҳаммади Шерозӣ³⁰ мегуфтанд. Вай дўстдори ҳамаи ин донишҳо буд. Ў дар ҳамсогии худ барои Шайх хонае харида, ба он ҷо фуруд овард. Ман ҳар рӯз бо вай ҳамнишинӣ доштам. Ман ба вай китоби «Мачастӣ»-ро мехондам, ў бошад, мантиқро аз рӯи китоби «Мухтасар-ул-васат»³¹, ки оид дар мантиқ аст, мегуфт, ман менавиштам. Бинобар хоҳиши Абумуҳаммади Шерозӣ китоби «Ал-мабдаъ-вал-миод» ва «Китоб-ал-ирсод-ал-кулия»-ро навишт. Инчунин, вай дар он ҷо боз дигар китобҳои бисёре, монанди китоби аввали «Қонун»³², «Мухтасари мачастӣ» ва дигар рисолаҳои бисёре навишт. Дигар бозмондаҳои китобҳои худро дар сарзамини Ҷабал навишт.

Сипас, вай аз Рай³³ рафт ва ба хидмати Саида³⁴ ва писараш Мачдуддавла пайваст. Эшон шуҳрат ва овозаи дониши Абӯалӣ Синоро ба воситаи китобҳоаш, ки ба вай расида буд, доништа буданд. Дар ин хангом Мачдуддавла ба бемории молихулиё (савдоӣ) гирифтор шуда буд, ўро дар муддати кӯтоҳ муолиҷа кард. Дар он ҷо китоби «Ал-миод-ал-асғар»-ро навишт. Вале Шайх то ғалабаи Шамсуддавла бар Ҳилол бинни Бадриддини Ҳаснавия ва шикасти лашкари Бағдод ва ҳаракати ў ба ҷониби Рай монд.

Сипас, барои вай пешомаде ногувор ба амал омад³⁵, лозим шуд, ки шаҳри Райро тарк намуда, ба Қазвин³⁶ биравад. Вақте ки ба Қазвин расид, дар ин ҷо ҳам истоданро ба худ мувофиқ надонист, аз Қазвин ба тарафи Ҳамадон³⁷ ҳаракат намуд... (Ҳокими Ҳамадон Шамсуддавла³⁸ буд), ў бо Шайх ошно шуд ва ба чихати касалии кулинҷ (дарди хала ва рӯдаҳо), ки ўро озор дода буд, Шайхро ба ҳузураш даъват кард. Абӯалӣ ибни Сино ўро дармон кард ва ниҳоят шифо ёфт. Баъд аз ин чихил шабонарӯз дар қасри Шамсуддавла монд ва либосҳои қимматбаҳо ба вай доданд. Пас аз он Абӯалӣ ба манзили худ баргашт ва бо ин кайфият вай яке аз наздикони подшоҳ гардид.

Дар ин миён Шамсуддавла барои несту нобуд кардани хонадони Анноз³⁹ ба тарафи Кирмоншоҳ ҳаракат намуд ва Шайх низ ҳамроҳи ў буд. Аммо Шамсуддавла дар ин ҷанг

шикаст хӯрда, ба Ҳамадон бозгашт⁴⁰. Пас аз мурочиат ба Ҳамадон ӯ аз Шайх хостор шуд, ки вазоратро қабул намояд. Ӯ низ онро қабул кард⁴¹.

Дар ин замон лашкариёни подшоҳ аз муваффақияти ӯ тарсида, бо иғвои ҳасадхӯрон бар зидди Шайх шӯриш бардошта, хонаашро муҳосира намуданд. То кор ба он ҷо расид, ки хонааш тороч шуд ва ҳар чӣ дошт, ҳамаро гирифтанд ва аз амир (подшоҳ) талаб карданд, ки ӯро қатл намояд. Лекин подшоҳ аз куштани вай худдорӣ кард. Фақат барои ором кардани онҳо Шайхро аз кори вазорат озод кард. Шайх дар хонаи Абу Саъди Дехдук то чихил рӯз пинҳон шуд... .

Сипас, иттифоқан подшоҳ аз нав ба дарди кулинҷ гирифтोर шуд. Шайхро талаб кард ва Шайх ба дарбори подшоҳ ҳозир шуд. Подшоҳ аз вай узрхоҳӣ кард. Шайх низ ба муолиҷаи ӯ машғул шуд. Амир ба вай иззату икром нишон дод ва бори дигар вазифаи вазоратро ба вай супорид.

Сипас, ман аз ӯ хостам, ки ба китобҳои Арасту шарҳ бинависад. Вале Шайх гуфт:

- Ман дар ин хангом фароғат барои ин кор надорам (?) Аммо агар бихоҳӣ барои ту китобе менависам, ки дар он он чи аз ин донишҳо дар назди ман дуруст аст, биёварам. Ин корро бе мунозира бо муҳолифон хоҳам кард.

Пас, ман бад-ин кор розӣ шудам. Вай барои мо қисматҳои табиёти китоберо, ки онро «Китоб-уш-шифо» ном гузошт, оғоз кард. Пеш аз он вай китоби аввали «Қонун»-ро низ навишта буд ва онро гирд овард.

Ҳар шаб донишчӯён дар хонаи ӯ чамъ мешуданд, ман қисмате аз «Шифо» мехондам ва дигаре⁴² аз китоби «Қонун» мехонд. Вақте ки мо вазифаи худро адо мекардем, навозандагон талаб мекард ва маҷлиси базм меоростанд. Мо ба ин кайфият машғул мешудем. Ба ҳамин дарсонӣ ва мутолиаи мо дар шабҳо мегузашт, чунки Шайх, бинобар он ки рӯзона дар хидмати амир буд, фурсате боқӣ надошт. Мо муддатеро бо ҳамин тартиб гузарондем.

Сипас, Шамсуддавла ба ҷониби Торам барои ҷанг кардан ба амири он ҷо ҳаракат кард. Дар ин замон дар

наздикии Торам⁴³ касалии кулинҷ аз нав шиддат гирифт. Ин дафъа бемории ӯ хеле сахт буд ва аз сабаби парҳез накардан ва эътибор надодан ба суханони Шайх дардҳои дигар низ афзуд. Лашкариён аз аҳволаш тарсиданд, ӯро ба Ҳамадон баргардониданд. Вайро бо тахти равон мебурданд, дар роҳ вафот кард.

Баъд аз вафоти Шамсуддавла писараш Самоъуддавларо ҷойнишини ӯ интихоб карданд ва ба вай аҳду паймон доданд. Сипоҳиён хостор шуданд, ки Шайх вазоратро қабул намояд. Аммо ӯ ин таклифро рад кард⁴⁴. Лекин Шайх пинҳонӣ аз Алоуддавла⁴⁵ мактубе навишта ва аз вай хостор шуд, ки ба хидматаш ба назди ӯ шавад. Шайх аз тарси душманон пинҳон шуда, дар хонаи Абуғолиби Аттор⁴⁶ мезист.

Вақте ки Шайх дар хонаи Ғолиби Аттор пинҳон буд, ман аз вай хоҳиш кардам, ки китоби «Шифо»-ро навишта ба поён расонад. Вай Абуғолибро бихонд (фарёд кард), аз ӯ коғазу даво талабид. Вай онҳоро овард. Шайх масъалаҳои асосиро, ки пешниҳоди онҳоро рехта буд ва тақрибан бист ҷузъ, ки ҳар кадом ҳашт варақ аст, ба дасти худ навишт. Ӯ дар зарфи ду рӯз тамоми масъаларо ба ягон маъхазе мурочиат накарда, ба таври мукамал аз ёд ва аз дили худ менавишт. Сипас, ин ҷузъҳоро рӯ ба рӯ гузошта, ҳар кадоми онро аз нав мутолиа менамуд ва онро шарҳ меод. Ба ҳамин тариқ, ӯ ҳар рӯз панҷоҳ варақ менавишт.

Шайх дар ин муддат ба ғайр аз китоби «Ҳайвонот ва наботот» тамоми табиӣёт ва илоҳиёти китоби «Шифо»-ро такмил дод. Баъд аз он ба навиштани «Мантик» шурӯъ карда, як қисмати ин китобро ҳам навишта буд, ки Тоҷулмалик⁴⁷ вайро ба номанависии пинҳонӣ бо Алоуддавла айбдор кард. Самоъуддавла фармуд, ки Шайхро дастгир карда, зиндонаш бикунанд. Пас аз ҷустуҷӯи бисёре, ба далолати яке аз душманони Шайх, ӯро аз хонаи Абуғолиби Аттор дастгир намуда, ба қалъае, ки онро Фардҷон (Нардвон) мегӯянд, бурданд.

Шайх дар зиндони қалъаи Фардҷон дар хусуси шарҳи холи худ қасидае навишт, ки як байти он чунин аст:

*Духули фил-яқину камо туроҳ,
Ва кул-уш-шак фӣ амр ул-хуруҷ.*

(Яъне: вучудам, чунонки мебинӣ яқине аст, вале хуруҷам комилан мавриди шакку тардид аст). Шайх дар муддати чаҳор моҳ дар он чо монд⁴⁸.

Сипас, Алоуддавла ба мақсади танбеҳ додан ба Точулмалик (вазири Самоъуддавла) ба сӯи Ҳамадон лашкар кашида, он чоро гирифт. Точулмалик дар ин ҷанг шикаст хӯрд... .

Сипас, Алоуддавла аз Ҳамадон бозгашт. Баъд аз муроҷиати Алоуддавла Точулмалик ва Самоъуддавла аз Шайх узр хостанд ва ба Ҳамадон баргаштанд ва Шайхро низ бо худ бурданд ва дар хонаи яке аз бузургзодагон, ки аз дӯстони қадими ӯ буд, фуруд омад ва ба навиштани қисматҳои «Мантик»-и «Шифо» саргарм шуд.

Шайх дар он қалъаи Фардҷон китоби «Ал-ҳидоя» ва рисолаи «Ҳай ибни Яқзон» ва китоби «Қулинҷ»-ро навишта буд. Муддате ба ҳамин тариқ мегузашт.

Бо вучуди ин ки Точулмалик дар ин миён ба Шайх ваъдаҳои неқӯ меод, лекин вай ба ягон ваъдае боварӣ ва хавсала надошт, зеро ӯ аз тарафи одамони киначӯ ва ҳатто фозилнамои Ҳамадон бисёр озорҳо дида буд, нисбат ба онҳо ва дастгоҳи ҳукумати он чо нафрати зиёде дошт.

Сипас, Шайх мавқеъро муносиб дида, худро ношинос карда, ман, Шайх, бародараш ва ду ғулом чомаи сӯфиён пӯшида, берун шудем ва баъд аз ранҷу сахтиҳои бисёр, ки дар роҳ кашидем, ба Табарон⁴⁹, ба дарвозаи Исфаҳон расидем. Дӯстони Шайх ва надимони амир Алоуддавла⁵⁰ ва гурӯҳе аз шахсони муътабари ӯ моро пешвоз гирифтанд ва барои Шайх чомаҳои зебо ва аспҳои хосаи подшоҳӣ оварданд ва бо қамоли иззату эҳтиром ба Исфаҳон оварда, дар маҳаллаи Кавигунбаз дар хонаи Убайдуллоҳ бини Биби манзил гирифт. Хонаи ин шахс ба ҳадди мувофиқат зебо ва ораста гардида буд. Онҳо ба ниҳояти эъзозу иқром барои Шайх ҳар чӣ лозим буд, ба чо оварданд.

Сипас, рӯзи дигар Алоуддавла⁵⁰ Шайхро ба қасри худ даъват кард, ўро ба таваҷҷуҳ ва эҳтироми комил қабул кард.

Алоуддавла қарор дод, ки ҳар шаби чумъа дар ҳузури ў барои гуфтугӯи илмӣ маҷлисе тартиб диҳанд ва дар он маҷлис ҷамеи табақаҳои гуногуни донишмандон даъват карда шавад ва Шайх дар миёни онҳо ба он андозае буд, ки ҳеч кас дар дониш бо вай баробар шудан ҷуръате надошт.

Шайх дар он асно ба тамои кардани китоби «Шифо» саргарм шуд; ҷунончи, аз «мантиқ» ва «маҷастӣ» фориғ шуд. Уқлидус ва аристомотиқию мусикиро мухтасар карда, хубтар намуд ва дар ҳар қисмати аз китобҳои риёзӣ, масъалаҳоеро, ки ҳосили фикри ў буданд ва бад-он бештар эҳтиёҷ доранд, афзуд. Ҳамҷунин, дар охири «маҷастӣ» дар илми ҳайат чизҳое навишт, ки собиқ ҳеч кас бар онҳо мисол наёварда буд. Дар Уқдус чанде шубҳае эрод кард ва дар аристомотиқӣ ҳосиятҳои некӯ ҳосил намуд ва дар мусиқӣ масъалаҳое афзуд, ки пешгузаштагон аз он ғофил монда буданд.

Ба ҳамин тариқ, «Китоб-уш-шифо» ба як тартиби муайян ба охир расид.* «Ҳайвонот ва наботот»-ро дар сола, ки Алоуддавла ба сӯи Шопур ҳаракат мекард, дар роҳ ба поён расонд. Ва ҳам дар он роҳ китоби «Наҷот»-ро⁵¹ таълиф кард.

Хуллас, Шайх шахси ҳоси Алоуддавла ва аз наздикони ў шуд. Вақте ки Алоуддавла барои хомӯш кардани фитнаву фасод ба сӯи Ҳамадон ҳаракат кард, Шайх низ ҳамроҳи ў рафт.

Як шаб дар пеши Алоуддавла суҳан дар бобати нуқсонҳои тақвими ҷорӣ, ки ба воситаи расадҳои қадим сохта шуда буд, ба миён омад ва амир ба Шайх фармон дод, ки ба расади ситорагон** машғул шавад. Амир ҳар чизе барои ин кор лозим буд, ба вай дод. Шайх ба ин кор сар кард ва маро талаб кард ва анҷоми ин корро ба ман супорид, то ин ки ҳама асбоб ва олати лозимаро омода намоям. Вале ба сабаби машғулияти зиёди Шайх ва сафарҳои бисёри ў ва

---

* Дар ин айём Шайх ба синни 40 расида буд.

** Роҳ ва тариқи назар кардан, усули тартиби тақвим дар замони гузашта.

дигар мамониатҳо ба такмил (анҷом)-и кори расад халал расид... .

Шайх дар Исфаҳон китоби «Улой» («Донишномаи Улой»)-ро навишт⁵².

Ман дар муддати бисту панҷ сол дар суҳбат ва хидмати ӯ будам; ҳар гоҳ вай дар ин муддат ягон китоби наве, ки ба дасташ бидиҳанд, ҳаргиз надидам, ки бо тартиб аз сар то охир бихонад. Балки чоҳои душвор ва масъалаҳои мушкили он китобро медид ва аз мутолиаи он масъалаҳои мушкил пай мебурд, ки нависандааш чӣ мегӯяд ва андозаву дараҷаи онро дар дониш мефаҳмид.

Рӯзе Шайх назди амир нишаста буд ва Абумансури Ҷабон⁵³ низ дар он маврид ҳозир буд. Дар он маҷлис дар масъалаҳои илми забоншиносӣ (луғат) низ суҳан пеш омад. Шайх дар ин масъала, он чи медонист, баён кард. Абумансур рӯ ба Шайх намуда гуфт:

- Ту файласуф ва марди ҳақим ҳастӣ, аммо дар соҳаи луғат чизе нахондаӣ. Бинобар ин, мо аз гуфтаҳои ту розӣ ва хурсанд шуда наметавонем.

Шайх аз ин гуна таъна озурда шуд. Баъд, ду сол ба хондани китобҳо оид ба луғат машғул шуда ва китоби «Таҳзиб-ул-луғат»-ро, ки аз китобҳои Абумансури Азҳарӣ⁵⁴ мебошад, аз Хуросон талабид ва боз дигар китобҳои оид ба луғатро ба даст овард ва тамоми онҳоро омӯхт.

Пас, дар ин илм ҳам ба дараҷае расид, ки камтар касе ба он дараҷа расидааст.

Шайх се қасида суруд ва дар онҳо истилоҳоти ғариб (душворфаҳм)-ро қор фармуд ва пас аз он се китоб навишт, ки ҳар китоб аз чанд фасл иборат буд. Яке ба равиши китоби Ибн-ал-Амид⁵⁵, дигаре ба тараи Собӣ⁵⁶ ва китоби сеюм ба тариқи Соҳиб бинни Ибод⁵⁷. Фармуд, ки онҳоро ба чилдҳои кӯҳна чилд кунанд. Сипас, он чилдҳоро назди Алоуддавла бурд, ки онҳоро бо ин чилдҳо дар биёбон дар хангоми шикор ёфтам. Бигӯ, ки ин китобҳоро бо диққат назар кун ва мазмуни онро ба мо маълум кун, ки чист?

Сипас, Абумансури Чабон он китобхоро гирифт ва бо диққат мутолиа кард, бисёр ибора ва масъалаҳои он китоб бар вай мушкил намуд, дар хайрат монд.

Пас Шайх ба ӯ гуфт:

- Он чи ту аз ин китоб намедонӣ, барои ҳалли мушкилоти худ дар фалон китоби луғат, ки дар фалон мавзӯъ омадааст, ёфта метавонӣ. Баъд китобҳои маъруфе, ки дар илми луғат навиштаанд, ба вай гуфта дод, чунки Шайх он ибораҳоро аз он китобҳо ба хотир гирифта буд. Абумансур он луғатҳоро, ки Шайх ба онҳо ишора карда буд, бе ҳеҷ гуфтугӯ қабул намуд ва баъд донист, ки ин китобҳоро худи Шайх навишта будааст ва ҳар чӣ имрӯз пеши ӯ овардааст, натиҷаи он чиз аст, ки ду сол пеш Шайхро сарзаниш (таъна) карда буд.

Баъд, Абумансур аз гуфтаҳои хичолат кашида, аз Шайх узр хост.

Сипас, Шайх он чизе ки дар ин бора навишта буд, ба шакли китоби луғат дароварда, онро «Лисон-ул-араб» («Забони арабӣ») ном гузошт. Дар луғат монанди он ҳаргиз китобе нанавиштаанд. Лекин он китоб то замони вафоти Шайх покнавис нашуд⁵⁸ ва баъд аз он касе роҳе пайдо накард, ки онро ба тартиб оварад.

Шайх дар ҳоли беморӣ бисёр дорухоро озмуда, онҳоро чамъ карда буд ва нияте дошт, ки ҳамаи онҳоро дар китоби «Қонун» илова кунад. Лекин гум шуданд... .

Шайх китоби «Ал-Мухтасар»-ро дар илми мантиқ дар Гургон навишта буд. Ин ҳамон китобест, ки сипас онро дар оғози китоби «Наҷот» ҷой додааст. Яки он китобро ба Шероз бурданд. Гурӯҳе аз олимону донишмандони он шаҳр дар бораи чанде аз мавзӯҳои он китоб дар шубҳаҳо афтоданд ва он шубҳаю эродҳои худро ба дафтаре навиштаанд. Қозии Шероз, ки худ аз он гурӯҳ буд, он дафтарро бо мактубе назди Абулқосими Кирмонӣ... фиристод ва бо қосиди махсус ин матлабро равона карда, хоҳиш намуда буд, ки он ҷузвро ба Шайх арз намояд ва аз ӯ ҷавоб биталабад. Сипас, Шайх Абулқосим дар рӯзи тобистон наздикии гурубфурӯшинии Офтоб назди Шайх

омад. Номаи хусусии қозии Шероз ва он дафтарро ба вай тақдим намуд. Шайх номаро бихонд, баъд ба вай баргашта дод ва дафтарро рӯ ба рӯи худ гузошт. Дар ҳоле ки аҳли маҷлис то бевақтӣ бо ҳам дар гуфтугӯ буданд. Шайх бар рӯи дафтар менигарист. Сипас, Абулқосим берун рафт.

Шайхурраис маро фармуд, ки қоғази сафед биёварам. Ман панҷ ҷузъа (дафтар), ки ҳар кадоми онҳо аз дах варақ иборат буд... барояш бурдам. Баъд аз адои намози хуфтан Шайх шамъро пеш кашид ва фармуд, ки бода биёваранд. Маро ва бародарашро нишонд ва фармуд, ки май бихӯрем ва худ то ними шаб ба навиштани ҷавобҳо ба он масъалаҳо машғул шуд... . То он ки маро ва бародарашро хоб ғалаба кард. Баъд, ба мо иҷозат дод, биравем ва хоб кунем. Қариби бондод касе дарро мекуфт. Ё фиристодаи Шайх буд, ки маро мехост. Ман бошитоб назди Шайх рафтам. Ё рӯи ҷойнамоз нишаста буд ва дар баробараш панҷ дафтар истода буд.

Пас ба ман гуфт:

- Ин дафтарҳоро гирифта ба назди Шайх Абулқосими Кирмонӣ бибар ва ба ӯ бигӯ, ки дар навиштани ҷавоби онҳо шитоб кардам, ки то рикобдор маътал нашавад.

Вақте ки ҷавоби он иштибоҳот ва эродҳоро ба Шайх Абулқосим бурда додам, онҳоро бодикқат мутолиа кард, бениҳоят дар тааҷҷуб монд. Пас, қосиди шерозиро талаб кард ва ӯро аз ин ҳол огоҳ намуд ва дафтарҳоро ба ӯ дод, то ба Шероз бозгардад. Ин воқеаи таърихӣ дар миёни мардум машхур гардид.

Дар боби расадхона афзорҳое сохта буд, ки пеш аз ӯ набуд ва дар он бобат рисолае низ навишт. Ман ҳашт сол дар сохтмони расадхона вақт сарф кардам... .

Шайх «Китоб-ул-инсоф»-ро навишт⁵⁹. Он рӯзе ки Султон Масъуд⁶⁰ (писари Маҳмуди Ғазнавӣ) шаҳри Исфаҳонро гирифт, лашкариёни вай хонаи Шайхро тороҷ карданд ва аз он ҷумла «Китоб-ул-инсоф» низ ба ғорат рафт ва аз он касе огоҳ нашуд.

Шайх неру (қудрат)-и бисёр солим дошт... . Дар сиришти ӯ сустӣ ва мондашавӣ роҳ надошт. Дар ин бора ба вай гуфтанд... .

Пас вай гуфт:

- Ба ман нерухои берунӣ ва дарунӣ бисёр додааст ва ман ба ҳаққи ҳар қудрате вафо мекунам... .

Вай ба қудрати сиришти худ (мизочи худ) бисёр бовар дошт, то ин ки Алоуддавла бо Тоши фаррош дар даромадгоҳи шаҳри Карач (Карх) чанг мекард, кораш ба ҷое расид, ки ба дарди қулинҷ (дарди рӯда) гирифтгор шуд⁶¹. Ӯ барои доруву дармони худ шитоб кард, зеро метарсид, ки дар ин маврид (ҳолати чанг) онро дафъ карда натавониста, ба дасти душман наафтад. Дар як рӯз худро ҳашт бор ҳукна (қлизма) кард. Сипас, яке аз рӯдаҳои ӯ захмдор шуд... . Бо ин ҳол вай маҷбур буд, ки бо Алоуддавла шитобон ба Эзаҷ⁶² биравад ва дар он ҷо дарди саръ, ки дунболаи бемории қулинҷ аст, дар вай пайдо шуд. Бо ин ҳама вай танҳо ба ҳудаш тадбир меҷуст... ва худро ҳукна мекард, ки бозмондаи қулинҷро аз байн бибарад.

Сипас, рӯзе фармуд, ки ду донг (0,2 грамм) тухми карафс (селдерей-гиёҳе) гирифта ба ҳукна бирезанд, то боди қулинҷро баргараф намояд. Сипас, яке аз табибон барои даво рафс ба оби ҳукна рехта ба кор бурд. Намедонам, ки корро ӯ қасдан кард ё ин ки саҳван карда буд, зеро ки ман бо вай набудам. Сипас, ба воситаи зиёдии ин тухми карафс ба шиддат исҳол (хунравӣ) афзуд. Дар ин ҳангом митрудитус (mithradatus) барои дафъи саръ истеъмол мекард. Вале яке аз ғуломонаш, ки ба мол ва ашъи ӯ хиёнат карда ва аз оқибати кораш метарсид, ба он даво афъюни бисёре омехта ба Шайх бурд ва вай хӯрд. Баъд, Шайхро бо ҳамон ҳол ба Исфаҳон бурданд ва ӯ аз пайи тадбири худ шуд. Ӯ ба кулӣ аз қувват рафта буд, ҳатто наметавонист аз ҷояш бархезад. Бо вучуди ин худро муолиҷа мекард, то тавонист андак беҳбудие ҳосил кард ва бо ҳамин ҳол гоҳе ба ҳузури Алоуддавла мерафт. Аммо, бо ин ҳама беморӣ, парҳез намекард. Ҳар вақт ки беморӣ аз нав шиддат мегирифт, парҳез ба кор мебурд.

Сипас, Алоуддавла ба Ҳамадон сафар кардан хост. Шайх низ бо ӯ ҳамроҳ рафт. Дар роҳ бемории ӯ шиддат гирифт ва муолиҷа намуданҳо суде набахшиданд. Вақте ки ба Ҳамадон расиданд, Шайх донист, ки қувваи ӯ аз байн

рафтааст ва наметавонад бемори ро дафъ кунад. Пас аз доруву дармон кардани худ маънос шуд ва гуфт:

- Чорасозе, ки бар бадани ман тадбир мекард, акнун аз чора дидан бозмонда ва ба очизии худ эътироф кардааст, пас, муолича кардан суде нахоҳад бахшид.

Сипас, чанд рӯз бо ҳамин ҳол монд. Ниҳоят чашм аз дунё пӯшид. Вай ба чаҳон дар соли 380 (980 м) омад, 57 сол зиндагӣ кард, дар соли 428 (1037м) дар Ҳамадон ба хокаш супориданд...

Ёдоварӣ:

Дар хулосаи китоб номи 70 асари мукаммали устои худашро сабт намудааст.

Ба гуфтаи баъзе муаллифон⁶⁵ Абӯалӣ ибни Сино, хангоме ки дар бистари беморӣ меҳобид, ин байтро такроран бар забон меронд (Мазмунан аз арабӣ):

*Мурдему он чиро ки бо худ бурдем,
Ин аст, ки донистем, ки ҳеҷ надонистем.*

2. РИСОЛАТ-УТ-ТАЙР (РИСОЛАИ ПАРАНДАГОН)

Эй бародарон, ҳақиқати хеш фароҳам оваред (бишиносед) ва бояд, ки барои якдигар парда аз рӯи дил бардоред, то бепарда асрори дарунии якдигар донед ва сабаби камоли ҳамдигар гардед.

Ибни Сино

Ҳеч кас ҳаст аз бародарони ман, ки чанде ба ман гӯш дихад, то бар ӯ аз қиссаи андуҳи хеш бигӯям. Магар баъзе аз ин андуҳҳои ман ба ширкати бародаронаи вай камтар шавад.¹ Дӯстии ҳеч кас пок нагардад, то дӯстиро аз ошӯби ғам (кудурат) нигоҳ надорад. Чунин дӯсти холис аз кучо ёбам, ки дӯстиҳои ин рӯзгор мисли бозаргонӣ (савдогарӣ) шудааст, ки он вақт бари дӯсте шаванд, ки ҳоҷате падида ояд. Муруоти ин дӯст гузоранд, агар бениёзӣ (беаҳтиёҷӣ) падида ояд. Истисно бародарии дӯстонест, ки пайванди эшон аз қаробати осмонӣ буда... дилҳои якдигарро бо чашм нигаранд ва зангори шаққу пиндор (гумон) аз асрори худ бардоранд...

Эй бародарон, ҳақиқати хеш фароҳам оваред (бишиносед) ва бояд, ки барои якдигар парда аз рӯи дил бардоред, то бепарда асрори дарунии якдигар донед ва сабаби камоли ҳамдигар гардед.

Эй бародарон, ҳақиқати хеш фароҳам оред (бишиносед) ва ботинҳои хеш ошкор кунед, чунонки хорпушт ботинҳои худро ба зуҳур оранд ва зоҳирҳои худ пинҳон кунанд...

Эй бародарони ҳақиқат ҳамчунон аз пӯст берун оед, ки мор берун ояд² ва ҳамчунон равед, ки мӯр меравад, то овози пой вай кас нашнавад... . Пайваста дар парвоз бошед³ ва дар ҳеч маскан нагиред, ки ҳамаи мурғонро аз ошёнҳо гиранд. Агар боли парвоз надошта бошед, дар замин бичаҳед, то вақте ки ҷойи худро иваз кунед. Ҳамчу шутурмурғ бошед, ки сангхоеро гарм карда фуру баред ва аз ҳеч гуна душворӣ нахаросед⁴ ва ҳамчун мурғи афсонавии Самандар дар миёни

оташ бошед, то фардо оташ ба шумо газанд (таъсир) накунад ва хамчу шабпарак бошед, ки ба рӯз берун наёяд, ки бехтарини мурғон он шабпарак аст, то аз дасти душманон эмин бошед.

Эй бародарони ҳақиқат, аблаҳтарини халқ он аст, ки ... тамаъ дорад ва коҳилтарин он аст, ки аз камоли худ бозмонад!

Эй бародарони ҳақиқат, ҳеч ҳайратангез набувад, агар фаришта рафтори хилофи ахлоқ накунад ва ё ҳайвон ё чорпои саворие коре бад кунад, чунки фаришта воситаи фасод надорад ва ҳайвон олати ақл надорад. Аммо ҳайратовар кори одамest, ки фармонбари худхоҳӣ нашавад ва худро ба нури ақл ғолиби ишратпарастӣ кунад ва ба иззати Худой одаме, ки дар вақти майли ишрат худро устувор нигоҳ медорад, аз фаришта болотар меистад. Боз касе, ки гирифтори ишрат бувад, аз ҳайвон ҳам пасттар аст.

Акнун ба сари қисса биёем ва андуҳи хеш шарҳ диҳем:

Бидонед, эй бародарони ҳақиқат, ки чамоате (гурӯҳе) сайёдон ба сахро омаданд ва домҳо бигустурданд ва донҳо бипошиданд ва дому ниғаҳдорандаҳои дом ба пой карданд ва дар капҳои хошоқӣ пинҳон шуданд ва ман дар миёни галаи мурғон меомадам.⁶ Чун моро бидиданд, сафири (овози тақлиди парандагон) хуш мезаданд, ба дараҷае, ки моро ба гумон афканданд.

Бингаристем, ҷойи форам ва хуш дидем ва саҳрои покиза ва туъмаи (хӯрдани) бисёр дидем. Ҳеч гуна шакку шубҳа дар роҳи мо пеш наёмад ва ҳеч гуна тухмат моро аз он қасд боз надошт.

Рӯй бад-он домгоҳ ниҳодем ва дар миёни дом афтодем. Чун нигоҳ кардем, халқаҳои дом дар халқайи (гулӯи) мо буд ва бандҳои домҳо бар пойи мо буд ва нидои харосу матарсҳо дар дида.⁷ Мо ҳама қасди ҳаракат кардем, то магар аз ин бало начот ёбем, ҳарчанд бештар ҷунбидем, бандҳо сахттар буд.⁸ Пас, дил бар ҳалоқи тан биниҳодем ва бад-он ранҷи тан додем ва ҳар яке ба ранҷи хеш машғул шудем, парвои якдигар надоштем.⁹

Пас, рӯй ба чустанӣ хиллае овардем, то ба чӣ илоҷ хештанро аз дом бираҳонем. Чанде бо ҳамин ҳол будем, то бар он хӯ (одат) кардем. Аввал расму одати хеш фаромӯш кардем ва бо ин бандҳо биёрамидем (ором гирифтем) ва ба тангии қафас тан дардодем.

Пас, рӯзе аз миёни ин бандҳо берун нигаристем, чамоатеро (гурӯҳеро) дидем аз ёрони худ сарҳо ва болҳо аз дом берун карда ва аз ин қафасҳои танг берун баромада ва оҳанги (қасди) паридан мекарданд¹⁰ ва ҳар якеро поре аз он поя ва домҳо бар пой монда буд,¹¹ ки онҳо эшонро аз паридан бозмедоштанд. Эшонро бо он банд вақт хуш буд.¹²

Чун он бидидам, ибтидои кори хеш ва саломатии худ дар ҳаво ёдам омад¹³ ва он чи бо рӯзгори худ сохта будам ва бо ӯ улфат гирифта, бар ман мунағғас (ғамолуд) шуд. Хостам, то аз андуҳ бимирам ё аз он ёдкарди дидори эшон чон аз ман ҷудо шавад.¹⁴

Пас, овоз додам эшонро ва зорӣ кардам, ки ба наздики ман оед ва маро дар ҳолати чустан нишондеҳи далел бошед. Бо ман дар ранҷ кашидан шарик бошед, ки душвории кори ман баробари чон кандан аст. Эшонро (ононро) фиреби сайёдон ёд омад, тарсиданд ва аз ман бирамиданд.¹⁵ Савгандҳои ба дӯстии қадим ва суҳбате, ки ҳеҷ кудурат бад-ӯ роҳ наёфта буд, бидодам.¹⁶ Ба он савганд шакку шубҳа аз дил нарафт ва ҳеҷ устуворӣ аз таҳи дил барои мувофиқату ҳамроҳӣ наёфтанд.

Ман дигарбора аҳдҳои қадим ёд кардам ва бечорагӣ арза кардам. Пас, пеши ман омаданд ва эшонро аз ҳолати хушашон пурсидам, ки ба чӣ вачҳ халос ёфтанд ва бо он бақияи бандҳо чӣ тавр ором ёфтаанд?

Пас, бо ҳамон тариқе ки онҳо хиллаи худ карда буданд,¹⁷ маро роҳнамоӣ карданд, то гардану боли худ аз дом берун кардам ва дари қафас боз карданд. Чун берун омадам, гуфтам:

- Ин банд аз пой ман бардоред.

Гуфтанд:

- Агар ин дар қудрати мо мебуд, аввал аз пой худ мебардоштем. Аз табиби бемор касе доруву дармон натаалабад ва агар ситонад ҳам, аз ӯ суде ҳосил нагардад.

Пас, ман бо эшон бипаридем. Эшон бо ман гуфтанд, ки моро дар пеш роҳҳои дароз аст ва манзилҳои сахмнок (душвор) ва махуф (хавфнок), ки аз онҳо эмин будан мумкин нест. Ба мисли ин ҳолат бори дигар қор аз дасти мо бишавад ва мо дигарбора ба он ҳолати аввал мубтало шавем. Пас, ранчи тамомтарро бояд бардошт, то ки якбора аз ҷойҳои пурхавф берун гузарем ва баъд ба роҳи рост афтем.¹⁸

Он гоҳ миёни ду роҳ бигирифтем: водие буд бо обу гиёҳи хуш.¹⁹ Мепаридем, то аз он домгоҳҳо даргузаштем ва ба сафири (садои шабеҳи овози мурғ) ҳеч сайёд боз нангаристем.

Ба сари кӯҳе расидем, бингаристем, дар пеши мо ҳашт кӯҳи дигар буд, ки чашми ҳеч бинанда аз баландӣ ба сари он кӯҳҳо намерасид.²⁰ Пас, бо якдигар гуфтем, ки фуруд омадан шарт нест ва ҳеч амни тадбири он нест, ки ба саломат аз ин кӯҳҳо бигзарем, ки дар ҳар кӯҳе ҷамоатеанд, ки қасди мо доранд. Агар мо бад-эшон машғул шудем (шавем) ва ба хушии он неъматҳо ва нузҳати (покизагии) он ҷойҳо бимонем, ба сари ақба нарасем.

Пас, ранчи бисёр бардоштем, то бар шаш кӯҳ бигузаштем ва ба ҳафтум расидем.

Пас, баъзе гуфтанд, вақти осоиш аст, ки моро тоқати паридан нест ва аз душманон ва сайёдон дур афтодем ва низ масофате дароз омадем ва осоиши яксоата моро ба мақсад расонад ва агар бар ин бияфзоем, ҳалок шавем.

Пас, ба ин кӯҳ фуруд омадем²¹, бӯстонҳо ораста дидем ва биноҳои неқӯ ва кӯшкҳо (қасрҳо) ва дарахтони мевадор ва обҳои равон, чунонки наими (неъмат) ӯ дида меситад (чашро мебурд) ва зебоии ӯ ақл аз тан ҷудо мекард.²² Алҳони (хониши) мурғоне, ки мисли ин нашунида будем ва бӯйҳое, ки ҳаргиз ба машоми мо аз хушӣ (зебой) нарасида буд.

Пас, аз он меваҳо ва обҳо бихӯрдём ва чандон мақом кардем, ки мондагӣ бияфкандем.

Пас, овоз баромад, ки қасди рафтан бояд кард, ки ҳеч амну тадбири эҳтиёт нест ва ҳеч ҳусн устувортар аз бадгумонӣ нест. Мондани мо бад-ин ҷой умр зоеъ кардан аст ва душманон бар асари (пайи) мо ҳамеоянд ва хабарҳо мепурсанд.

Пас, то ба ҳаштум кӯҳ рафтем, ки аз баландӣ сараш ба осмон расида буд. Чун ба вай наздик расидем, алҳони (хониши) мурғоне шунидем, ки аз хушии он болҳои мо суст шуд ва меафтодем. Неъматҳои алвон (ранг ба ранг) дидем ва алҳони (хониши) гуногун, ки дидаҳо аз он мутаҳайир (дар ҳайрат) шуд. Суратҳо дидем, ки чашм аз ӯ бар натавонистем доштан. Фуруд омадем, бо мо лутфҳо карданд ба неъматҳо, ки забони ҳеч кас шарҳу васфи он натавонад кард. Волии (ҳокими) он вилоят моро бо хештан густох гардонид ва инбисоте (хушиё) падид омад. Ӯро бар ранҷи худ воқиф гардонидем ва шарҳи он чи бар мо гузашта буд, пеши вай бигуфтем, ранҷур шуд ва чунон вонамуд кард, ки ман бо шумо ба дил шарикам.

Пас гуфт:

- Дар паси ин кӯҳ шахрест, ки Ҳазрат малики (шоҳи) он ҷост ва ҳар мазлуме, ки ба ҳазрати (назди) ӯ расид ва бар вай кори худро ҳавола кард, он зулму ранҷ аз вай бардорад. Ва аз сифати ӯ ҳар чи гуфтам, хато (кам) буд, ки вай афзун аз он бувад.

Пас, моро бад-ин сухан, ки аз вай шунидем, осоише ба дил падид омад ва бар ишорати ӯ қасди Ҳазрат кардем ва омадем, то бад-ин шахри ба фазо ва ҳазрати малик (шоҳ) нузул кардем. Худ пеш аз мо дидбони маликро хабар дода буд. Фармон берун омад, ки воридонро (дохилшудагонро) пеши хидмат оред!

Пас, моро бурданд, кӯшке (қасре) ва сахне дидем, ки фароҳии он дар дидаи мо наёмада буд. Чун бигузаштем, ҳичобе (пардае) бардоштанд, сахне дигар падид омад аз он хуштар ва фарохтар, чунонки сахни аввал борик пиндоштем, ба изофагӣ ба ин сахн.

Пас, ба хучра расидем, чун қадам дар хучра ниҳодем, аз дур нури ҷамоли малик падид омад. Дар он нур дидаҳо

мутахайр шуд ва ақлҳо рамида (парешон) шуд ва беҳуш шудем.

Пас, ба лутфу марҳамат ақлҳои мо боз дод ва моро бар сухан гуфтан густох кард. Гилаго ва ранҷҳои худ пеши он малик бозгуфтем ва қисса шарҳ додем ва дархостем, то он бақияи банд аз пой боздорад, то дар он ҳазрат ба хидмат бошем.

Пас, ҷавоб дод, ки банди пой шумо ҳамон кушояд, ки бастааст ва ман расуле (қосиде) бо шумо бифиристам, то эшонро маҷбур созад, то бандҳо аз пой шумо бардорад.

Ҳочибон бонг бароварданд, ки боз бояд гашт. Аз пеши малик бозгаштем ва акнун дар роҳем, бо расули малик ҳамеоем.

Баъзе дӯстони ман аз ман дархостанд, ки сифати ҳазрати малик бигӯй ва сифати зебой ва шукӯҳи ӯ. Агарчи бад-он натавонем расид, баъзе муъҷаз бигӯем.

Бидонед, ки ҳар гоҳ, ки дар хотири худ ҷамоле тасаввур кунед, ки ҳеҷ зиштӣ – бебезбӣ бо ӯ наёмезад ва камоле, ки ҳеҷ нуқс перомуни ӯ нагардад, ӯро он ҷо ёбед. Ҳама ҷамолҳо ба ҳақиқат ӯрофт, гоҳи некӯӣ ҳама рӯяст ва гоҳи ҷуд (саховат) ҳама даст аст. Ҳар кӣ хидмати ӯ кард, саодати абад ёфт ва ҳар кӣ аз ӯ ҳазар карда бошад, гунаҳкор шавад... .

Басо дӯстон, ки чун ин қиссаи ман бишнавад, гӯяд: Пиндорам туро парӣ ранҷа медорад, ё дев дар ту тасарруф кардааст. Ба Худой, ки ту напаридӣ, балки ақли ту парид ва туро сайд накарданд, балки хиради туро сайд карданд. Одамӣ кай барини мурғ сухан гуфт? Гӯй, ки сафро (норасоӣ) бар мизочи ту ғолиб шудааст, ё хушкӣ ба димоғи ту роҳ ёфтааст. Бояд, ки табиҳи афтимун²³ хӯрӣ ва ба гармоба равӣ ва оби хуш бар сар резӣ ва пайваста нилуфар (савсани обӣ) дар таомҳо афканӣ ва аз бедорӣ дур бошӣ ва андешаҳо кам кунӣ, ки пеш аз ин туро оқилу бохирад дидем ва Худой бар мо гувоҳ аст, ки мо ранҷурем аз ҷиҳати ту ва аз халале, ки ба ту роҳ ёфтааст.

Чун бисёр гуфтанд ва чун андак пазируфтем ва бадтарини суханҳо он аст, ки зоеъ шавад ва бе асар монад....

3. ҚИССАИ «ҲАЙ ИБНИ ЯҚЗОН» (ЗИНДА ПИСАРИ БЕДОР)

*Номи ман Зинда аст ва писари
Бедорам ва пешаи ман саёҳат
кардан ва гирди ҷаҳон гардидан
аст, то ҳамаи ҳолатҳои ҷаҳонро
бидонам.*

Ибни Сино

Он гоҳ, ки дар шаҳри худ будам, маро иттифоқ афтод рӯзе бо ёрони хеш ба сайргоҳе, ки гирди он шаҳр буд, берун шудам. Пас, ҳангоме ки мо дар он ҷо мегардидем ва гирд мегаштем, пире аз дур падид омад, зебо, нокиза (нуронӣ) ва солхӯрда ва рӯзгори дароз бар ӯ баромада, ки устухонаш ҳеҷ сусти нашуда ва андомаш низ ҳеҷ табоҳ нашуда буд. Дар вай ба ҷуз шукӯҳи пирӣ дигар ҳеҷ нишони пирӣ дида намешуд.

Вақте ки ин пирро дидам, орзуманд гаштам бо вай ҳамсуҳбат бошам, дар дилам майле бархост, ки бо вай наздик шавам ва ба назди вай омаду шуд кунам. Пас, бо рафиқони хеш ба сӯйи ӯ шудам. Вақте ки наздики вай расидам, ӯ пеш аз мо ибтидои салом додан кард ва суҳанҳои дилпазир гуфт. Бисёр суҳанҳо бо якдигар ҳамгуфтем ва суҳани мо бад-он ҷо расид, ки аз ӯ ҳолу аҳвол пурсидам ва дархостам, ки то ба ман аз пеша ва ному насаб, шаҳру маъвои худ бигӯяд.

Вай гуфт, ки:

- Номи ман Зинда аст ва писари Бедорам ва шаҳри ман Байтулмақаддас аст ва пешаи ман саёҳат кардан ва гирди ҷаҳон гардидан аст, то ҳамаи ҳолатҳои ҷаҳонро бидонам. Дар ҳангоми ин сайру саёҳат рӯйи ман ба сӯйи падар аст ва вай зинда аст ва ман ҳамаи илмҳоро аз ӯ омӯхтам ва калиди ҳамаи илмҳоро вай ба ман додааст. Ва роҳҳое, ки дар гирди ҷаҳон рафтани ҳаст, маро вай нишон додааст, то аз гардиши ман ба гирди ҷаҳон он чи дар пеши ман ниҳон аст, ошкор гардад.

Дере бо он пир аз ҳама масъалаҳо гуфтугӯ мекардам ва аз вай илмҳои душвор ҳамепурсидам ва аз вай хостам, ки ба ман роҳи донишҳо нишон диҳад. Ниҳоят, аз он ҷо ба илми фаросат¹ расидем. Пас, андар он илм ростфаросатии вай ва тездидории вайро дида дар таачҷуб бимондам, зеро вақте ки ба илми фаросат расидем ва сухане аз он оғоз намуд, гуфт ки:

-Илми фаросат аз он илмҳост, ки қоидаи он ба нақд аст ва манфиати вай дар он аст, ки ин илми ҳар касе он чи аз феълӣ атвор пинҳон дорад, туро падидор кунад, аз барои он ки ту ё бар вай бипайвандӣ ва ё аз вай дур шавӣ. Ва чун туро бар роҳи рост бидоранд ва бад-он раҳонанд, некӯкор гарди ва пок шавӣ. Ва агар фиребгар туро фиреб диҳад, фирефта шавӣ. Ва ин ёроне, ки гирдогирди туро гирифта, аз ту ҷудо нестанд, ёрони² баданд. Ва бим аст, ки туро гумроҳ кунанд ва ба банди онҳо андар монӣ. Аз бадии онҳо туро ҳалолӣ ва покӣ нигоҳ хоҳад дошт.

Аммо ин ёр, ки пешрави туст ва андар пеши ту истодааст, дурӯғзан ва бадеҳагӯ аст ва ботилҳо ба ҳам оранда аст. Ў, офарандаи ботилҳо, туро хабарҳое, ки ту аз ӯ нахоста бошӣ ва аз ӯ напурсида ва хабари ростро бо дурӯғ баромезад ва ҳақро ба ботил палид кунад; пас, вай ҷосус ва дидбон аст. Хабарӣ он чизҳое, ки ба ту пинҳон аст, ба сабаби вай бидонӣ ва ба василаи вай ҳолҳои он чизҳо ба ту хоҳад расид. Ту танҳо ба роҳи ҷудо кардани ҳақро аз ботил ва баргузидани ростиҳо аз миёни дурӯғаш ва ошкор кардани дурустиҳо аз хато санҷида метавонӣ, туро дигар ҷорое нест. Гоҳ бахт туро даст гирад ва аз роҳи гумроҳон туро дур кунад ва гоҳ аз хабарҳои ӯ ҳайрон ва саргашта бимонӣ ва гоҳ бувад, ки гувоҳон бо макру хила туро фирефта ва мағрур кунанд.

Аммо ин ёр, ки³ бар дасти рости туст, аблаҳест ва нопокдор. Ҳар ёр, ки биёшӯбад, насиҳат напазирад ва панд доданаши суд надорад ва бо вай бо нармӣ рафтор кардан ошуфтагӣро кам накунад. Гуё ки оташ андар ҳезуми хушк афтадааст ё оби бисёр аст аз болои баланд фуруд ояд ва ё уштури маст аст ва ё шери бачакуш.

Аммо мана ин ёр⁴, ки бар дасти чапи туст, чиркину залил ва бисёр шахватпараст аст. Ҳеч чиз ба чуз хок шиками вайро пур накунад, гуруснагиашро ба ғайр аз гили кулӯх бартараф нахоҳад кард; ӯ беандоза ҳарис, чашанда ва лесанда аст. Гӯё хук аст, ки гурусна кунонда ва баъд андар миёни палидӣ гузошта шудааст.

Эй мискин, туро бад-ин ёрон чунон бастанд, ки аз онон чудо натавонӣ шуд, магар ки ба шаҳри дур аз ватан равӣ, ки онон он чо омада натавонанд, валекин акнун вақти аз ватан дур шудан нест ва бад-он шаҳр натавонӣ рафт ва аз онон натавонӣ густастан ва аз дасти онон натавонӣ халос шудан. Бояд чунон кунӣ, ки дасти ту аз онҳо тавонотар ва қудрати ту баландтар аз қудрати онон бошад; маҳори худро ба дасти онҳо мадеҳ ва ба онҳо гардан манех, бо тадбири некӯ андар кори онон машғул шав, то ононро ба роҳи рост бадар оӣ, зеро ки ту зӯр бошӣ ононро фармонбардори хеш кунӣ ва онон туро водорӣ натавонанд кардан... . Дар кори ин ёрон ва рафиқони ту чора ва тадбири некӯ он аст, ки бар сари ин хушомадгӯи дамзан хуб боз занӣ ва бадхӯи гарданкашро биёромӣ.

Аммо, нигар ин дурӯғзани ёвагӯй то ба ту тавба ва қавли дурусти қавӣ наёрад, бад-ӯ рағбати мудом ва сухани вайро устувор машумор... . Пас, то паймони устувор надихад, суханонашро напазир, аммо чунон макун, ки ба сухани вай ҳеч гӯш макунӣ ва он чи вай хабарҳои рост ба дурӯғ омехта орад, нашнавӣ, зеро чизе андар миён гум накунӣ, бояд ҳақиқати онро пазируфт ва нигаҳ дошт.

Пас, вақте ки он пирамард аз ҳоли ин ёрон бигуфт ва васфи онон кард, сухани ӯ маро бисёр дилпазир омад ва бидонистам, ки ӯ рост мегӯяд, чунки вақте дигарбора ба озмоиши онон машғул шудам ва андар кори онон назар кардам, он чи вай аз ҳолҳои ин рафиқон ба ман гуфт, ҳама дуруст буд. Чун аз дасти онон бисёр душвориҳо кашидам, дар ин кашмакашӣ гоҳ дасти ман боло буд бар онон ва гоҳ дасти онон бар ман; то он гоҳ, ки аз онҳо чудо шавам... ҳамехоҳам бо ин ёрони накӯ ҳамсоягӣ кардан ва омехтан.

Аз он пирамард хостам, ки ба ман роҳнамоӣ намояд ба саёҳат кардан ва сафар намудан; ончунон саёҳат, ки вай кунад... .

Он пир гуфт:

- Ту ва он ки ба ту монанд, инчунин саёҳат, ки ман мекунам, натавонед кардан, зеро то некбахтиат ёфт шуда, аз ин ёрон чудо нагардӣ. Шуморо аз чунин саёҳат кардан боздоштаанд ва он роҳ ба шумо баста. Ҳоло вақти он чудо шудан нест, вайро вақтест маълум, ки ту пеш аз он вақт аз онҳо чудо натавонӣ шудан. Пас, акнун ноилоҷ гоҳе саёҳат кунӣ ва гоҳ бо ин ёрон омезиш кунӣ. Ҳар боре ки орзуи саёҳат кардан кунӣ, ман бо ту ҳамроҳӣ кунам ва ту аз онҳо чудо шавӣ. Ҳар бор ту онҳоро орзу кунӣ ва назди онон шавӣ, бояд аз ман чудо шавӣ, то он вақте ки ба тамом аз онҳо баргардӣ.

Сухани ман бо вай он чо анҷомид, ки аз ӯ холи иқлиме, ки вай он чо расидааст ва онро бо илм дарёфтааст ва хабари он шунидааст, пурсидам. Вай гуфт:

- Ҳадду ҳудуди замин сето⁵ аст: яке он аст, ки андар миёни машрику мағриб⁶ аст. Ҳақиқати ин ҳад маълум ва аз вай батамом бохабаранд ва аз чойҳои а чойиб ва ғароиб дар ин иқлим ҳаст, ба шумо расидааст. Ду чизи дигар бисёр аҷойиб аст. Яке сипаси мағриб аст ва дигаре аз он сӯйи машрик.⁷ Дар ҳар яке аз ин ду ҳад (худуд) чойгоҳе аст. Миёни ин олам ва он ҳар банде аст боздоранда, ки ҳар ки бад-он чой натавон расидан ва аз он чо натавон гузаштан. Аз он ҳад ҳамон мардумон мегузаранд, ки қувват ва тавоноии бартар аз он чо дошта бошанд. Ба даст овардани ин қувват он чи суд дорад, он аст, ки дар оби равони чашмаи зиндагонӣ сару тан бишӯяд. Ҳар ёри саёҳаткунандаро⁸ бад-он чашма роҳ намояд, ба оби он чашма таҳорат карда ва аз оби хушу ширини он бихӯрад⁹, дар андоми вай қуввате падида ояд, ки бад-он қувват биёбонҳои дароз бигзарад, дар зерини оби дарёи Мухит¹⁰ фуру нашавад, бе ранҷ ба кӯҳи Қоф¹¹ пайваст гардад ва забонияи¹² ӯро ба муғоқҳои дӯзах натавон афкандан.

ӯро гуфтам:

- Маро шарҳи ин чашма бештар бикунед.

Гуфт:

- Ту шунидаї ва ба ту маълум аст ҳоли торикиҳо¹³, ки ба наздики қутб аст. Офтоб ҳар соли ба ӯ дар вақти маълум бошад: ҳар кӣ ба миёни он торики дарояд ва аз душвориҳои ба дарун шудан сар натобад, ба фароҳии беканор расад, ки оганда аз рӯшноӣ аст. Нахустин чизе, ки бад-ӯ падида ояд, чашмаи равон¹⁵ бувад. Обаш дар ҷӯе шавад, ки бар баландӣ ҳаме равад. Ҳар кӣ бад-он сару тан бишӯяд, сабук гардад, то бар сари об бишавад, ғарқа нашавад ва бар сари кӯҳҳои баланд бе ранҷиш боло шавад, ниҳоят аз он ҷо пайке аз он ду худуд расад, ки аз ин олам ҷудо шудаанд

Гуфтам:

-Аз ҳадди мағриб ба ман огоҳӣ бидеҳ, ки мағриб ба шаҳрҳои мо наздиктар аст.

Гуфт:

-Дар ҷое аз мағриб дуртар дарёест бузург ва гарм. Ёро андар номаи худой¹⁶ «чашмаи гарм»¹⁷ номидааст. Офтоб ба наздики вай фуру ояд¹⁸ ва рӯдҳое, ки бад-ин дарё меоянд, аз замин бисёр вайрон хезанд, ки канораш нопадида аст ва фароҳие ҳаст, ки ҳеҷ кас онро натавон донистан. Ободкунандагони замини он мусофирон¹⁹ (ғарибонанд ки) аз дигар мамлакатҳо оянд, бар рӯи он замин торики пӯшидааст. Он гоҳ, ки Офтоб фуру шуд, касони бад-он заминшуда поре рӯшноӣ ба даст оранд.²⁰ Замини он ҷо шӯристон аст. Ҳар бор ки гурӯҳе бад-он замин ҷой гиранд, обод кунанд. Аммо ононро нахоҳад ва ононро аз он ҷо дур кунад, ба ҷойи онон дигарон биёянд. Вақте ки онон ободонӣ кунанд, нобуд шаванд, вақте биноҳо созанд, биафтад²¹. Дар миёни одамони он доим ҷангу ситеза аст. Ҳар гурӯҳе, ки бар дигаре ғалаба намояд, хонумони ононро бигиранд ва ононро аз он ҷо берун кунанд. Онон хоҳанд, ки он ҷо ором бимонанд, вале натавонанд. Чунин аст одати онон, ки аз ин наёсоянд.

Бад-ин замин ҳар гуна ҷонварон ва рӯяндагон оянд, валекин вақте ки дар он ором ёбанд ва дар гиёҳаш бичаранд ва обаш бинӯшанд, бар онҳо чизҳое падида ояд, ки ба сурати онҳо монанд надоранд. Мардумоне бинӣ, ки пӯсти чорпоён бипӯшанд ва бар сари вай гиёҳ рӯяд. Ва ҳоли дигар чизҳо ва гунаҳо ҳамин зайл бувад. Ин пораи замин ҷойи бисёр хароб

ва шӯристон аст ва ин замин ба фитнаву ғавгоҳо, хусумат ва корзор оганда аст, агар некӯиро бихоҳад, ба орият аз ҷойҳои дур ба даст орад.

Боз мегӯяд:

- Миёни замин ва замини шумо дигар заминҳое²² ҳаст, валекин аз он сӯи ин иқлим, ки бунёди осмон аст, замин низ ҳаст, ки бо чанд чизе бад-ин замин монанд аст:

Яке он ки вай дашт аст ва дар он ҷо ба ҷуз мусофирон (ғарибон), ки аз ҷойҳои дур омадаанд, дигар касе нест.

Дигар он ки агарчи он ҷойгоҳ ба равзани рӯшноӣ, ки гуфта будем, наздиктар аст, лекин рӯшноӣ ба ин ҷо аз ҷойи бисёр а ҷойибе омадааст.

Дигар ин ки ин ҷой бунёди осмонҳост²³, чунон ки он ҷойи пешин бунёди замин ва қароргоҳи вай аст, лекин ободонӣ андар ин замин пойдор аст ва дар миёни он ғарибон (мусофироне, ки) ба он ҷо омадаанд ва ҷой гирифтаанд, ҷангу низоъ нест ва хонумони якдигариро ба ситам нагиранд, ҳар яке аз гурӯҳи мардуми он ҷо ҷое бунёд кардаанд, ки дигаре бар ӯ болодастӣ накунад²⁴.

Боз гӯяд ки:

-Ба наздиктарин ободии ин замин ҷойгоҳе аст, ки мардумони он ҷо нишаста хурдтани чобук буда, нӯх шаҳр доранд.

Дар паси ин ҷойгоҳ подшоҳиест, ки мардумони он подшоҳӣ хурдтантаранд²⁵, онҳо аз дигарон пештар ва гаронравтаранд ва дабирӣ (нависандагӣ), муначчимӣ ва тилимоту найрангҷот (найранггарӣ) дӯст доранд, дар пеша ва ҳунарҳои нафис мохиранд ва даҳ шаҳр доранд.

Паси он боз подшоҳиест, ки мардумони вай ниҳоят дараҷа некӯрӯянд ва нишоту тараб (шодӣ) кардан дӯст доранд, аз андуҳ дуранд, рудҳои хушнаво доранд ва сурудҳои бисёр донанд. Зане бар эшон подшоҳ²⁶ аст ва бар некӣ кардан одат кардаанд, ҳар бор ки бадӣ бишнаванд, аз он бигрезанд, шаҳрхошон нуҳ аст.

Сипаси ин подшоҳиест, ки мардумонаш ба тан бузурганд ва рӯи некӯ доранд. Ошноӣ бо онон аз дур хуш аст²⁷, наздик шудан ба онҳо душвор ва ранҷнок аст. Шаҳрашон панҷ аст.

Сипаси ин подшоҳиест, ки андар он замин гурӯҳҳое нишинанд, ки забунӣ кунанд, хун рехтан ва куштан ва дасту пой буридан дӯст доранд²⁸, шодию бозӣ писанди онҳост. Подшоҳи онон бар бадӣ кардан ва куштан шефта аст. Гӯянд, ки ба он маликаи накӯрӯӣ, ки пеш аз ин гуфтем, ошиқ аст. Шаҳрҳои онон ҳашт аст.

Сипаси ин подшоҳиест²⁹ бузург, мардумони он ниҳоятдараҷа парҳезкору порсо, дорои адлу ҳикмат ҳастанд. Ба ҳар канори ҷаҳон некӣ фиристода ва ба ҳар касе хоҳ дуранд, хоҳ наздик, хоҳ шиносанд ва хоҳ нашиносанд, меҳрубон ва некӯкор буда, ҳамаи онон некӯрӯянд. Шаҳрҳои онон ҳашт аст.

Сипаси ин подшоҳиест³⁰ ҷойгоҳи касони дурандеш буда ва ба ҳеҷ кас бадӣ кардан майлу рағбат надоранд. Агар ба некӣ рағбат намоянд, бағоятдараҷа некӣ кунанд, агар бадӣ кунанд, сабуккорӣ накунанд, балки чун зиракони ботадбир ҷорасозӣ кунанд ва шитоб накунанд ва аз диранг даст бознадоранд. Шаҳрҳои онон ҳашт аст.

Паси ин подшоҳиест бузург ва беканора ва ободкунонаш бисёранд, лекин мардумони он дар шаҳрҳо нанишинанд, биёбонгарданд. Замини онон ҳамин аст ва дар ӯ афзуданӣ нест ва ӯро ба дувоздаҳ³¹ пора ҷудо кардаанд. Дар ӯ бисту ҳашт манзилгоҳ аст ва ҳеҷ гурӯҳе ба хонумони дигар нанишинанд, лекин баногоҳ ягон аз гурӯҳ аз ҷойи хеш берун тавонад, пас ба ҷойи он дигарон ба шитоб оянд. Мардумони дигар подшоҳӣ бад-ин замин ба мусофирӣ оянд ва андар ин замин бигарданд.

Сипаси ин ҷой подшоҳиест, ки то бад-ин вақт канораҳои онро касе надида ва бад-ӯ нарасидааст. Дар он ҷо ҳеҷ шаҳру деҳ нест, ба он ҷо касе ки ба ҷашми сар бишояд дидан, маъво надорад. Ободикунандагонаш ғариштагон³² – рӯҳониёнанд. Дар он ҷой ҳеҷ мардум ҷой нагирад ва он ҷо нарасад, аз он ҷо танҳо бар он касҳо, ки зери ононанд (тобеи ононанд), фармон фуру ояд (фармон бирасад). Паси он ҷой ободонӣ нест. Пас, ба онҳо олами аз дасти чап, ки вай мағриб аст, заминро осмони ин ду иқлим пайваста аст.

Вақте ки аз ин ҷой ба сӯи машриқ рӯӣ ниҳӣ, нахуст иқлиме падида ояд, ки андар ӯ ободикун – на одам, на дарахт

ва на санг нест. Балки саҳрост фарох ва дарёе пуроб ва бодҳое истода ва оташ пароканда³³. Вақте ки аз ин чо мегузарӣ ба ҷое расӣ, ки дар он чо кӯҳҳои баланд, ҷӯйҳои равон, бодҳои ҷунбон ва абрҳои боронбор мавҷуд аст. Дар ин чо зару сим ва аз ҳамаи гавҳарҳои қиматбаҳо ва камбаҳо хоҳӣ ёфт, валекин андар ӯ ҳеҷ рӯянда наёбӣ. Вақте аз ин чо бигзарӣ, ба ҷое расӣ, ки бад-он чизҳо, ки ёд кардем, пур аст. Ба ғайри он дар он чо ҳар гуна гиёҳҳо ва дарахтҳои боровар ва бебор, донадору тухмдор ёбӣ, валекин андар ӯ ҳеҷ гуна аз ҷонварони овозхон наёбӣ. Аз он чо гузашта ба ҷое расӣ, ки андар ӯ он чи гуфтем, ҳама ҳаст ва низ ҷонварони гуногун: шиноқунанда ва хазандағони ногӯё, парандағони парвозқунанда ва ҳама гуна аз зояндагон ва наслофарандагон ёбӣ. Валекин дар он чо мардум набувад³⁴. Пас аз он он ҷӣ дар ин чоҳо дидӣ, шунидӣ ва ҳолҳои онҳо дониستی бад-ин олами худ расӣ (баргардӣ).

Вақте сӯии машриқ шавӣ, офтобро ёбӣ (бинӣ), ки аз миёни ду деве бар ҳамеояд, зеро ки девро ду шох аст: яке парон ва дигаре равон (раванда)³⁵ ва ин гурӯҳ, ки равонанд, ду қабиланд. Яке қабиле ба дарандагон монанд ва дигар қабиле ба чорпоён³⁶ ва миёни онон ҳамеша корзор аст. Ин ҳар ду қабиле бар дасти чап- мағрибанд ва он девон, ки паронанд, бар дасти рост- машриқанд³⁷. Ҳамаи онҳо бар як офариниш наоянд, балки гӯё ки ҳар кадоми онҳо офаринише нодир ва ҷудоғонааст. Баъзе аз онон аз ду офариниш, дигаре аз се ва баъзе аз эшон аз чаҳор офариниш иборат мебошанд³⁸. Чунон ки мардуме парон ва море, ки сараш ба сари ҳук монанд ва ё яке нимаи офаринише ва дигаре поре аз офаринише чун инсон; ё ин ки кафи дасте ба инсон ва дигаре ҷузъи андомаш аз ҷузъи дигар ҷонварон иборат аст³⁹. Ин суратҳои дарҳамшударо, ки нигоргарон (суратгарон) бингоранд, шояд аз он чо оварда бошанд. Он ки бар ин иқлим ғалаба кардааст, панҷ кӯйи соҳибхабарон сохтааст⁴⁰ ва ин кӯйҳоро салоҳгоҳи подшоҳии хеш кардааст ва дар он чо салоҳдорон ба пой кардааст, то ин ки ҳар кӣ аз ин олам ба он чо расад, даст гирандаш ва он чизҳо, ки бо эшон бувад, нигоҳдоранд ва асиронро ба меҳтари ин панҷ соҳибхабарон, ки бар дарвозаи иқлим истодааст, супоранд ва ин чизҳо ки

бо эшон бувад, дар номае печида ва мухр барнихода бувад, ки бибояд расонидан, аммо онро дарбонон надонанд, ки дар он нома чӣ чиз аст⁴¹, балки вай- он номаро ба хазинадоре супорад, то вай ба малик – подшоҳ арза кунад. Аммо асирро хазинадор⁴² нигоҳ дорад. Ва аммо чизхоро хазинадори дигар нигоҳ дорад⁴³. Ҳар бор, ки ғайр аз онҳо гурӯҳи дигар аз мардумон ва ҷонварон аз олами шумо асир кунанд, аз миёни онон чизхое дигар, ки ё бо онҳо омехта ва ё поре аз онҳо мебошанд, падида оранд.

Мумкин аст гурӯҳе мардумон аз ин ду шохи девон сафар кунанд ва ба иқлими шумо оянд ва аз роҳи нафис мардумон то ба миёни дили эшон расанд.

Аммо яке аз он шох, ки ба дарандагон монанд буда, гӯши он ба мардум аст, то андак аз мардум озоре ояд, пас онро бичунбонад ва корҳои бад: куштани андомро буридан ва озурдаву ранҷ намуданро ба вай биёрояд ва дар дилаш кина, ситаму забунӣ – пастӣ карданро бипарваронад.

Аммо шохи дигар аз он шохи дугона аст, ҳамеша меҳонад, ки зиштиҳо намудан ва корҳои ношоистаро ба дили мардум ба некӯ нишон диҳад ва ба он орзуманд гардонад ва ҳатто бар китфаш савор шудааст, то ўро бад-он сӯ кашад. Аммо ин шохи парон ҳар чӣ набинад, ба дурӯғӣ мардумро фиреб медиҳад ва назди вай он чи офарида бувад, некӯ гардонад барои пурсидан ва андар дили мардум афканад, ки паси ин ҷаҳон ҷаҳоне дигар нест ва подшоҳи некӯ ва бадӣ ҳам нест ва ин ҷаҳонро офаридагор низ нест.

Аз ин ду шох девон гурӯҳеанд сипаси иқлиме – наздик ва ҳудудҳои иқлими шумоянд, ки он иқлимро фариштагон ободон кунанд ва мардумро аз бегоҳии девон ҷудо кардани роҳи рост ёфтаанд (сохтаанд)... .

Ҳар кӣ аз ин ҷой бигзарад ва ба иқлиме, ки сипаси ин мебошад, ояд, ба иқлимҳои фариштагон дарун (дохил) шавад. Аз он иқлимҳо он чи ба замин пайваستاаст, иқлиме аст, ки дар он ҷо фариштагони заминӣ нишинанд. Эшон (онҳо) ду гурӯҳанд: гурӯҳе ба дасти рост нишастаанд ва эшон доноёнанд ва фармояндагон (фармондиҳандагон) ва баробари эшон фармонбардорон ва коркунон. Ин ҳар ду гурӯҳ гоҳе ба зер, ба иқлими мардумон ва парӣён фуру оянд

ва гоҳ ба осмон ҳамоғӯш шаванд. Гӯянд ин ду фаришта, ки бар одамон муваккаланд (касе уҳдадори анҷоми амре бошад), яке бар дасти рост ва дигаре бар дасти чап бошанд, «хифзат ва киром-ал-котибайт»⁴⁴ гӯянд. Он ки бар дасти рост аст, аз фармояндагон буда ва тариқи навиштани аъмоли инсонро мефармояд ва он ки бар дасти чап аст, аз коркунон буда, навиштани аъмоли инсонро уҳда дорад.⁴⁵

Ҳар кӣ ўро роҳ диҳад, то аз ин иқлим даргузарад ва ба гузаштани он ёрӣ кунад, сипаси осмонҳо раҳ ёбад ва дар он чо офаридаҳои пешинро бинад. Эшонро подшоҳиест ягона ва ҳама фармонбардори ў мебошанд. Нахустин ҳаде аз ҳадҳои он чо ободон аст ва ходимоне аз ходимони он подшоҳ бузургтар дорад, ки ҳамеша ба кори хайр машғуланд. Онҳо мардумони порсо (парҳезкор) буда, ба бисёр хӯрдан нагироянд ва инчунин шахватпарастӣ, ситамгарӣ ва ба ҳасаду танбалӣ (коҳилӣ) кардан майл накунанд. Онҳоро дар он чо муваккал кардаанд, ки кишваре аз ин подшоҳиро ободон кунанд, дар оғушта кардани гили он чойҳо ранги бисёр бурдаанд. Аз ин рӯ, гили он чо чунон оғушта шудааст, ки бад-ин гили иқлимҳои шумо монанд нест. Биноҳои онҳо аз булӯр, аз ёкут ва аз ҳама чизҳо, нобуд шудани он дертар бувад, пояндатар аст. Мардумони он чо умри дароз доранд ва маргро аз эшон дур кардаанд, то рӯзгори дароз намиранд. Кори онҳо ободон кардани қаламрави подшоҳӣ аст ва фармонбардорӣ.

Сипас эшон гурӯҳеанд, ки ба подшоҳ омехтатаранд ва онҳоро ба подшоҳ хидмат кардан бидоштаанд, онҳоро ба кор фармудан хор накардаанд ва аз ин ҳолашон нигоҳ доштаанд ва писандида ба худ наздик намудаанд, ки ҳатто дар иштирок кардан ба маҷлисҳои олии подшоҳӣ роҳ додаанд ва баҳраманд намудаанд... .

Онҳо дар ниҳод бо тезхушӣ, ростӣ, чобукӣ ва накӯии том ба дидор ораста мебошанд. Ҳар кадоми онҳо дар ҳудуди ҷудоғона чойгоҳи маълум сохтаанд ва мартабае пайдо карда, ки дар он чой ҳамбозӣ накунанд (чафо накунанд)... .

Ҳар кӣ ҷузъи ўст ё бартар аз ўст, дилаш ба фурутар хуш аст. Яке аз эшон наздиктарини подшоҳ аст, ки ў падари онҳо⁴⁶ мебошад.

Дигарон ҳама фарзандон ва наберагони ваянд. Ба тавассути вай фармони подшоҳ ба онҳо мерасад. Аз хусусиятҳои аҷойибии онҳо он аст, ки пиру фартут нашаванд (намешаванд) ва падарашон ҳарчанд аз ҷиҳати сол бештар аст, вале қавитар ва ҷавонрӯйтар аст. Ҳамаи эшон сахронишинанд ва аз ҷою пӯшиш бениёзанд (эҳтиёҷ надоранд). Малик (подшоҳ) аз онҳо ҳам биёбонитар аст. Ҳар кӣ ўро ба ягон асле мансуб донад, фиреб хӯрдааст. Ҳар кӣ ўро «ба сазо биситоям» гӯядӣ, хато кунад. Ҳеҷ кас дар васфи ў тавоно нест ва ўро ба ҳеҷ чизе монанд натавон кардан. Ҳеҷ кас тамаъ надорад, ки ўро ба чизе монанд тавонад кардан. Ўро андомҳои пора-пора нест, балки ҳамаи некӯӣ (зебойӣ)-ро рӯи ваянд, бахшиш карами дасти вай мебошад. Накӯиӣ вай бар ҳама накӯиҳо афзунтар аст. Карами ў хор-кӯчак кунад ҳамаи карамхоро. Агар касе, ки дар гирди ўст, хоҳад ки ўро хуб андеша кунад, аз интизорӣ чашми эшон фароз шавад ва ниҳоятӣ ҳайронӣ аз он ҷо бозгардонад... . Пиндорӣ, ки некӯиӣ вай пардаи некӯиӣ вай аст ва падида омадани вай сабаби нопадидии вай аст ва ошкор шудани вай сабаби пинҳон шудани вай аст; чунонки офтоб, агарчанд андаке пинҳон шавад, бисёр шавад. Ва вақте ки тамои пайдо шуд, дар парда шавад. Пас, равшаниӣ вай пардаи равшаниӣ (нури) вай аст. Ин подшоҳ ба касҳои (одамони) хеш падида ояд ва бар онон ба дидани худ бахилӣ накунад. Онҳое, ки ўро натавон дидан (дидан наметавонанд), аз камқувватиӣ фаҳмиши худи онҳост. Вай некӯикунанда ва атодиҳанда аст. Ҳар кӣ аз ў нишонаи некӯиро бинад, ҳамеша бад-ў ҳаменигарад ва ҳаргиз чашм аз ў нагардонад.

Агар яке аз мардумон ба ҳузури вай шавад, чандон некӣ ба вай кунад, ки аз фазилатҳои тавонгар гардад... .

Дар охир ин пир гуфт, ки:

- Агар ман ба он подшоҳ наздикӣ ҳамедоштам, ба бедор кардан туро ин ҳикояро (суханро) ҳамегуфтам ва ило маро бад-ў шуғлҳое аст, ки ба ту напардозам, агар хоҳӣ, ки бо ман биёӣ, аз паси ман биё.

4. САЛОМОН ВА АБСОЛ

*Абсол марди зебо, ростбоз, хирадманд,
олим ва шуҷоъ буд. Покии сурат ва тинат
ӯро дар воқеъ намиранда гардонда, фақат
хиёнат – душмани ҳақиқиш покио садоқат
ӯро нобуд кардан метавонист. Марғи Аб-
сол фоҷиаи беғуноҳии ӯст.*

Ибни Сино

Саломон ва Абсол¹ ду бародар буданд. Онҳо, чунон ки бояд, зиёда аз ҳад бо якдигар шафику меҳрубон буданд.² Бародари калон- Саломон Абсолро, ки аз вай хурдтар буд, чун фарзанд дар паноҳи тарбияи худ гирифт. Аз хурдӣ ӯро муҳофизат намуда, равиш ва ойини зоҳириро ёд дод ва аз ҳар илму донишҳо ба вай биёмӯхт, то он гоҳ, ки вай соҳиби камолоти маънавӣ гардид, хирадманду доно, покдоману далеру машҳур шуд, ҳаргиз аз вай дида набаст.

Абсол бо ин гуна хусни ҳол саромади рӯзгор ва некӯии рафтор бе мислу монанд гашт. Вақте ки вай ба ҳадди балоғат расид, зани Саломон³ шефтаи вай шуд⁴. То замоне ки хӯрду хоб, қарору ором аз ӯ барнамегашт, ишқи Абсолро дар дил ҷой дод, соате аз ҳаёлу лаҳзае аз ёди вай ғофил намешуд.

Сипас, аз шӯру бетоқатӣ ба ҳилае даст ниҳод ва ба шавҳари худ – Саломон гуфт:

- Абсол ҷавони ороста аст. Аломатҳои некӯӣ ва росткорӣ дар ҷабини ӯ хувайдост. Меҳоҳам, ки ӯро бо фарзандони худ биёмезӣ, то аз ӯ одоб ва донише фаро гиранд.

Саломон таманнои зани худро қабул карда, Абсолро фармуд, ки:

- Рӯзҳои панҷшанбе ва ҷумъа ба қасри мо омада, ба кори таълиму одоби фарзандони ман бипардоз!

Вақте ки Саломон ӯро ба ин қор даъват кард, бо хусни қарехати худ донист, ки дар замири ин тадбир шояд ягон норавоие бошад ва баъд ба бародари худ рӯ оварда гуфт:

-Эй бародар, ман ҳанӯз сазовори чунин кор- омӯзиш ва парвариши фарзандони ту нестам... . Бехтар ин ки ту худ бояд ба фарзандонат сарварӣ намуда, назорат бикунӣ, - гуфта узр хост... .

Пас, Саломон гуфт:

-Суханонат дуруст, маъкул аст, вале зани ман туро бубинад, беандоза хурсанд мешавад. Ҳар гоҳ ту бо кушодарӯӣ ба қасри мо рафтуомад кунӣ, албатта, ӯ ҳамаи нағзиҳо ва хубихоро ба чо хоҳад овард...зеро зани ман ба ту ба манзалати (ба ҷойи) модар аст, ӯро гиромӣ дор, ҳар ёрӣ, ки аз дасти ту меояд, дарег мадор!

Сипас, Абсол ноилоҷ ба амри бародари худ итоат кард.

Вақте ӯ пеши зани бародараш омад, эхтиромашро ба ҷой овард, вале зан баъд аз муддате дар хилват ишқи худро ба вай эълон кард. Аммо Абсол аз вай рӯӣ битофту напазируфт.

Сипас, зани Саломон аз ин ҳол малӯл ва дилтанг шуда, барои ба висоли Абсол расидан ҳилаи дигар андешид. Ӯ хоҳаре⁵ дошт дар ҷамол некӯ. Ба хаёли он афтод, ки хоҳарашро ба Абсол ба занӣ дода, бо ин висоли Абсолро дарёбад. Ӯ ба шавҳари худ гуфт:

- Ман бародаратро хеле хуб санҷидам. Ӯ ҷавони бисёр баномус аст. Агар ту розӣ шавӣ, хоҳарамро ба бародарат ба занӣ диҳам, ту онҳоро ба ҳам бирасон, шояд ин кори мо ба парвардигор низ хуш ояд.

Саломон Абсолро ба назди худ ҷег зад, ӯро ба никоҳи хоҳарзани худ амр намуд. Абсол ба амри бародари калони худ итоат карда, қабул намуд.

Зани Саломон ба хоҳари худ дар хилват гуфт:

- Ин корро ман ба ин мақсад хаёл кардам, ки аз висоли Абсол баҳрае ҳосил кунам. Бояд ту қабул кунӣ, зеро маро дар ин кор саҳме ҳаст... .

Хоҳари хурдӣ ба ин ризоӣ дод. Пас, ҳама асбоби арӯсӣ омода гардид. Он гоҳ зани Саломон ба назди Абсол омада гуфт:

-Хоҳари ман дӯшизаи беандоза шармгин ва боҳаёст. Бинобар ин, рӯз дар макони равшан бо ту ҳамсӯҳбат шуда

наметавонад. Беҳтар ин ки вақте шаб мерасад, дар макони торик бо вай дучор шуда, ҳамсухбат гардӣ.

Абсол ҳилаи он маккораро аз сидқ андеша кард.

Ба ҳамин тариқа, зани Саломон шаби арӯсӣ ба ҷойи хоҳар ба бистар даромад ва бе ҳеч гуна шарму ҳаё ба Абсол наздик шуд...

Абсол таачҷуб кард ва бо худ андешида гуфт:

- Хоҳар зани ӯро ба ҳаёву шарм сутуда буд. Дӯшизағони шармгин дар чунин ҳол худро мастур нигоҳ медоранд... .

Иттифоқан дар он шаб абрҳои сиёҳ дар ҳаво пайдо шуд ва баногоҳ барқе чаҳидан гирифт, ба андозае равшан шуд, ки Абсол рӯи ӯро дид ва бар вай маълум шуд, ки зани бародари худ Абсол аст, на зани бо вай ақди никоҳшуда.

Пас, бе ҳеч гуна субот ва ором бархоста берун омад. Аз маломати беҳадде, ки аз он воқеа ба вай расида буд, худро якчанд вақт аз ҳама кас дур нигоҳ дошт ва ба ҳеч кас ҳамнишин ва ҳамроз шудан намехост ва ягона ҷораи аз он дилтангӣ халос шуданро дар мусофират дид.

Абсол баъд аз ин аз бародари худ иҷоза хост, ки лашкаре чамъ намуда, ба дафъи душман ва тобеъ намудани кишварҳо, шаҳрҳо аз барояш шуруъ намояд^б. Бародар ин муддаои ӯро писандид ва он чизе ки барои ин кор лозим буд, муҳайё кард ва ба мусофираташ иҷоза дод.

Пас, Абсол лашкари бисёре таҳия намуда, лашкаркашиҳо кард. Нахуст ба ҷониби заминҳои қутб лашкар кашид, сипас ба сӯи Шарқ рӯ ниҳода, мамлакати Кай*, баъд ба кишвари он сӯи Синнинг** ва ба Ҳиндустони ҳамсоя сафар намуд. Пас аз фатҳи он кишварҳо ба канори кишвари бародари худ расида, то Рофидайн*** забт кард... .

Ба ҳамин тариқа, ӯ шарқу ғарб ва баҳру барро барои бародари худ фармонбардор намуд ва нахустин зулқарнайн****, ки дар чаҳон соҳиб гашт, ӯ буд. Пас аз ба

---

* Сарзамини Мугулистон

** Чину Хитой

*** Байнаннаҳрайн.

**** Соҳиби ду шох, касе, ки дорои ду шох аст.

итоат гардонидани кишвар ва анҷом додани ҷангҳо ба кишвари аслии хеш баргашт. Ӯ пиндошт, ки он зан дасту дил аз пайвастагӣ бо вай раҳо карда, риштаи дилбастагӣ аз ӯ канда бошад. Вале ӯ намедонист, ки дар айёми муҳоҷират ӯро оташи ишқ афрӯхта ва шуълаи шавқ сӯзонгар намуда буд.

Пас аз омадан ба манзил изҳори ошиқонаи ин занро беш аз пеш дида, малӯл ва парешонхотир шуд. Ҳарчанд зан нисбат ба Абсол хушомадҳо намуд, вале порсоию парҳезкорӣ ӯро аз суҳбати ин зани бадахлоқ нигоҳ дошт, рӯй аз вай битофт.

Иттифоқан дар ҳамин айём аз кишвари Бобул душмани хеле зӯрманд бар қасди мамлакати Саломон ҳамла намуда, ҳар канору атрофи мамлакат ӯро муҳосира намуд.

Саломон аз бародари худ Абсол шучоат ва далерихо дида буд, ӯро бо лашкариёни хеш ба муқобили душман фиристод. Вақте ки Абсол аз суҳбати он бадхулқ рӯ тофта буд, ӯ нисбат ба Абсол камари адоват ба миён баст ва сарони лашкари ӯро ба сурати махфӣ ҷеғ зада, ба онҳо пулу мол дод ва фармуд, ки дар майдони ҷанг ҳангоми гирудор, ҳарбу зарб ӯро танҳо гузоранд, то ин ки душманон ӯро дар маъракаи ҳарб нобуд гардонанд.

Пас, сарони лашкар, чунон ки он зан хоста буд, ӯро дар майдони ҷанг танҳо гузоштанд.

Душманон бар вай ҳучум карданд ва бо тани хунолуд ва захми бисёр дар майдони ҷанг афтод ва ҷумла гумон карданд, ки вай мурдааст ва ҷуссаи ӯро дар биёбон гузошта бирафтанд.

...Дар ин вақт яке аз ҳайвоноти ваҳшӣ ба назди вай расида омад ва пистони пуршири худро ба даҳонаш гузошт, ки аз он ғизо гирад. Вақте ки чанд рӯз ба ин тариқ гузашт, аз хӯрдани шири он ҳайвон қуввате дар баданаш падида гашт, захмҳояш низ беҳбудӣ ёфтанд. Ҳангоме қуввати рафтораи дар баданаш падида омад, худро ба ватани асли расонд ва пеши бародар даромад.

Саломон, вақте ки бародарро саломат дид, ба оғӯш кашид ва чунон хурсанд шуд, ки ҳадду каноре надошт.

Лекин аз ғалабаи душман бар мамлакати вай хеле ғамгин буд.

Пас, оташи ғайрат дар дили Абсол афрӯхтан гирифт ва шуҷоате, ки дар вай буд, бар душман мағлуб шуданро ба худ нарасандид.

Саломон лашкарони парокандаро чамъ намуд ва онҳоро бо анҷому аслиҳа ва хӯроку пӯшок таъмин кард. Лашкариён Абсолро дида, рӯхбаланд шуда, барои ҷанг бо душман омода шуданд.

Абсол боз дар муқобили душманон лашкар кашид ва онҳоро сарнагун кард ва бисёр душманонро асир гирифт ва подшоҳиро ба бародари худ баргардонд. Овозаи Абсол ҳамаи ҷаҳонро фаро гирифт.

Сипас, Абсол ба кишвари хеш назди бародари худ баргашт. Вақте ки зани Саломон аз ин ҳол огоҳ шуд, аз ғош шудани асрори худ битарсид ва боз дасиса ангехт. Ӯ ошпаз ва дастурхондорро ҷеғ зад ва ба онҳо пул дод ва фармуд, ки таоми Абсолро захролуд намоянд. Ошпаз ва дастурхондор амри ӯро ба ҷо оварданд. Онҳо доруи захрогинро барзиёд хӯронданд ва ӯро куштанд.⁷

Замину замон ба ларза даромад, ҳама халоиқ бар зани Саломон, ки асли гунаҳкори ҳалокати Абсол гардидааст, дар ғазаб шуданд, ҳатто мардумони кишварони бегона низ аз марги Абсол афсӯс хӯрда, нисбат ба зан нафрат меғуфтанд.

Дар воқеъ, Абсол марди ростбоз, хирадманд, олим ва инсонии асил буд. Саломон, вақте ки аз марги бародари худ бохабар шуд, хотираш зиёда аз андоза маҳзун ва ҳолаташ дигар гашт. Подшоҳиро ба дигарон гузошт ва худӣ вай гӯшанишинӣ ихтиёр намуд ва аз он мусибати бузург, ки ба вай расида буд, ҳамеша дар ғаму андӯх ба сар мебурд ва бо ҳеҷ кас унс намегирифт... .

Дар он ҳол иттифоқан илҳами ғайбӣ сурати воқеа ва ҳилаҳои зани худро ба вай боз намуд; ҳама кирдуқори зан, ошпаз ва дастурхондор маълум шуд.

Сипас, Саломон ҳамон захри қотилро ба зани худ ва ду дигар, ки мутасаддии додани захр гашта, зулм карда буданд, ҳукм кард ва ҳарсери ба подоши кирдори худ расонид.

5. ПИРЎЗИНОМА

Гуфтам:

- Аз ҷавонон чӣ беҳтар ва аз тирон чӣ некӯтар?

Гуфт:

- Аз ҷавонон шарму далерӣ ва аз тирон донишу оҳистагӣ.

Гуфтам:

-Аз мардумон кӣ оқилтар?

Гуфт:

- Он ки кам гӯяду беш шунавад ва бисёр донад.

Ибни Сино

Дар рӯзгори Анӯшервони одил ҳеҷ чиз аз ҳикмат азизтар набуда ва ҳақимони он аср ҳама эътиқодманд ва парҳезкор буданд.

Як рӯз Нӯшервон Бузургмеҳрро талаб карду гуфт:

-Мехоҳам сухане чанд муфид, лафз – гуфтор андак, маънии бисёр чамъ сози, чунон ки дар дунё ... судманд бошад.

Бузургмеҳр як сол муҳлат хост ва ин суханонро чамъ кард ва «Зафарнома» ном ниҳод ва ба назди Анӯшервон бурд. Ҷӯро хуш омад ва шаҳреро ба мулкҳои хусусии ӯ илова кард ва фармуд, ки ин суханонро бо оби зар навиштанд. Доим бо худаи онҳоро нигоҳ медошт ва бисёр вақт ба мутолиаи ин китоб вақти худро сарф менамуд.

Бузургмеҳр забон ба сухан кушоду гуфт:

-Аз устои худ мепурсидам ва ӯ ҷавоб мегуфт:

Гуфтам:

-Эй устод, аз Худо... чӣ хоҳам, ки ҳамаи некӯиҳо хоста бошам?

Гуфт:

- Се чиз: тандурустию эминӣ ва тавонгарӣ.

Гуфтам:

-Корҳо ба кӣ супорам?

Гуфт:

- Ба он кас, ки ҳештан шоиста бошад.

Гуфтам:

-Аз кӣ эмин бошам?

Гуфт:

- Аз дӯсте, ки ҳасадхӯр набошад.

Гуфтам:

-Чӣ чиз аст, ки бихиштро сазовор бошад?

Гуфт:

-Илм омӯхтану ба ҷавонӣ ба кори ҳақ машғул будан.

Гуфтам:

-Қадам айб аст, ки наздики мардум муътабар намояд?

Гуфт:

-Хунари худ гуфтан.

Гуфтам: - Чун дӯсти ношоиста падида ояд, чӣ гуна аз вай бибояд бурид?

Гуфт:

- Ба се чиз: ба зиёраташ – диданаш кам рафтан, аз ҳолаш напурсидан ва аз вай ҳоҷат нахостан.

Гуфтам:

- Корҳо ба кӯшиш вобаста аст ё ба қазо - тақдир?

Гуфт:

-Кӯшиш қазоро сабаб аст.

Гуфтам:

-Аз ҷавонон чӣ беҳтар ва аз пирон чӣ некӯтар?

Гуфт:

- Аз ҷавонон шарму далерӣ ва аз пирон донишу оқистагӣ.

Гуфтам:

-Ҳазар аз кӣ бояд кард, то растагор бошам?

Гуфт:

-Аз мардуми чоплюс – хушомадгӯи фиребанда ва хасис, ки тавонгар шуда бошад.

Гуфтам:

-Саҳӣ кист?

Гуфт:

-Он кас, ки саховат кунаду дилшод шавад.

Гуфтам:

-Чӣ чиз аст, ки мардум чӯянду касе онро ба тамомӣ наёфтааст?

Гуфт:

-Се чиз: тандурустию шодӣ ва дӯсти мухлис.

Гуфтам:

-Некӯй беҳтар ё аз бадӣ дур будан?

Гуфт:

- Аз бадӣ дур будан сари ҳамаи некӯиҳост.

Гуфтам:

- Ҳеч хунар бошад, ки айб шавад?

Гуфт:

- Саховате, ки бо миннат бувад.

Гуфтам:

-Чӣ чиз аст, ки донишро бияфзояд?

Гуфт:

- Ростӣ!

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки бар далерӣ нишон аст?

Гуфт:

-Афв кардан, чун кодир шавӣ... .

Гуфтам:

-Корҳо, ки уқалло кунанд, чӣ некӯтар?

Гуфт:

- Он ки бадро аз бадӣ нигоҳ дорад.

Гуфтам:

-Аз корҳои мардум кадом зиёнкортар аст?

Гуфт:

-Он айб, ки аз мардум пӯшида набошад.

Гуфтам:

- Аз зиндагонӣ кадом соат зоеътар аст?

Гуфт:

-Он соат, ки некӯй дар ҳаққи касе тавонад кард ва накунад.

Гуфтам:

-Аз фармонҳо кадом фармонро хор набояд дошт?

Гуфт:

-Се: аввал..., дуҷум - фармони оқилон, сеҷум - фармони падару модар.

Гуфтам:

- Беҳтарини зиндагонӣ чист?

Гуфт:

- Фароғат ва эминӣ.
Гуфтам:
- Бадтарини марг чист?
Гуфт:
-Муфлисӣ.
Гуфтам:
- Чӣ беҳтар? Гуфт:
-Хушнудии ҳақ...
Гуфтам:
-Чӣ чиз аст, ки маваддат – дӯстиро хароб кунад?
Гуфт:
-Чаҳор чиз: бузургонро бахилӣ, донишмандонро учб – худписандӣ, занонро бешармӣ ва мардонро дурӯғ гуфтан.
Гуфтам:
- Чӣ чиз аст, ки кори мардумро хароб кунад?
-Гуфт:
-Сутудан – таърифи ситамкорон.
Гуфтам:
-Дунё ба чӣ дартавон ёфт?
Гуфт:
- Ба фарҳангсипосдорӣ – эхтироми дониш.
Гуфтам:
-Чӣ кунам, ки бар табиб ҳочат набошад?
Гуфт:
- Кам хӯрдану кам ба хоб рафтану кам гуфтан.
Гуфтам:
-Аз мардумон кӣ оқилтар аст?
Гуфт:
-Он ки кам гӯяду беш шунавад ва бисёр донад.
Гуфтам:
-Хорӣ аз чист?
Гуфт:
Аз хоҳилӣ – танбалию фасод – бадахлоқӣ.
Гуфтам:
- Ранҷ аз чист?
Гуфт:
-Аз танҳой.

Гуфтам:

-Чист, ки ҳамият – номусро барад?

Гуфт:

-Тамаъ.

Гуфтам:

-Дар ҷаҳон ҷӣ нектар аст?

Гуфт:

-Тавозӯъ – хоксории беминнат ва саховат, на аз баҳри мукофот.

Гуфтам:

-Дар ҷаҳон ҷӣ зишттар аст?

Гуфт:

-Ду чиз: тундӣ аз подшоҳон ва бахилӣ аз тавонгарон.

Гуфтам:

-Асли тавозӯъ чист?

Гуфт:

-Рӯй тоза доштан ва ба охир аз худ хуш будан.

Гуфтам:

-Тадбир аз кӣ пурсам?

Гуфт:

-Аз он кас, ки се фазилат дар вай бошад: - покию муҳаббати некон ва дониши тамом.

Гуфтам:

-Некӯӣ ба чанд чиз тамом шавад?

Гуфт:

-Ба тавозӯӣ – хоксории бетавқеъ – ҳукм ва саховати беминнат ва хидмати бе талаби мукофот.

Гуфтам:

-Чист, ки дигарон аз он мустағнӣ (бениёз, бе эҳтиёҷ) нест?

Гуфт:

-Се чиз: хирадмандро мушовират бо доноён ва марди ҳарб (чангӣ), агарчи нируманд – (бақувват) бувад, аз ҳилаю бозӣ ва зоҳид, агарчи парҳезкор бошад, аз ибодат.

Гуфтам:

-Чист, ки мардумон ўро бад-он дўст доранд?

Гуфт:

-Се чиз: дар муомила ситам накардан ва дурӯғ нагуфтан ва бо забон касеро наранҷондан.

Гуфтам:

-Агар илм омӯзам, чӣ ёбам?

Гуфт:

-Агар хурд бошӣ, бузургу номдор гардӣ, агар муфлис – камбағал бошӣ, тавонгар гардӣ ва агар маъруф бошӣ, маъруфтар гардӣ.

Гуфтам:

-Мол аз баҳри чӣ бошад?

Гуфт:

-То ҳақҳои мардум аз гардани хеш бигзорӣ ва захира аз барои падару модар бифиристӣ... ва душманро дӯст гардонӣ ва бо дӯсту душман муросо кунӣ.

Гуфтам:

-Ҳеҷ чиз набошад, ки нахӯранду танро суд дорад?

Гуфт:

-Сухбати некон ва дидори ёру ҷомаи нарм ва ҳаммоми муътадил ва бўйи хуш.

* * *

Аз Луқмони Ҳаким ... пурсиданд, ки донотар кист?

Гуфт:

-Он ки неъматӣ дунё ба уқбо – қиёмат нагузинад.

Гуфтанд:

-Тавонгартар кист?

Гуфт:

-Он ки аз ақл тавонгартар аст.

Гуфтанд:

-Шараф чист?

Гуфт:

-Вочиб гардонидани мунтаҳои хеш дар гардани мардумон (?)

Гуфтанд:

-Чист, ки онро ҷӯянд ва касе надонаду нашиносад?

Гуфт:

-Оқибати корҳо.

Гуфтанд:

-Чӣ ширин аст, ки оқибат чашандаи худро бидушад?

Гуфт:

-Ҳасад!

Гуфтанд:

-Қадам биност, ки ҳаргиз хароб нашавад?

Гуфт:

- Адл.

Гуфтанд:

-Қадам талхӣ бошад, ки охир ширин гардад?

Гуфт:

-Сабр.

Гуфтанд:

-Қадам ширин бошад, ки охир талх гардад?

Гуфт:

-Шитоб.

Гуфтанд:

-Қадам пироҳан аст, ки ҳаргиз кӯҳна нагардад?

Гуфт:

-Номи нек.

Гуфтанд:

-Қадам душман аст, ки аз ҳамаи дӯстон гиromитар – азизтар аст?

Гуфт:

-Нафс.

Гуфтанд:

-Қадам бемор аст, ки мардум аз илоҷи он очил оянд?

Гуфт:

-Аблаҳӣ.

Гуфтанд:

-Қадам балост, ки мардум аз бало нагурезанд?

Гуфт:

-Ишқ.

Гуфтанд:

-Қадам баландӣ аст, ки аз ҳамаи пастихо пасттар аст?

Гуфт:

-Кибр - ғурур.

Гуфтанд:

-Қадам пироя аст, ки бар марду зан некӯст?

Гуфт:

-Ростию покӣ.

Гуфтанд:

Хоб чист?

Гуфт:

-Марги сабук.

Гуфтанд:

-Марг чист?

Гуфт:

- Хоби гарон.

Гуфтанд:

-Чӣ чиз аст, ки ҳамаи хуррамӣ аз ӯст?

Гуфт:

-Сухани бузургон.

Гуфтанд:

-Он чӣ роҳ аст, ки вайро ҳеч рӯйи офият- дурустӣ нест?

Гуфт:

-Зулм бар мазлумон ва бечорагон.

ҚИСМИ СЕЮМ ШЕЪРҲОИ ИБНИ СИНО

1. ШЕЪРҲОИ ТОЧИКӢ

ҒАЗАЛҲО

Агар дил аз ғами дунё ҷудо тавонӣ кард,
Нишоту айш ба дори бақо тавонӣ кард.
В-агар ба охи риёзат бароварӣ нафасе,
Ҳама кудурати дилро сафо тавонӣ кард.
Зи манзилоти ҳавас гар бурун ниҳӣ гоме,
Нузул дар ҳарами кибриё тавонӣ кард.
В-агар зи ҳастии худ бигзарӣ, яқин медон,
Ки аршу фарши фалак зери по тавонӣ кард.
Валекин ин амали раҳравони чолок аст,
Ту нозанини ҷаҳонӣ, кучо тавонӣ кард?
На дасту пойи амалро фуру тавонӣ баст,
На рангу бӯйи ҷаҳонро раҳо тавонӣ кард.
Чу Бӯали бибур аз халку гӯшае бигрез,
Магар, ки хӯи дил аз халқ во тавонӣ кард.

***

Ҳаром аст даҳ чиз бар родмард,
К-аз он шаш бувад марги озода фард.
Ҳасад бурдану сифлагию дурӯғ,
Намудан ниёзу заъифию дард.
Чу неъмат бувад, даст бар дӯстон,
Бибояд кушудан ба доду ба х(в) ард.
Чу шиддат бувад, роз пайдо макун,
Бихил, то шавад рӯят аз дард зард.
Суоле наярзад саросар ҷаҳон,
Чу фарҷом бошад яке охи сард.
Ачал нарdbоз асту мо муҳраем,
Фалак каъбатайну ҷаҳон тахти нард.

***

Рӯзаке чанд дар ҷаҳон будам,
Бар сари хоку бод паймудам.
Соате лутфу лаҳзае дар қаҳр,
Ҷони покизаро биёлудам.
Бохирадро ба таъб кардам ҳачв,
Бехирадро ба таъб бистудам.
Оташе барфуруҳтам аз дил,
В-оби дида аз ӯ биполудам.
Бо ҳавоҳои ҳирси шайтонӣ,
Соате шодмон бинағнудам.
Охируламр чун баромад кор,
Рафтаму тухми кишта бидрудам.
Гавҳарам боз шуд ба гавҳари хеш,
Ман аз ин хастагӣ биёсудам.
Кас надонад, ки ман кучо рафтам,
Худ надонам, ки ман кучо будам.

***

Ғизои рӯҳ бувад бодаи рақик, алҳақ,
Ки ранги ӯ кунад аз дур ранги гулро дақ.
Ба ранг занг зудояд зи ҷони андӯҳгин,
Ҳумой гардад, агар ҷуръае бинӯшад бақ.
Чу дарчакад ба миёни қадаҳ зи ҳалқи сабӯҳ,
Ба лаҳни борбадӣ хуштар ояд он бақ-бақ.
Ба таъм талх чу панди падар, валек муфид,
Ба пеши мубтил ботил, ба назди доно ҳақ.
Май аз ҷаҳолати ҷуҳҳол шуд ба шаръ ҳаром,
Чу маҳ, ки аз сабаби мункирони дин шуд шақ.
Ҳалол гашта ба фатвои ақл бар доно,
Ҳаром гашта ба аҳкоми шаръ бар аҳмақ.
Шаробро ҷӣ гунаҳ, 3-он ки аблахе нӯшад,
Забон ба ҳарза кушояд, диҳад зи даст варак?!
Ҳалол бар уқалову ҳаром бар ҷуҳҳол,
Ки май маҳақ буваду хайру шарр аз ӯ муштақ.
Ғуломи он майи софам, ки аз руҳи хубон,
Ба як-ду ҷуръа барорад ҳазор гуна арақ.

Чу Бӯалӣ, майи ноб ар хурӣ ҳақимона,
Ба ҳаққи ҳақ, ки вучудат ба Ҳақ шавад мулҳақ.

***

ҚИТЪАҲО

Донӣ чӣ ҳикмат аст, ки фарзандро падар
Миннат надорад, ар диҳадаш рӯзу шаб ато,
Яъне дар ин ҷаҳон, ки маҳалли ҳаводис аст,
Дар меҳнати вучуд ту овардаӣ маро.

***

Бар ҳар диёр, ки ҳашми ту корзор кунад,
Замона бар сари хунобаи чигар гардад.
Магар, ки баҳр ба хоки дари ту наздик аст,
Ки рӯзгор аз ӯ даст пургуҳар гардад.

***

Бигзар аз банди маҷозу дур гард аз доми ҳис,
Ҳар кӣ бо дунон нишинад, ҳиммати ӯ дун шавад.
Чун бувад комил касе дар хиттаи кавну фасод,
Ки надонад чун даромад, ё аз он ҷо чун шавад?

***

Гумон барам, ки дар ин рӯзгори тира чу шаб,
Бихуфт чашми мурувват, бимурд модари чуд.
Зи сайри ҳафт ситора дар ин дувоздаҳ бурч,
Ба даҳ-дувоздаҳ сол андар ин диёру худуд.
Ҳазор шахси карим аз вучуд шуд ба карам,
Ки як карим намеояд аз адам ба вучуд.

РУБОИЁТ

Май душмани масту дӯст бо хушёр аст,
Андак тарёку беш заҳри мор аст.
Дар бисёраш мазаррати андак нест,
Дар андаки ӯ манфиати бисёр аст.

***

Бо душмани ман чу дӯст бисёр нишаст,
Бо дӯст набоядам дигар бор нишаст.
Парҳез аз он шакар, ки бо захр омехт,
Бигрез аз он магас, ки бар мор нишаст.

***

Соқӣ, қадаҳи мои маини ту кучост?
В-он оинаи худойбини ту кучост?
Хоҳам, ки таҳорате диҳам ботинро,
Он лӯлашикаста лӯлаини ту кучост?

***

Дил гарчи дар ин бодия бисёр шитофт,
Як мӯй надонист, вале мӯй шикофт.
Андар дили ман ҳазор хуршед битофт,
В-охир ба камоли заррае роҳ наёфт.

***

Он оташи оби тан, ки рӯҳи сонист,
Хун аст, на хуне, чӣ сабаб зиндонист?
Оре, ҳама солҳо бад-ӯ арзонист,
То мояи чон чаро бад-ин арзонист.

***

Гар бода гаҳе хурам, нишони хомист,
В-ар з-он ки мудом май хурам, бадномист.
Май шоҳу ҳақиму ринд бояд ки хурад,
В-ин ҳар се най, махӯр, ки душманкомист.

***

Бингар зи чаҳон чӣ тарф барбастам? – Ҳеч.
В-аз ҳосили айём чӣ дар дастам? – Ҳеч.
Шамъи тарабам гир, чу биншастам, ҳеч.
Худ чоми Чамам гир, чу бишкастам, ҳеч.

***

Бигсаст фалак чу иқд дурдонаи субҳ,
Пурдурри хушоб кард паймонаи субҳ.
Ў низ чу ман асиру шайдо гашта,
К-эй ошиқи шомгоху девонаи субҳ.

***

Он, к-аз лаби ў кони гуҳар киса ниҳод,
Қалб аст ҳар он нақд, ки дар киса ниҳод.
Банди сари киса мехаридам, гуфто:
-Ошиқ дидӣ, ки банд бар киса ниҳод?

***

Зулфи ту чу афъӣ пайи шар мегардад,
Донӣ паси пуштат зи чӣ бар мегардад?
Чун дид, ки лаъли ту зумуррад дорад,
Афъӣ шуду дар кӯху камар мегардад.

***

Чун пир шудӣ, кори ҷавон натвон кард,
Пирит ба кофур ниҳон натвон кард.
Дар зулмати шаб ҳар он чи кардӣ, кардӣ,
Дар равшании рӯз ҳамон натвон кард.

***

З-он пеш, ки аз ҷаҳон фурӯ монӣ фард,
Он беҳ, ки набоядат пушаймонӣ х (в) ард.
Имрӯз бикун, чу метавонӣ коре,
Фардо чӣ кунӣ, ки ҳеч натвонӣ кард?!

***

Он ҷо, ки сухан зи боби маъкул омад,
Аз баҳри яке фоилу мафъул омад.
Бе кудрати фоиле, чу як кор нашуд,
Пас, фоили ҳар ду кавн маълул омад.

***

То бодаи ишқ дар қадах рехтаанд,
В-андар пайи ишқ ошиқ ангехтаанд.
Бо чону равони Бӯалӣ меҳри Алӣ,
Чун ширу шакар ба ҳам даромехтаанд.

***

Бо ин ду-се нодон, ки чунон медонанд,
Аз ҷаҳл, ки доноӣ ҷаҳон ононанд.
Ҳар бош, ки ин ҷамоа аз фарти харӣ,
Ҳар к-ӯ на хар аст, кофираш мехонанд.

***

Куфри чу мане газофу осон набувад,
Муҳкамтар аз имони ман имон набувад.
Дар даҳр чу ман якею он ҳам кофир,
Пас, дар ҳама даҳр як мусулмон набувад.

***

Дар парда сухан нест, ки маълум нашуд,
Кам монд зи асрор, ки мафҳум нашуд.
Дар маърифатат чу нек фикре кардам,
Маълумам шуд, ки ҳеч маълум нашуд.

***

Рафт он гуҳаре, ки буд пирояи умр,
В-овард замона тоқи сармоияи умр.
Аз мӯйи сапедам сари пистони умед,
Бингар, ки сиёҳ мекунад дояи умр.

***

Эй зоти ту мар вучудро буда асос,
Ҷуз зоти ту нест ҳеч кас зотшинос.
Қасро ба камолу кунҳи зотат раҳ нест,
Бар феъли ту мекунанд зоти ту қиёс.

***

Самъу басар асту шамму завқ асту масос,
Маҷмӯи хавоси зоҳир, эй мӯъчизи нос.
Пас муштарака, мухайяла, фикрату ваҳм,
Бо ҳофиза дон ту панҷ ботин зи хавос.

***

Як-як хунарам бину гунаҳ даҳ-даҳ бахш,
Қурми мани хаста ҳасбатуллилаҳ бахш.
Аз боди фано оташи кин бармафурӯз,
Манро ба сари хоки расулуллаҳ бахш.

***

Ку дил, ки бидонад нафасе асрораш?
Ку гӯш, ки бишнавад даме гуфтораш?
Маъшуқ ҷамол менамояд шабу рӯз,
Ку дида, ки то бархурад аз дидораш?

***

Аз қаъри гили сиёҳ то авчи Зуҳал,
Кардам ҳама мушкilotи гетиро ҳал.
Берун ҷастам зи қайди ҳар макру ҳиял,
Ҳар банд кушода шуд, магар банди ачал.

***

Эй дил, ҳама ҷоми ошиқӣ нӯш чу гул,
Пайваста либоси ошиқӣ пӯш чу гул.
Чун шамъ забони оташин дорад ишқ,
Зинҳор, мабош пунбадаргӯш чу гул.

***

Ушшоқ баромаданд перомани гул,
Якбора заданд даст дар домани гул.
В-азбаски ҳамекашанд пиромани гул,
Он гаҳ ба ҳазор шох шуд бар тани гул.

***

Оташ чу фиканд бод дар хирмани гул,
Бар хок чакид оби пироҳани гул.
Эй соқии май, дасти туву домани май,
В-эй духтари раз, хуни ту дар гардани гул.

***

Моем ниҳуфта гирия дар ханда чу гул,
Мурда ба дамею аз даме зинда чу гул.
Худро ба ҳама миён дарафканда чу гул,
В-андар ҳама маҷмае пароканда чу гул.

***

Ҳақ чони ҷаҳон асту ҷаҳон ҷумла бадан,
Аҷносу малоика хавоси ин тан.
Аҷром аносиру маволид аъзо,
Тавҳид ҳамин асту дигарҳо ҳама фан.

***

Ҳар ҳайату ҳар нақш, ки шуд маҳв кунун,
Дар маҳзани рӯзгор гардад маҳзун.
Чун боз ҳамин вазъ шавад вазъи фалак,
Аз пардаи ғайбаш оварад ҳақ берун.

***

Дар субҳдаме азми сафар созаму рав,
З-ин воқеа худро бадар андозаму рав.
Дар домани абар чанг занам исовор,
Ҷома ба канори модар андозаму рав.

***

Май ҳосили умри ҷовидонист, бидех,
Сармоия лаззати ҷавонист, бидех.
Сӯзанда чу оташ аст, лекин ғамро
Созанда чу оби зиндагонист, бидех.

***

Моем ба афви ту тавалло карда,
Дар тоату маъсият табарро карда.
Он чо, ки инояти ту бошад, бошад
Нокарда чу карда, карда чун нокарда.

***

Эй дар ду нафас умри ту афзоянда,
Бодест нафас, шавандаву оянда.
Бар бод ниходай бинои ҳама умр,
Бар бод кучо бувад бино поянда?

***

Эй меҳр, ки нест чун ту оламгарде,
3-ин раҳравиям бибахш роҳоварде.
Имрӯз киро дидӣ, к-андар раҳи ишқ,
Бар рух бувадаш гардею бар дил дарде.

***

Эй нафс, ки бастаи ҳавову ҳавасӣ,
Биштоб, ки дар ҳимояти як нафасӣ.
Дунё маталаб, чоҳ мачӯ, ишва махар,
К-аз дӯст бароию ба душман бирасӣ.

***

Бар сафҳаи чехраҳо хати ламязалӣ,
Маъкус навиштааст номи ду Алӣ.
Як лому ду айн бо ду ёи маъкус
Аз ҳоҷибу анфу айн бо хатти ҷалӣ.

***

Эй кош, бидонаме, ки ман кистаме,
Саргашта ба олам аз паи чистаме.
Гар мукбилам, осудаву хуш зистаме,
В-арна ба ҳазор дида бигристаме.

***

Эй кодири бетахайюру бесонӣ,
Моро ба укубат ба чӣ метарсонӣ?
Чун нест ба дасти ҳеч кас, медонӣ,
Дар кор ту очизию саргардонӣ.

***

ФАРДБАЙТҲО

Ғизои худ зи қалоёи наргисе созад,
Ба шарти он ки зи дигар ғизо бипархезад.

***

Ҳар кӣ хоҳад, ки мубтало нашавад,
Пушт нанҳад ба тобаи ҳаммом.

2. АШЪОРИ ТАРҶУМАШУДА АЗ АРАБӢ* ҚАСИДАИ АЙНИЯ

Фуруд омад аз чойгоҳи баланд,
Туро як кабӯтар бәсе арҷманд.
Бувад он кабӯтар туро он равон,
Ки бошад ба зеру ба боло равон.
Зи чашми хирадманд пӯшидааст,
Ба пайдоии чеҳра кӯшидааст.
Зи гавҳар бувад пок з-омезҳо,
Вале ҳаст дар ӯ ҳама чизҳо.
Расидаш ба ту назди ӯ нописанд,
Зи дурии ту низ зору нажанд.
Чу дидат ба гавҳар, ки бегонай,
Валек баҳри ӯ беҳтарин хонай.
Нахуст ӯ зи вайронии тан рамид,
Сипас меҳри ҳамсоягӣ баргузид.
Чи ӯ гавҳаре буд пероста,

---

* Ба истиснои «Қасидаи айния» ин шеърхоро Сухайлӣ Чавҳаризода аз тарҷумаҳои таҳтулафзии М. Занд ба назм овардааст.

Вале хост, то гардад ораста.
Гумонам, ки паймонаҳои нахуст,
Фаромӯш карда ба он хӯи сушт.
Басе ҷойгаҳҳо, ки дода зи даст,
Насозад аз онҳо ба чизе, ки ҳаст.
Чу пайваста бо пастгарин пойгоҳ,
Пас аз буд дар номвар ҷойгоҳ.
Дар ин ҷо ҳама нохушию ниёз,
Дар он ҷо ҳама фарраҳию фароз.
Биёмехт бар ӯ ниёзи манаш,
Зи андому нерӯву банду бунаш.
Чу худро гирифтори гетӣ намуд
Миёни нишонҳои буду набуд.
Бигиряд зи паймонаҳое, ки баст,
Ба меҳан, пас он гоҳ онро шикаст.
Ба он ашкҳое, ки резад ба зер,
Бурида нагардад ба ҳар дору гир.
Бар андоми худ сӯгворӣ кунад,
Ки шуд кӯҳна, аз он чи бар он танад.
Ки мурғи равон тозагӣ хоҳаде,
Битарсад аз он чи аз он коҳаде.
Ҷилавгири ӯ гашт доми палид,
Нигаҳ дошт ӯрову вопас кашид.
Аз ин ҷойгоҳи фароҳи баланд,
Ки андар баҳорон будӣ чун паранд.
Чу наздик шуд рафтани ҷони пок,
Ба паҳновар он меҳани тобнок.
Дар он ҷо равонҳо ҳама равшан аст,
Дар он ҷо ҳама хорҳо гулшан аст.
Бихобиду шуд парда бардошта,
Бидид, он чи нодида ангошта.
Гаҳе хоб ангезаи биниш аст,
Ҷӣ биниш, ки ангезаи дониш аст.
Ҷудо шуд аз онҳо, ки дар даст дошт,

Чу худ рафту бар ҷойи хешаш гузошт.
Чунин аст ойини гетипараст,
Ки поён бимонад аз ӯ, ҳарчӣ ҳаст.
Ба шодӣ бихонад зи кӯҳе баланд,
Ки дониш кунад мардро арчманд.
Ки он кимиёе бувад пурнаво,
Равой диҳад, ҳарчӣ набвад раво.
Барои чӣ аз ҷойгоҳе баланд
Биафтод дар пастарин борбанд?
Мар ин достонест ногуфтани,
Ва ё муҳрае ҳаст носуфтани.
Агар баҳри коре шудасти равон.
Худо донад онрову равшанравон.
Ки доно зи дониш басте кӯта аст,
Магар он ки чун сим дар бута аст.
Агар омадан бошадар дар ҷаҳон,
Ки то бишнавад розҳои ниҳон,
Ки он розҳо нест ҷойи дигар
В-агар нашнавад, набвад ӯ баҳравар.
Ва то ӯ ба ҳар роз доно шавад,
Ба ҳар неку ҳар бад тавоно шавад.
Чаро пас нашуд, ҳарчӣ ӯ хоста,
Ки то гардад аз дониш ороста.
Ҳамин раҳрав аст, он ки ин рӯзгор,
Раҳашро бурида дар ин раҳгузор.
Чунон гашт аз дидаҳо нопадид,
Ки ҳаргиз нагардад ба ҷое падид.
Ва ё чун дурахше, ки тобиш кунад,
Натобида дар нимараҳ бишканад.
Ҳамоно равоне, ки норас бувад,
Ба наздики нодон кам аз хас бувад.
Маро посух аз он чи гуфтам, бигӯ,
Ки дониш фуруғаш бувад тӯ ба тӯ.
Зи ҳар роз ман парда бардоштам,
Ман инро барои ту бигзоштам.

ТАДБИРИ МАЙНЎШӢ (Аз «Урчуза»)

Нӯшидани бисёрро одат магиру гӯш кун:
Аз бода қонё шав ба кам, гоҳею андар нӯш кун.
Гулрангу рухафрӯз май ҳар рӯз хуш бошад ба кас,
Аммо гурусна гар туй, нӯшиданаш манмо ҳавас.
Парҳез аз соғаркашӣ, хӯрдӣ таоми нарм агар,
Баъди ғизои гарм ҳам нӯшиданӣ дорад зарар.
Пайваста бар каф чомро бигрифтанат набвад раво,
Сархуш ба моҳе як карат бошӣ, кифоят мар туро.

ТАШБИБ

Ин манозил ёди онҳоро намесозӣ магар?
Чояшон шуд маҳв бар тарзе, ки нашносӣ дигар.
Солҳо шустанд асарҳои манозилро тамои,
Ончунон ки дида рухро шуст аз хуни чигар.
Нест гаштанд он асарҳо, ҳам ҷавониҳои ман,
Ин сафедии гулу мӯ кард бар ҳар ду зафар.
Омад аз пири нишона ранги байзой ба риш,
Аз бадӣ тарсонда мегӯяд: Зи бад мекун ҳазар!
«Ранг бинмо риши худ» - гуфтанд, гуфтам: «Хуб нест,
Мӯсафеду мӯсияхро марг кай созад назар?»

ҚИТЪАҲО

Шавам девона з-он чизе, ки аксар дорамаш пинҳон,
Ҳар он чизе, ки мебинам, на чин мебинаду инсон.
Гирифтори ҳалокатҳо шудам з-ин қорҳо охир,
Қадамин як сипар тоқат қунад бар зидди бадгӯён!
Бахилоне муҷовирҳои ман ҳастанд, пиндорӣ,
Ба сутхони мақида ҳам ҳасисӣ мекунанд онон.
Хирад рад мекунад ҳар тири ҳуҷҷатро, ки меоранд,
Ба ҳалли мушкиле гар аз масоил мешавад тугён.
Агар коре шавад пайдо, ки душвор аст ҳалли вай,
Намебинӣ яке аз муддаихоро дар он майдон.

***

Чи қавме, ки ҳосид ба фазли мананд,
Зи ғайбат бихоҳанд азоби маро.
Камолу фану ҳикматам сарзаниш
Намоянд аз нукси худ ҳар кучо.
Чу бузҳои ваҳшӣ ба кӯҳи баланд,
Зада шох, чӯянд таҳқири мо.
Вале бар ҷавон то яқин гашт роҳ,
Натарсад зи гуфтори нофаҳмҳо.

***

Аё мижгонсиях, оё на ҳар як духтару занро
Зи рӯи хислати хубе ба май ташбеҳ месозанд?
Чу май ҳастанд тиллоӣ, ки душман боҳабар з-онҳо,
Ба дасти содиқон афтанд агар, бо лутф бинвозанд.

***

Зи тақдиру аз гардиши сарнавишт
Шикоят кунам бар Худованд ман.
Ҷавонӣ гирифтӣ ҷавон аст худ,
Ман оҳанрабо гаштам, оҳан миҳан.

***

Мондам қадами хеш чу дар сайр ба олам,
Вақфи ниғаҳам гашт ҳама ҳастии дунё.
Ҷуз риш зи ҳайрат ба кафу судани дандон
Андар назарам чизи дигар нест ҳувайдо.

***

Тарк бинмо чумларо, ҷон бар ҳама маъво бувад,
Пешрафту беҳтарӣ ҷонро яқин бо илмҳост.
Ҷон мисоли шиша асту илм монанди ҷароғ,
Ҳикмати инсониро равған ҳисобидан равост.
Дар ҳақиқат зинда ҳастӣ дар дами раҳшиданаш,
Гар шавад торик, он лаҳза ҳаётат дар фаност.

***

Ба дилҳо ваҳм агар аз ман намебудӣ, намегуфтам,
Сухан аз бахшиши айбам, намекарданд таҳқирам.
Зи тарси шери ғуррон чоҳ кобанду зананд ав-ав,
Гирифт овози он сағҳо, валекин ман ҳамон шерам.
Пагоҳӣ часта аз чо, қач назар созанд сӯйи ман,
Зи бас бедораму шабҳо зи меҳнат дил намегирам.
Агар чашми адолат буд дар чойи адоват, пас,
Намедидӣ қабех он корҳои нағз таъсирам.

***

Хаста гардидам зи мижгоне, ки мебошад сиҳат,
Ҳам касал созанд онҳо, ҳам парасторӣ, яқин.
Лутф бар ман кун висолатрову хушбахтам намо,
Медихад табдил чавҳарро араз баъзан чунин.

***

Ба пурсиши ҳама кас сирри хеш пинҳон кун,
Касе, ки боҳазар аст, ӯ бувад мулоҳизакор.
Асири туст ҳама сиррат, ар ниҳон дорӣ,
Асири сир бишавӣ, гар ҳамекунӣ изҳор.

***

Майли ман бар мунтаҳои мақсади олий бувад,
Поёи поён нахоҳад ҳеч гаҳ хотир маро.
Хоҳам ин ки ворасам то қуллаи мақсуди худ,
Ё ки дар ин роҳ хобонад аҷал охир маро.

ФАРДБАЙТҲО

Пинҳон раҳи дуруст бувад баҳри чоҳилон,
Он сон, ки офтоб ба кӯрон аён нашуд.

***

Дорои сабр шуд диламу қалби туст саҳт,
Ҳастем санги саҳт ману ту ба роҳи ишқ.

***

Соҳибони мансаби олі ҷамодон гаштаанд,
Эй аҷаб, чизи ҷамодӣ мекунад нашъунамо.

***

Хост аз гесӯи худ шабро кунад зохир, вале
Раҳшиши рӯяш надод имкон, ки шабро оварад.

***

Бузург гаштаму майдон васеъ нест маро,
Фузуд қимати ман, муштарист нопајдо.

***

Бипарҳезу ҳазар мекун, мабодо, ки расад бар ту
Дами гуфтори шамшерам ва ё шамшери гуфторам.

ТАВЗЕҲОТ:

«ФАННИ ШЕЪР» АЗ КИТОБИ МАНТИҚИ «ШИФО»

1. «Шеър сухане аст ҳаёлангез» - ин таърифи шеър аз фаҳмиши мантиқии калому калима сар задааст. Вай сифати асосии шеърро дар ҳамин ҳаёлангезӣ мебинад.

2. Мавзуну баробар – мақсад ин аст, ки вазни мисраи аввал дар дигар мисраҳо такрор шавад. Дар он замон нобаробарии вазни мисраҳо хилофи қонуни эҷоди шеър буд.

3. Назди арабҳо дорои қофия ҳам бошад – эҳтимол Ибни Сино ақида дорад, ки шеър мумкин дар байни дигар халқҳо беқофия ҳам бошад. Лекин шеъри беқофия, ба ҷуз шеъри озоди асарҳои драмавӣ, ҷунонки таҷрибаи адабӣ нишон дод, номумкин аст. Илова бар он Ибни Сино бо ин барои мантиқ шартӣ зарурӣ набудани қофияро таъкид мекунад.

4. Ин мулоҳизаҳои Ибни Сино ба ақидаи Аристотел оид ба таносуби аҷзоъ (соразмерность) ҷамоҳангӣ доранд. Ба ақидаи Аристотел ҳадди ченаки ҳар чиз аз шартҳои зарурии зебоист ва зухуроти сифатии он дар ҳадди муайян маълум шуда, берун аз он ҳосияти сифатиашро гум мекунад (Аристотел, Поэтика. – М., 1957, сах. 23).

5. Аз ин мулоҳизаи мухтасар ва матини Ибни Сино маълум мешавад, ки ӯ бо муҳокимаи мантиқӣ табиати завқи эстетикиро дуруст пай бурдааст, яъне завқи эстетикӣ ҳоси табиати инсон буда, дар протсессии ғайбӣ нишон медиҳад, инсонҳо пайдо шудааст. Эҳсоси баркамолӣ инсон, бо ёрии узвҳои бинӣ ва шунавоӣ, кайфияти амиқе ҳосил мекунад, ки ҳолати он шакли даркшуда надорад.

6. Яъне тасдиқу бовар вазифаи илму дониш аст. Ин ҷо моҳияти донишҳои илмӣ - тасдиқӣ ҳақиқатро дуруст фаҳмида, Ибни Сино онҳоро аз асоси завқии шеър фарқ мекунонад. Ин мушоҳида нишон медиҳад, ки Ибни Сино фарқи донишу шеърро аз ҳайси таъсир ба шахс дуруст пай бурдааст.

7. Дар ин чо ду вазифаи асосии шеър – яъне асоси мафкуравӣ – идеологии он ва эҳсосу ҳаяҷонот хуб мушоҳида шудааст.

8. Муҳокот – тақлид, аз истилоҳи юнонии «мимесис» - инъикоси эҷодкоронаи ашъи тасвир. Барои ибрази ин маънӣ дар шарҳҳои шарҳии «Поэтика» истилоҳи муҳокот ва поэтикаро ба кор бурдаанд.

9. Хитоба – мурод дониши риторикӣ аст, ки маҷмӯаи қонуну қоидаи суҳанронии дурустро фаро мегирифт. Дар шеършиносии мо ин донишно баҳоғат гуфтаанд.

10. «... амрҳое, ки гуфторро шӯрангез ва мухайял месозад». Таърифе, ки Ибни Сино ба шеър медиҳад, асосан натиҷаи ҳунари шоириро равшан месозад, на сабаби онро. Агар шеър суҳани мухайял бошад, пас, чунон суоле табиист, ки сабаби чунин шакл гирифтани шеър дар чист? Дар ин чо ва минбаъд сабабҳои ҳаёлангезии шеърро шарҳ медиҳад. Муқоисаи рисолаи Ибни Сино бо дигар асарҳои Аристотел нишон медиҳад, ки вай муаллими аввал – Аристотелро бисёр кас айнан иқтибос кардааст. Чизи дигаре, ки аз чунин муқоиса ба назар мерасад, фарқи мақсад ва вазифаи ин ду ҳаким ва аз ин чо ҳосили кори онҳо дар боби назарияи шеър мебошад. Тафовути мазкур ба назари мо чунин аст: Аристотел дар асоси материали фаровони адабиёти Юнони бостонӣ ва махсусан дар заминаи драматургияи он, албатта, аз мавқеи муайяни фалсафӣ – мантиқӣ мулоҳиза меронад. Мулоҳизаҳои ӯ ба дараҷае аз муҳокима ва таҳлили материали конкретӣ сар задаанд, ки афкори назариявии ӯ аксар характери нормативӣ гирифтааст. Ибни Сино бошад, пеш аз ҳама ба эҷоди шеър аз мавқеи мантиқӣ назар меафканад ва дар ин кор ба Аристотел ва назарияи ӯ тақия мекунад. Материали конкретии адабии ӯ бештар шеъри лирикӣ будааст. Бинобар ин, ақидаи ӯ аз назарияи юнониҳо фарқ дорад, дар мавридҳое, ки ба шеъри юнонӣ мурочиат мекунад, ба сабаби носаҳеҳиҳо дар ахбори дар даст дошта, ба саҳву хатоҳо роҳ медиҳад. Дар натиҷа мулоҳизаи Ибни Сино оид ба назарияи шеър бештар дар заминаи фалсафаи ратсионалӣ ва амалияи шеъри лирикӣ рӯйидааст.

11. Ибни Сино хаёлангезиро на фақат дар калому калима, балки дар маънӣ ҳам мебинад. Лекин вай ин унсурҳоро аз ҳам ҷудо тасаввур мекунад, ки дуруст нест.

12. Дар ин ҷо ва минбаъд, ки сухан дар бораи санъатҳои бадеӣ ё шеърӣ меравад, шарҳи Ибни Сино ба Форобӣ қаробат дорад.

13. Муруд ин аст, ки санъатҳои бадеӣ бо ду роҳи мушоқилат-монандӣ ва муҳолифат доштан аз ҷиҳати маъно ва шакли навишту ифода ба вучуд меоянд.

14. Маъноӣ мурассаъ ороиши ҷизе ба воситаи санги киматбаҳо, монанди садаф ва ғайра мебошад. Шеър, ки дар он санъати фасеҳ, яъне баробарии оҳангии калимаҳои як мисраъ бо мисраи дигар ба кор рафта бошад.

15. Муруд ихтилоф ё мувофиқати адовот – ҳиссаҳои номуस्ताқили нутқ мебошад.

16. Муруд санъати таҷнис ва анвои он аст.

17. Низ санъати таҷнисро дар назар дорад.

18. Дар арабӣ наҷм ду маъно дорад, яъне ситора ва гиёҳ. Азбаски маъноӣ кавкаб низ ситора аст, вақте онҳо якҷоя меоянд, дувум ҳам маъноӣ ситораро ба хотир меорад. Лекин мумкин аст, муроди ғӯянда маъноӣ дувум – гиёҳ бошад.

19. Саҳм маъноҳои ваҳм, баҳра, ҳисса, насибро дорад ва қавс ба маъноҳои қавси математикӣ (қисми доира), носи бурчи нуҳум аз дувоздақ бурчи фалак меояд.

20. Ҳар яке аз ин калимаҳо чанд маъно дорад, монанди ниёз, ҳочат, эҳтиёҷ, хоҳиш, муҳтоҷӣ, раҳмат, меҳрубонӣ, шафқат, бахшоиши гуноҳ, ҷаҳаннам, дӯзах, ҷойи бад ва ғайра.

21. Юнониҳо навъҳои адабиरो аз рӯи вазн муқаррар мекарданд. Ибни Сино ғаразҳои шеърӣ юнонӣ ҳамин анвои онро аз қабилӣ эпос, фочиа ва ғайра мефаҳмад.

22. Трагӯзиё – фочиа (трагедия). Сухани Ибни Сино, ки фочиаро «вазие зебо ва дилписанд буд», ба ҳақиқат наздик аст, чунки фочиа бо як вазн – тетраметр навишта мешуд. Таърифе, ки дар ин ҷо Ибни Сино ба фочиа медиҳад, дар асарҳои Аристотел ба назар намерасад. Ҳамаи муҳаққиқони «Поэтика»-и Аристотел тасдиқ мекунанд, ки ин асари ӯ дар

шакли тахрифшудае ба мо омада расидааст (ниг.: А.Ф. Лосев. История античной эстетики. – Аристотель и поздняя классика. – М., 1975, сах. 239). Шояд дар ин ҷо Ибни Сино таассурот ва мулоҳизаи худро аз рӯи Аристотел иброз медорад, ҳарчанд ба матни мавҷуда мулоҳизаҳои ӯ пурра мувофиқат надоранд.

23. Дар тамоми давраи мавҷудияти театри Юнони қадим намоишҳо дар рӯзҳои иди Дионис баргузор мешуданд. Гоҳо, махсусан дар моҳҳои феврал, март намоишро ба ёдбуди марҳумон ва нуқлу шароб сар мекарданд. Маъхазии ин гуфтаҳои Ибни Сино шояд ҳамин расми юнониён бошад. Ба ақидаи Аристотел дар фоҷиа одамони нек тасвир карда мешаванд.

24. Дисуромбус – аз калимаи юнонии дифурамбус, дифирамб, сурудҳои динӣ ба шарафи Худои Дионис, ки дар шакли хор ва якка иҷро карда мешуданд. Ин навъи сурудҳо ҳамчун заминае барои пайдоиши фоҷиа хизмат кардаанд. (Ба боби 4 асари Аристотел муроҷиат кунед).

25. Қӯмӯдиё – комедия, мазҳака (музҳика), навъи ҷинси драма аст. Ин таърифи Ибни Сино бо таърифи фасли панҷуми «Поэтика» оид ба мазҳака мувофиқат мекунад.

26. Ёмбус - навъи шеърҳои дирқии юнонӣ ва вазни шеърро мегуфтанд. Ямб вазни шеърӣ буд, ки бо он бештар шеърҳои шӯҳи ҳаҷвӣ месурӯданд. Аммо бо ин вазн шеърҳо дар дигар мавзӯҳо низ сурудаанд ва масалҳо ҳам мегуфтанд. Таърифе, ки Ибни Сино ба ин истилоҳ медиҳад, асосан дуруст аст.

27. Дромато - калимаи юнонии драма маънои амалу кирдорро дорад. Сухани Ибни Сино дар хусуси он ки «дромато» монанди «ёмбус» аст, ишора ба вазни муштараки онҳост. Шояд матлаб аз «мардумони маълум» фарқи ямб ҳамчун асари лирикӣ ва «драма» чун асаре, ки дар он шахс амал мекунад, бошад.

28. Ҳаруюкус – аз калимаи ҳероюкус – паҳлавонӣ, қаҳрамонӣ, ба шеърҳои ямбӣ муқобил гузошта шудааст (Боби 4 асари Аристотел).

29. Афуфиё – эпопея, маъноӣ нақл карданро дорад. Шарҳе, ки инҷо Ибни Сино ба эпос мидиҳад, ба суҳанони Аристотел мувофиқат мекунад (Боби 24).

30. Аз қадом калимаи юнонӣ ҳосил шудани калимаи афафӣ маълум нест. Эҳтимол асари эпикӣ бошад. Матлаб аз битуриқӣ шояд риторика бошад, ки дар ибтидо ҳамчун ҳунари суҳанварӣ шинохта мешуд.

31. Сотуриқо – ҳаҷвро мегӯянд. Дар Юнон мазҳака ва баъзе шеърҳои ямбӣ характери ҳаҷвӣ доштанд. Аз баёни Ибни Сино тахмин кардан мумкин аст, ки суҳан дар бораи масал меравад.

32. Кумуё – равшан нест, ки чӣ маъно дорад.

33. Алсаҳомодус Импедеклус – Эспедокл, файласуфи материалисти Юнони қадим дар асри V пеш аз мелод мезистааст. Аристотел дар «Поэтика» (боби 1) таъкид карда, ки ҳар суҳани мавзун шеър нест. Вай асарҳои Эмпедокл ва Гомерро муқоиса карда, қайд мекунад, ки байни онҳо умумияте нест, ба ҷуз вазн ва дар ин асос ҳардуи онҳоро шоир номидан раво нест. Таъбири «Алсаҳомодус» шояд унвони яке аз асарҳои Эмпедокл бошад ва онро навъи шеър доништан саҳв аст. Тафсилоти ин масъала дар боби минбаъдаи рисолаи Ибни Сино низ шарҳ ёфтааст.

34. Афулиқӣ - шояд шакли арабии аулетиқои (навохтани, найнавозӣ) юнонӣ бошад.

35. Ба оғози боби якуми асари Аристотел мутобиқ аст. Достон ва афсона тарҷумаи истилоҳии фабула мебошад. Баёни минбаъдаи Ибни Сино низ бо гуфтори Аристотел мутобиқ аст.

36. Ниг.: ба эзоҳи 38-уми ҳамин фасл.

37. Дар ин ҷо муқоисаи шеъри юнонӣ ва арабӣ аз тарафи Ибни Сино ҷолиби диққат аст. Суҳани ӯ дар хусуси муҳокот дар шеъри юнонӣ-намоиши рафтору кирдор ва ҳолат иқтибос аз «Поэтика» (боби 2) аст. Адабиёти Юнон, махсусан драма ва эпос, ки дар «Поэтика» суҳан асосан дар бораи онҳо меравад, асарҳои сюжетдор буданд. Аммо шеъри арабӣ бештар характери лирикӣ дошта, дар он тасвирҳои

пластикӣ низ фаровонанд. Аз ин рӯ, дар шеъри ҷонибгарзҳои иҷтимоӣ ошкоротар ба назар мерасад.

38. ...ҳар кирдоре ё зишт аст ва ё зебо. Ин маънӣ дар Аристотел (боби 2) ҳафт, вале равиши фикри Аристотел нишон медиҳад, ки ӯ кирдори инсониро фақат аз ин ду тарафи муқобил иборат намедонад.

39. Қобили қайд аст, ки Аристотел барои тасдиқи тафовути тарзи тақлид ба рассомони ҷонибгарзҳои Полигнот, Павсон ва Дионисий ишорат кардааст (боби 2), Ибни Сино ба тарзи суратгариӣ пайравони Монӣ мурочиат мекунад.

40. Аз ин ҷо то оғози фасли сеум Ибни Сино дар заминаи гуфтори Аристотел ба мулоҳизаи мустақилона мегузарад.

41. Хӯмирус – Гомер, ручӯъ кунед ба эзоҳи 13-уми Аристотел.

42. Мисоли тӯтӣ ва бӯзинаро Ибни Сино аз худ афзудааст ва дар Арасту дида намешавад (боби 4).

43. Муҳокоте, ки мардум доранд... . Мулоҳизаҳое, ки Ибни Сино дар ин ҷо оид ба суди муҳокот ба миён мегузорад, дар Арасту ба назар намерасанд. Ин мулоҳизаҳо асли моҳияти мақсади тасвири бадеиро мекушоянд. Ба ақидаи ӯ муҳокот воситаи расонидани маонӣ мебошад ва аз ин рӯ, «қори омӯзиш ва таълимо мекунад». Ба воситаи нишоти нафс маънӣ дар зехн ҷойгир мешавад.

44. Магар ин ки мо наметавонем... . Дар Аристотел ин матлаб тамоман маъноӣ дигар дорад. Аристотел мегӯяд, ки то Гомер мо наметавонем ин қабил дostonҳоро (яъне dostonҳои қаҳрамониро) ба касе нисбат диҳем (боби 4).

45. Хӯмирус, агарчи нахустин бор ба назми троғӯзӣ пардохт... . Гомер фочиа не, балки dostonҳо сурудааст.

46. Секи – равшан нест.

47. «Илиада» ва «Одиссея» асарҳои қаҳрамонӣ, вале Ибни Сино онҳоро ҳамчун навъи шеър мешиносад.

48. Исахӯлис – Эсхил, фочиянависи машҳури Ҷонибгарзҳои қадим.

49. Сӯфиқлис – Софокл, драматурги машҳури Ҷонибгарзҳои қадим (Эзоҳи дуҷумла боби 3 асари Аристотел).

САРГУЗАШТ

1. Нух бинни Мансури Сомонӣ аз подшоҳони сулолаи Сомониён буда, дар соли 976, яъне чаҳор сол пеш аз таваллуди Ибни Сино ба тахти подшоҳӣ нишаста буд.

2. Хурмитан (Урмитани ҳозира) – яке аз ноҳияҳои хеле ободи наздики Бухоро аст.

3. Исмоилӣ – яке аз ҷараёнҳои динӣ дар ислом аст. Тарафдорони ин ҷараёнро исмоилиҳо мегӯянд. Ин ҷараён дар заминаи ҳаракати зиддифеодалии деҳқонон ташкил ёфт ва қувват гирифт. Ин ҳаракат дар асрҳои IX-XI ба муқобили дини расмӣ, халифаи арабҳо ва ҳукмронии исломӣ як қувваи хеле хавфоваре гардид.

4. Номи он шахс Маҳмуди Масоҳ аст.

5. Абӯабдуллоҳи Нотилӣ – яке аз донишмандони асри X, соҳиби асарҳои оид ба фалсафа ва илоҳиёт аст. Нотил яке аз шахрҳои қадими Табаристон (Мозандарон) буд.

6. Исмоили Зоҳид – шогирди Муҳаммад бинни Фазли Бухорӣ ва аз фуқоҳи машҳури Бухоро дар асри X буд.

7. Исоғӯҷӣ – ба маънии муқаддима (мадҳал) аст. Ва қисмати аз илми мантиқи донишманди Юнони қадим Арасту мебошад.

8. Уқлидус (Эвклид) – донишманди ҷандасадони Юнони қадим буда (323-283), пеш аз милод зиндагӣ кардааст.

9. «Ал-маҷастӣ» - китоби Батлимус (Птолемей) оид ба математика, физика ва астрономия. Батлимус файласуф ва риёзишиноси машҳури Юнони қадим аст.

10. Гурганҷ (Урганҷ) – маркази Хоразм буда, ба гуфтаи муаллифони гузашта ин шахр маркази тичорат (савдо) ва рафтуомади қорвонҳо буд.

11. «Мобаъд-ут-табиат» - мақсад метафизика аст. Метафизика таълимотест, ки дар асоси олам қувваи тағйирнаёбандае ҳаст, ки дар вучуди хориҷӣ ва ақлӣ (зеҳнӣ) ба модда муҳтоҷ нест, гуфта даъво мекунад ва ҳодисаҳои табиату ҷамъиятро ба ҳам алоқаманд накарда, ба тараққӣ ва тақомули ҳодисаҳо эътибор надода, муҳокима меронад.

12. Дирҳам – сиккаи қадимӣ, баробари 0,25 пули тиллоӣ, сиккаи нуқра.

13. Арасту (Аристотел) – бузургтарин файласуф ва донишманди ҷаҳонӣ аст, ки дар соли 384 ё 380 пеш аз мелод дар шаҳри Стагиравели Юнони қадим ба дунё омад ва аз овони кӯдакӣ аз падару модар ятим монд ва дар синни 18 – солагӣ ба ҳавзаи илмии Афлотун дохил шуд ва муддати бист сол дар ҳузури Афлотун маълумот касб карда, пас аз он бо даъвати Филип – подшоҳи Македонӣ ба таълим додани писараш Искандар машғул шуд. Донишмадони ҷаҳон Арастуро «муаллими аввал» мегӯянд. Дар синни 63-солагӣ дар соли 322 пеш аз мелод вафот кард.

14. Муҳаммад бинни Тархон ё ки Абунастри Форобӣ аз донишмандон буда, дар соли 260 ҳичрӣ дар деҳаи Васич наздикии Фороб, ки дар ҳудуди Қазоқистони имрӯза воқеъ аст, таваллуд ёфт ва дар соли 950 дар синни 80 солагӣ, яъне сӣ сол пеш аз таваллуди Ибни Сино вафот кард. Ӯро баъд аз Арасту муаллими сонӣ лақаб додаанд. Асарҳои бисёр, то 120 ҷилд китоб, рисола ва мақолаҳо дорад. Шарҳе, ки Форобӣ ба китоби Арасту навиштааст, қимати ӯро дучандон зиёд кард.

15. Сабаби аз Бухоро ба Хоразм рафтани Ибни Сино ин буд, ки пас аз марги Нух бинни Мансур (замони ҳукмронӣ – 976-997), асоси давлати Сомониён ба ларза омада буд, чунки аз ҷаҳор гӯшаи мамлақати Сомониён фитнаву ошӯб бархост, дар Хуросон ва Мовароуннаҳр нооромии рӯй доданд. Абӯалӣ ибни Сино он вазъияти номуносибро дида, ба Хоразм ва Гурганҷ сафар кард.

16. Абдулҳусайни Сухайлӣ - марди бағоятдараҷа хунарпарвар ва донишдӯст ва ҳудаш низ аз адибон ва донишмандони замон ба шумор мерафт. Ба забони арабӣ бисёр шеърҳо сурудааст.

17. Абулаббоси Маъмун аз соли 387 ҳичрӣ (997-98 мелод) то соли 390 ҳичрӣ (1000-1001 мелод) ба ҷойи падараш Маъмун подшоҳӣ кард. Баъд аз ҳамин сол бародараш Алӣ бинни Маъмун подшоҳи Хоразм шуд. Ин силсиларо Хоразмшоҳони оли Маъмун ё Маъмуния мегӯянд.

18. Дар он замон ҳар яке аз табақаи донишмандон либоси маҳсус дар бар доштанд. Фақеҳон ҷомаи остинаш

васеъ (тайласон) пӯшида, файи дарози (фаши дарози) салларо аз зери манаҳ гузаронида, ба китф мепартофтанд.

19. Абӯалӣ ибни Сино дар дарбори Алӣ бинни Маъмун якчанд муддат бо осиштагӣ зиндагӣ ба сар бурд ва дар маҳфили илмие, ки бузургтарин донишмандон, адибон ва шоиронро дар бар мегирифт, иштирок мекард. Аз ҷумлаи донишмандони он маҳфил инҳо буданд: 1. Абӯсаҳл Исо бинни Ҷурҷонӣ (дар фалсафа, тиб, адабиёт ва хусни хат машҳур буда, вақте ки ҳамроҳи Абӯалӣ ибни Сино аз Хоразм сафар карда буд, дар биёбони Хоразм дар соли 401 ҳичрӣ – 1011 мелод вафот кард); 2. Абулхайри Хаммор (дар соли 440 ҳичрӣ – 1049 -50 мелод дар синни 108 солагӣ вафот кард, донишманди тиб); 3. Абӯрайҳони Берунӣ (бузургтарин донишманди илми нучум, таърих, фалсафа ва табиёт аст. Дар соли 362 ҳичрӣ 973 мелодӣ таваллуд ёфт ва дар соли 440 ҳичрӣ – 1049-50 мелодӣ вафот кард); 4. Абӯнасири Аррос - муосири Абӯрайҳони Берунӣ аст (аз олимони риёзидон буда, дар айни замон дар наққошӣ ва суратгирӣ устои моҳир ба шумор мерафт ва дигарон.

20. Сабаби аз Хоразм рафтани Абӯалӣ ибни Сино ин буд, ки пас аз барҳам хӯрдани давлати Сомониён Султон Маҳмуди Ғазнавӣ ҳокимияти худро барқарор ва васеътар намуд. Ӯ ба баҳонаи Хоразмро низ забт кардан ба Хоразмшоҳ номае навишт, ки донишмандоне, ки дар он ҷо чамъ омадаанд, ба Ғазнин ба ихтиёри вай бифиристанд. Аз ин нома ҳамаи донишмандон огоҳ шуданд, Абӯалӣ ибни Сино ва Абусаҳл ба Ғазнин рафтан розӣ нашуданд ва аз Хоразм баромада рафтанд, чунки он подшоҳи хеле мутаассиб ва хунрез, махсусан ба файласуфон, хусусан ба тарафдорони мазҳаби исмоилия душмани бошиддат дошт ва ба дараҷаҳои бераҳмӣ ба онҳо рафтор менамуд ва фармони куштани онҳо меод. Хонаводаи Ибни Сино, ки исмоилимазҳаб буданд, намехост ба даргоҳи Маҳмуд рафта, гирифтори шиканҷаҳои Маҳмуд гардад. Аз ин рӯ, вай барои ҷони худро саломат нигоҳ доштан аз Хоразм ҳам баромада рафт.

21. Нисо - дар Хуросон номи шаҳр аст. Ҳоло харобаҳои он дар Туркманистон воқеъ аст.

22. Бовард (Абевард) – номи шаҳр дар Хуросон буда, дар байни Сарахсу Нишопур воқеъ аст.

23. Тӯс - номи шаҳр дар Хуросон, таваллудгоҳи Фирдавсӣ аст.

24. Шиққон – яке аз ноҳияҳои тобеи Нишопур аст.

25. Самангон (Саманкон) – номи деҳа буда, ба Чочарм наздик аст.

26. Чочарм – дар Хуросон ном вилоят аст.

27. Чурчон (Гургон) - номи шаҳрест, ки дар гузашта ба ду ноҳия тақсим шудааст: яке ноҳияи Деҳистон, ки дар шимол воқеъ буда, ба соҳили ҷануби шарқии дарёи Хазар (бахри Каспи) пайваста буда, қисмати зиёди хоки Гургони имрӯз аст; дигаре ноҳияи Варгон ё Чурчон буда, қисмате аст, ки рӯди Гургон аз он ҷо мегузарад.

28. Қобус бинни Вушмагир номи подшоҳи Гургон, Табаристон ва Омул аст. Ӯ аз нависандагони замони худ буд, ба форсӣ, арабӣ шеър низ мегуфт. Қобус ба бузургони давлат хеле саҳт рафтор менамуд, аксарияти онҳоро ба ҳабс мегирифт ё мекушт. Дар соли 402 ҳиҷрӣ (мутобиқи 1012-13 мелод) бар зидди вай шӯриданд ва аз тахт фароварда, дар қалъае зиндонаш намуданд ва оқибат қатл карданд.

29. Абуубайд Абдулвоҳид, аз шогирдони бисёр наздики Абӯалӣ ибни Сино дар соли 403 ҳиҷрӣ (1013-14 мелод) дар Гургон ба хидмати Ибни Сино расида, то дами марг дар тамоми корҳои устод ёру ёвар будааст.

30. Абумуҳаммади Шерозӣ-шаҳси адиб ва донишманд, дӯстдори фалсафа ва яке аз шогирдони наздики Абӯалӣ ибни Сино буд.

31. «Ал-мухтасар-ул-авсат»-номи рисолаи Абӯалӣ ибни Сино.

32. Қисмати аввали «Қонун»-ро Шайх (Абӯалӣ ибни Сино) дар Чурчон (Гургон, дар соли 403 ҳиҷрӣ-1013 мелод), қисмати дигарашро дар Рай (дар соли 405 ҳиҷрӣ-1015-16 мелод) навишт. Шайх ин китобро ба шогирдон меомӯзонд. Китоби «Қонун» яке аз беҳтарин ва машҳуртарин китоби

Шайх буда, чандин асрҳо дар мамлакатҳои Шарқ ва кишварҳои Ғарб (Европа) маъруф ва аз китобҳои дарсӣ дар мадраса ва донишгоҳҳо буд. Дар соли 1593 дар Рим ин китоб ба забони латинӣ тарҷума шуда, бар вай шарҳе навишта шуд.

33. Шайх Абӯалӣ ибни Сино аз сабаби номувофиқати вазъияти ҳол дар Гургон малӯл шуд, чунки аз як тараф, Манучеҳр-писари Қобус аҳли илму адабро чунон ки бояд иззату иқром намедошт ва аз тарафи дигар, мобайни Султон Маҳмуд ва подшоҳи он замон Манучеҳр муносибатҳои дӯстонае барқарор шуд. Бинобар ин, ин гуна ҳол барои Шайх мувофиқ намебуд ва Гургонро тарк карда ба сӯи Рай раҳсипор шуд. Рай дар ҷануби шаҳри Техрон воқеъ буда, дар гузашта бисёр ободу сараҳои буд, пойтахти силсилаи Дайламиён ба шумор мерафт.

34. Саида - модари Маҷдуддавла зани бисёр оқила, ботадбир буда, ба ҷойи писараш шахсан мамлакатро идора мекард. Аммо Маҷдуддавла лаёқат ва тадбири мамлакатдорӣ надошт.

35. Дар вазъияти дохилӣ ҳарчу марчи калон ба вучуд омад. Саида дар соли 419 ҳиҷрӣ (1023-30 мелод) вафот кард. Сардорони лашкар ба қорҳои идораи мамлакат мудохила карданд. Аз ин гуна вазъияти номусоид истифода намуда, Султон Маҳмуд бо таъҷил ба тарафи Рай ҳаракат намуд (соли 1015) ва ниҳоят ба Рай ворид шуда, мардумро ба баҳонаи исмоилимазҳабӣ айбдор намуда, қатли ом кард, ба дорҳо овехт, молу мулки онҳоро тороҷ кард, китобхонаи машҳури Райро оташ зад.

36. Қазвин - номи шаҳр дар Эрон.

37. Ҳамадон – номи шаҳр дар Эрон.

38. Шамсуддавла - бародараш Маҷдуддавла аст. Маҷдуддавла дар Рай, Шамсуддавла дар Ҳамадон ҳукмронӣ мекард.

39. Хонадони Аннозиён - аз хонадони маъруфи Эрон дар асри X ба шумор мерафт.

40. Ин ҳодиса дар соли 406 ҳиҷрӣ (1016-17 мелод) воқеъ гардида буд.

41. Ду бор вазорати Ибни Сино дар солҳои 405 ҳичрӣ (1015-16 мелод) ва 411 ҳичрӣ (1021-22 мелод) воқеъ гардида будааст.

42. Шайх чандин шогирдони маъруф дошт: яке аз онҳо Абӯабдуллоҳи Маъсумӣ буд, ки китоби «Қонун»-ро мехонд. Ин шахс аз бузургтарин шогирдони Шайх аст. Шайх дар бораи Маъсумӣ гуфтааст: «Ал-Маъсумӣ ҳува манӣ биманзила Арасту анд Афлотун». Султон Маҳмуд Абӯабдуллоҳро бо гурӯҳе аз файласуфон дар соли 420 ҳичрӣ (1029-30 мелод) қатл кард.

Дигар аз шогирдони машҳури Шайх Абумансур ибни Тоҳир, ибни Зила, ки аз Исфаҳон аст, ки дар риёзӣ ва мусиқӣ маҳорати беназир дошт. Китоби «Шифо»-и Шайхро хулоса карда, ба рисолаи «Ҳай ибни Яқсон» низ шарҳе навиштааст. Соли вафоташ санаи 440 ҳичрӣ (1043-50 мелод) мебошад.

Дигар аз шогирдони машҳури Шайх Баҳманёр бинни Марзбон буда, озарбойчонӣ аст. ӯ бо зехну заковати худ маъруф буд, бо Шайх мувоҳисаҳои бисёр мекард. Дар соли 457 ҳичрӣ (1065-66 мелод) вафот кардааст.

43. Торам-сарзамини ҷазъи қаламрави Солориён дар Эрон аст, ки акнун ба вилояти Занҷону Қазвин тобеъ аст.

44. Сабаби қабул накардани вазорат он буд, ки Шайх дар замони Шайхуддавла аз лашкариён ва дигар мардумон бисёр ранҷу кулфатҳо дида буд.

45. Алоуддавла аз амирони машҳури охириҳои асри X ва аввалиҳои асри XI Эрон аст. Ҳокими Исфаҳон, Ҳамадон ва Рай гардид. Дар соли 433 ҳичрӣ (1042-43 мелод) вафот кард. Мактуби Шайх ба Алоуддавла дар соли 413 ҳичрӣ (1022 мелод) воқеъ гардид.

46. Абуғолиби Аттор – аз ҷумлаи шогирдон ва дӯстони хоси Шайх буд.

47. Тоҷулмалики Кӯҳӣ – фармондеҳи лашкари Ҳамадон буда, нисбат ба Шайх кинаи дерина дар дил дошт. ӯ ба ин сабаб ба подшоҳ Самоғуддавла шикоят карда, ӯро шӯронида буд.

48. Шайх дар ин ҷаҳор моҳ, ки дар ҳабс буд, бекор нанишаст ва аз навиштани асарҳо даст накашид ва якчанд

китобҳояшро дар ҳамин зиндон навиштааст. Аз ҷумла, рисолаи «Ҳай ибни Яқзон» (дар соли 414-1024-25), «Рисолат-ут-тайр» ва ғайра.

49. Табарон – яке аз деҳаҳои наздики шаҳри Исфакони Эрон аст.

50. Алоуддавла Ҳисомиддин машхур ба Ибни Кокуя - ҳокими Исфакон, аз соли 338 ҳиҷрӣ (1008-09 мелод) то 433 ҳиҷрӣ (1042-43 мелод). Ин воқеа баъд аз соли 414 ҳиҷрӣ (1024-25 мелод) рӯй дода будааст.

51. Китоби «Наҷот» аз китоби «Шифо» мухтасартар буда, қисмати табиӣёт, мантиқ, риёзиёт ва илоҳиётро дар бар мегирад.

52. Ин китоб яке аз китобҳои муҳими Абӯалӣ ибни Сино буда, ба забони дарӣ-тоҷикӣ аст, ки барои Алоуддавла навиштааст. Қисматҳои мантиқ, илоҳиёт, табиӣёт ва риёзиётро дар бар мегирад.

53. Яке аз донишмандони Исфакон ва пешвои забоншиносони замон ба шумор мерафт.

54. Машхуртарин аз донишмандони илми луғат (забон) буда, китоби ӯ «Таҳзиб-ул-луғат» аз даҳ чилд иборат будааст. Ӯ дар соли 481 ҳиҷрӣ (1089-90 мелод) дар Ҳирот вафот кард.

55. Абулфазл Муҳаммад ибнал-Ҳамид аз донишмандони машхури Хуросон буда, махсусан дар луғат ва забони арабӣ машхур буд. Ӯ дар сачъу ҳусни баён ангуштнамои замони худ ба шумор мерафт, дар соли 360 ҳиҷрӣ (971-72 мелод) вафот кардааст.

56. Марди адиб, шоир, донишманд ва котиб буд. Насраш ҳунармандона аст. Ӯ дар соли 320 ҳиҷрӣ (933 -34 мелод) дар синни 80-солагӣ вафот кард.

57. Яке аз бузургтарин адиб ва донишманди замони худ буд. Рисолаҳои машхур буда, ҳамаи онҳо ба тариқи насри сачъ – бо қофия навишта шудаанд. Дар соли 385-395 ҳиҷрӣ вафот кардааст.

58. Ин китоб аз даҳ чилд иборат будааст.

59. Ин китоб яке аз бузургтарин ва қиматбаҳотарин асарҳои Шайх буда, 20 чилд аст ва 28 ҳазор масъаларо дар

бар гирифтааст, ки як қисми он ҳоло мавҷуд буда, бо номи «Ал-машриқин» машҳур аст.

60. Ин воқеа, яъне ҳамлаи Масъуд, дар соли 421 – 1030 воқеъ шудааст.

61. Дар натиҷаи пешомадҳои зиндагии ноором – аз шаҳре ба шаҳре овора гаштанҳо, озорҳои душманон, ранҷҳо, машаққатҳо ва кашмакашҳои, ки дар ҷараёни зиндагӣ рӯй додаанд, дар шабҳои беҳобӣ бо навиштанҳо ва бо қорҳои давлатӣ ва мардум машғул шуданҳо рафта-рафта қувваташ суғурта гардид ва дучори қулинчи шадида шуд.

62. Эзаҷ – номи шаҳре байни Исфохону Хузистон дар Эрон буд.

РИСОЛАТ-УТ-ТАЙР (РИСОЛАИ ПАРАНДАГОН)

1. Мурод ихтилофи инсонҳо дар мизоч, кайфият ва таъб мебошад.

2. Мувофиқи тасавури он замон чун мор пир шавад, чихил рӯз гурусна бимонад ва таҳаммули ранчи гуруснагӣ кунад. Сипас, ба замин фуру равад ва чун берун ояд, пӯст афканда ва чавон шуда бошад. Ин ҷо ишорат ба ҳамин маънист.

3. Мурод дар паи камолоти доимии маънавӣ будан ва беинтиҳои маърифату дониш аст.

4. Мурод дар илму маърифат соеъ будан ва аз душвориҳо натарсидан аст.

5. Мақсад равобити чизҳои табиӣ ва рӯҳонӣ аст.

6. Матлаб парвози андеша ва вусъати фикр мебошад.

7. Мурод алоқаи нафси инсонӣ ба маишат ва дигар талаботҳои, ки ба фаҳмиши он замон инсонро аз камолоти маънавӣ бозмедорад.

8. Мувофиқи фаҳмиши он замон тану ҷон ду таркибанд. Дар он ҷо вобаста ба ҳамин фаҳмиш гуфта мешавад, ки ҳарчанд робитаи тану ҷон бештар буд, алоқаи байни онҳо камтар мешуд.

9. Мурод ин аст, ки кас агар тобеи талаботи ҷисмӣ худ бошад, монанди мурғи дар қафас доираи фарогирии мақсуди ӯ маҳдуд гардад ва оқибат бо ин ҳол одат кунад. Қувватҳои амалии инсон низ бо ин кор машғул шаванд.

10. Мурод аз мурғоне, ки аз дом раҳой ёфтаанд, устодон ва ҳакимонанд. Онҳо бо ҷаҳду кӯшиш тадбири қувваи олима-омӯзандаи илм ва ранчи тан ба мақсад мерасанд.

11. Яъне робитаи нафсу тан канда намешуд.

12. Яъне дар дарки илм на ба андозае машғули ҷисм буданд, ки онҳоро аз ин роҳ нигоҳ медошта бошад.

13. Яъне маро шавқи таҳсилу камол ба хотир омад.

14. Мурод ин аст, ки устодон ба мучарради таманно ва шавқ мардро ба илм роҳ надиханд, то вақте ки ахлоқу одатҳои зоҳиру ботини ӯро якхела набинанд.

15. Яъне нахостанд, ки эшонро аз ман ахлоқи бад ҳосил ояд.

16. Яъне аз истеъдод ва шавқи хеш эшонро маълум гардонидам, то маро ба илм хондан роҳ доданд ва ба ин роҳ баъзе мақсадҳои худ аз онҳо ҳосил кардам. Мақсад ин аст, ки омӯзанда бояд дар зохиру ботин якхела, ба сират пок буда, худситоиро надонад.

17. Мурод усул ва тариқи таҳсили илм аст, ки устодон ҳосил кардаанд. Ибтидои касби илму дониш ахлоқи нек аст.

18. Қасд кардан ба кӯҳҳо рамзи шинохтани дониши фалакист ва қадам ниҳодан дар дониши ҳайат – илми қиёфа (шакл) аст. Мақсад аз парандагон ва кӯҳҳо чиҳатҳои ақлий ва камолоти одам мебошад.

19. Мурод аз ду роҳ ва обу гиёҳ унсурҳои чоргона – хоку обу оташу бод ва кайфияти нашъунамои табиат, ки зуҳури ин унсурҳост, мебошад.

20. Ҳикояти кӯҳҳо ва шинохтани он иборат аст аз илми риёзӣ ва табиӣ, ки дар онҳо чузъу таркиби шаклу авзои олам таҳқиқ мешавад. Мурод аз миқдори кӯҳҳо тасавури нучумии гузашта дар бораи фалакиёт, яъне фалаки Қамар, Аторуд, Зухра, Офтоб, Миррих, Муштарӣ, Зухал ва савобит аст.

21. Мурод шинохтани илмҳои табиӣ мебошад.

22. Мурод шинохтани илмҳои риёзӣ-ҳисоб мебошад.

23. Табиҳи афтимун – қиёми гиёҳи афтимун.

ҚИССАИ «ҲАЙ ИБНИ ЯҚЗОН» (ЗИНДА ПИСАРИ БЕДОР)

1. Фаросат – мақсад илми мантиқ аст.
2. Муруд – хулқу атвор ва сиришти бад, ки дар одамӣ дида мешавад.
3. Муруд аз кайфиятҳои ғазаболуди одамӣ аст.
4. Муруд хислати шаҳватпарастӣ аст.
5. Дар ин ҷо ҷисму шакл ва ҷизе, ки аз омезиши ҳар дуи онҳо ҳосил мешавад, дар назар дошта шудааст.
6. Дар ин ҷо муруд ҷаҳони наботот ва ҳайвонот аст.
7. Муруд аз мағриб ҳаюло - модда ва муруд аз машрик сурат – шакл аст.
8. Муруд аз аҳли дониш аст.
9. Яъне илми мантиқро доништан.
10. Баҳри Муҳит, дар ин ҷо ба маънии ҳамаи донишҳо, ҳар гоҳ илми мантиқро донанд, дигар ҳама роҳи донишҳо кушода хоҳад шуд.
11. Дар ин ҷо ҳалли душвориҳои омӯхтани донишҳо дар назар дошта шудааст.
12. Фариштаи дӯзах аст. Бeroҳӣ, гумроҳии нодон – бедонишхоро дар назар дорад.
13. Ибни Сино дар ин ҷо ҷохилӣ ва нодониро дар назар дорад.
14. Муруд аз ин чашма илми мантиқ аст.
15. Мушкилиҳои аз худ намудани илм аст.
16. Ин ҷо ба маънии «Қуръон» аст.
17. Дар ин ҷо ҷисмро дар назар дорад.
18. Мақсад сурат – шакл гирифтани модда аст.
19. Унсурҳо дар назар дошта шудааст.
20. Шакл гирифтани содда – ҷисмро дар назар дорад.
21. Дар ин ҷо ҳаракати унсурҳо, аз шакл ба шакли дигар гузаштани ҷисмҳо - моддаҳо мебошад.
22. Дар ин ҷо мақсад, ғайр аз олами ҳайвонот, ишорае аз олами растанӣ аст.
23. Ҷисмҳои замину осмон (дигар сайёраҳо) дар назар дорад.

24. Мурод аз баробарии шабу рӯз аст, яъне шаб дароз шавад, рӯз кӯтоҳ, рӯз дароз шавад, шаб кӯтоҳ намешавад.

25. Дар ин чо мурод аз сайёраи Аторуд, наздиктарин сайёра ба офтоб аст.

26. Дар ин чо мурод сайёраи Зухра аст. Наздиктарин аз сайёраҳо ба замин буда, баъд аз Аторуд воқеъ аст.

27. Дар ин мақсад Офтоб аст.

28. Мурод сайёраи Миррих аст.

29. Дар ин чо сайёраи Муштарӣ дар назар дошта шудааст.

30. Мурод аз сайёраи Зуҳал аст.

31. Дар ин чо мурод аз дувоздаҳ бурҷҳои осмонӣ, чун ҳамал, савр, ҷавзо, саратон, асад, сунбула, мизон, ақраб, қавс, ҷадӣ, далв ва ҳут аст.

32. Аз рӯи нишондоди фалакиёни қадим гӯё дар ин чо ситорагон нашоянд буд. Аз ин рӯ, муаллиф ин чоро ҳолӣ аз ҳар гуна ҷисм тавсир кардааст.

33. Дар ин чо мурод аз ҷаҳор унсур – обу хок, боду оташ аст.

34. Дар ин чо суҳан аз олами маъданҳо, растаниҳо ва ҳайвонот меравад.

35. Мурод аз парон хусусияти идроки инсон аст, ҷунки идрок ба як лаҳза ба масофаҳои дур парвоз мекунад. Аммо дигаре, яъне равон, хусусияти ҷизҳои наздикро ба ҷашм дидан аст.

36. Дар ин чо мурод эҳсосоти ғазабу шаҳвонӣ аст.

37. Дар ин чо мурод аз қувваи ҳаёли инсон аст.

38. Дар ин чо суҳан дар бораи таркиби модда, ки аз ҷанд ҷизе пайдо мешавад, меравад.

39. Дар ин чо мурод аз ҳулку атвор ва кайфиятҳои гуногуни инсон аст.

40. Мурод аз ҳисҳои панҷгонаи инсон, ҷун шунавоӣ, биной, бўёӣ, ҷашой ва басавоӣ аст.

41. Дар ин чо он ки донистани он ба эҳсосот муяссар намешавад, дар назар дошта шудааст.

42. Дар ин чо мақсад қувваи ҳофизаи инсон аст. Вале асирон он ҷиро, ки ба инсон маълум аст, далолат мекунанд.

43. Дар ин чо аз чониби инсон чизеро бо ақл маърифат карда, сипас ба василаи забон ифода намудани онро дар назар дорад.

44. Номи ду парандаи афсонавӣ, ки гӯё яке бар китфи рост ва дигаре бар чап нишаста уҳдадор шудаанд, ки аз ҳар амале, ки инсон адо мекунад, хоҳ неку хоҳ бад, бохабар бошанд.

45. Дар ин мақом суҳан дар бораи «ақли назарӣ» ва «ақли амалӣ» - и фалсафаи қадим меравад. Ва низ аз рағбати инсон ба росту дурӯғ ва кайфиятҳои гуногуни он, ки аз оқибати кори ӯ пайдо мешавад ва инчунин ба воситаи ақл ифода шудани он чизе, ки бо эҳсосот қабул шудааст, дар назар дорад, зеро он чизе, ки бо ёрии эҳсосот маълум мешавад, ба ақл мерасад. Дар ин чо мурод аз фариштаи заминӣ худи инсон аст.

46. Дар ин чо ақли фаъолро, ки дар фалсафаи Шарқ аст, дар назар дорад. Он, ба гуфтаи файласуфон- ҳакимон асос ва мабдаи ҳар чиз шуморида мешавад.

САЛОМОН ВА АБСОЛ

1. Дар қадимтарин маъхазҳое, ки номи Саломон ва Абсол ба назар мерасад, яъне «Ан-наводир»-и Ибн ал-Арабӣ (тав.757-ваф. 846) Саломон ба маънии некию хайр аст. Абсол бошад, ба бадӣ-шар машхур будааст. Дар рисолаи Ибни Сино мурод аз Саломон нафси нотиқа-шахсияти оқил аст. Абсол имконоти идроки одамӣ, ки қувватҳо буда, муроди муаллиф қуввати хаёл ва олима-донишомӯзӣ мебошад.

2. Мурод ин аст, ки қуввати хаёл-воситаи асосии дониш омӯхтан дар ихтиёри нафс-шахсияти ақлонӣ буд.

3. Мурод аз зани Саломон он қувватҳо-майлҳо дар ниҳоди одамӣ мебошад, ки саъю кӯшишро барои қонъ кардани талаботи ҷисмонӣ аз қабилӣ таъмини маишат, тарбияи бадан ва амсоли ин фаро мегирад.

4. Яъне ҳамин қувватҳои таълиму парвариши ҷисм бар қувватҳои хаёлу олима болодастӣ қарданд.

5. Хоҳари зани Саломон аз қувваи амалӣ, ки онро ақли амалӣ мегуфтанд, иборат аст. Ин ақл, аз рӯи таълимоти гузаштагон, тобеи ақли назарӣ мебошад.

6. Мурод аз дафъи душман ва тобеъ кардани кишварҳо, бартараф намудани майлу рағбати танпарастӣ ва бо роҳи омӯзишу таҳсил дар пай камолот шудан аст.

7. Мурод ин аст, ки қувваҳои ҷисмонӣ-шаҳват, маишат ва ғайра имконоти идроку камолотро аз кори худ нигоҳ медорад. Ба ин тартиб дар асар муносибати ақлу майлу имконоти ҷисмӣ ақли дар истикмоли маънавии шахс баҳси асосӣ мебошад.

МАЪХАЗҲО

1. Абӯалӣ ибни Сино. Маҷмӯаи шеърҳо. Тартибдиҳанда М. Занд. – Сталинобод: Нашриёти давлатии Тоҷикистон, 1953.
2. Абӯалӣ ибни Сино. Авҷи Зухал. Ба чоп тайёркуннандагон Ш. Ҳусейнзода, К. Айнӣ, Х. Шарифов. – Душанбе: Ирфон, 1980.
3. Абӯалӣ ибни Сино. Пирӯзинома. Таҳриру такмил ва тавзеҳоти Ш. Ҳусейнзода ва Х. Шарифов. – Душанбе: Маориф, 1980.
4. Аристотел, Форобӣ, Ибни Сино, Ибни Рушд, Насируддини Тӯсӣ. Фанни шеър. Доир ба санъати шеърӣ. Танзим, тасхеҳ ва тавзеҳоти Ш. Ҳусейнзода, Х. Шарифов. – Душанбе: Ирфон, 1985.
5. Аристотел. Поэтика. – Москва, 1957.
6. Ашъори ҳакимон ва орифон. Таҳияи матн ва луғату тавзеҳот аз Х. Шарифов ва А. Абдусатторов. – Душанбе: Адиб, 2010.
7. Забехуллоҳи Сафо. Таърихи адабиёт дар Эрон ва дар қаламрави забони порсӣ. Ҷилди аввал. – Техрон, 1378.
8. Муҳаммад Алӣ Ҳакими Илоҳии Фариданӣ. «Қасидаи айния»-и Ибни Сино... бо шарҳу тафсиру посух. – Техрон, 1331.
9. Насируддини Тӯсӣ. Шарҳи «Ишорот». – Техрон, 1309.
10. Нафисӣ Саъид. Зиндагӣ ва қору андеша ва рӯзгори Пури Сино. – Техрон, 1333.
11. Ориёно. Шумораи 7, №115; шумораи 8, №116. – Кобул, 1952.
12. Қосим Ғанӣ. Ибни Сино. – Техрон, 1315.
13. Ҳабибӣ Абдулҳай. Нигоҳе ба «Саломон ва Абсол»-и Ҷомӣ ва савобиқи он. – Кобул, 1342.
14. Ҳусейнзода Ш., Шарифов Х. Мақоми Ибни Сино дар шеърӯ адаби тоҷик. – Душанбе: Маориф, 1985.

АБЎАЛӢ ИБНИ СИНО

**МАҶМЎАИ
АСАРҲОИ АДАБӢ**

Мухаррири техникӢ:

Улугбек Очилов

Мусахҳаҳ:

Фаридуни Умарбек

Ба чопхона 17.12.2015 супорида шуд.
Ба чоп 11.01.2016 иҷозат дода шуд. Андозаи 60x84 1/16.
Қоғази офсет. Чопи офсет. Қузъи чопии шартӢ 6,75
Адади нашр 2000 нусха. Супориши № 09

Дар Маркази таҳия, нашр ва муомилоти китобҳои дарсӣ,
илмию методи Вазорати маориф ва илми
Қумхурии Тоҷикистон нашр шудааст.

ш. Душанбе, к. Нисор Муҳаммад 13^а
Тел.: 227-48-09. E-mail: mmarkaz@list.ru